

DANSK BIBLIOTEKSHISTORISK SELSKAB

BIBLIOTEKS
HISTORIE
13

KØBENHAVN
2018

Bibliotekshistorie 13

Udgivet af Dansk Bibliotekshistorisk Selskab

Redaktion: Steen Bille Larsen under medvirken af
Hans Elbeshausen, Ole Harbo og Jørgen Svane-Mikkelsen
© Dansk Bibliotekshistorisk Selskab 2018

ISSN 0109-923X

www.bibliotekshistoriskselskab.dk

Udgivet med støtte fra Professor, Dr.Phil. Carl Roos
mindelegat til fordel for Det Kgl. Bibliotek
og fra Fonden Bibliotheca Groothoffiana.

Distribution via kassereren:
Søren Carlsen
Hovedgaden 20
3220 Tisvildeleje
Mail: sca@dethulehus.dk

Sats og tryk:
Johansen Grafisk A/S, Holstebro

Indhold

Erland Kolding Nielsen 13. januar 1947 - 22. januar 2017. Bibliografi over biblioteksfaglige og videnskabelige arbejder <i>Udarbejdet af Steen Bille Larsen</i>	6
Nye teknologier og Herlufsholm-samlingen. Det skjulte bibliotek kommer for en dag <i>Af Jakob Povl Holck</i>	38
Om den mangelfulde Adgang til den medicinske periodiske Literatur. Lægernes litteraturforsyning omkring 1870 <i>Af Torsten Schlichtkrull</i>	67
Fra seminarium til universitet. Bibliotekaruddannelse i Danmark i 100 år <i>Af Ole Harbo.</i>	89
Dansk Bibliotekshistorisk Selskab Styrelsens beretning 2016-2017	109
Dansk Bibliotekshistorisk Selskabs Publikationslegat	112

Dette nummer af *Bibliotekshistorie* er tilegnet Erland Kolding Nielsen (1947–2017), Det Kongelige Biblioteks chef fra 1986 til sin død. Ved Erland Kolding Niensens død har Dansk Bibliotekshistorisk Selskab mistet en af sine trofaste støtter. Nogle af de mest interessante og velbesøgte møder var hans præsentationer af Det Kongelige Biblioteks skatte, hvor han med indsigt og entusiasme fremviste de spændende værker. Det må vi undvære fremover. Han sørgede for at lægge hus til mange af selskabets aktiviteter, ligesom han havde sagt ja til at indtræde i tidsskriftets redaktion, da hans tidlige død indhentede ham. Han er dybt savnet.

Erland Kolding Nielsen

13. januar 1947 – 22. januar 2017

Bibliografi over biblioteksfaglige og videnskabelige arbejder

Udarbejdet af Steen Bille Larsen

1969

”Bibliografi over nordisk litteratur om mundtlig fremstilling, talerkunst og mødeteknik til udgangen af 1968”. I: Knud Bruun-Rasmussen: *Mundtlig fremstilling, Retorik*. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. 1969, s. 113–126.

1970

Sammen med Bent Jørgensen, Karl Evald Kristensen og Michael Wolfe (red.): *Introduktion til historie. Bibliografi over fagets hjælpemidler med en vejledning i litteratursøgning*. 1970. xxxiii, 361 s.

1971

Kompendium i historisk litteratursøgning og søgeteknik, I. Danmarks Biblioteksskole. 1971. 115 s. Stencileret.

1972

”32 Politik” & ”90-99 Historie” I: *Faglitteratur. Systematisk bibliografi*. Red. af Axel Andersen. Gyldendal. 1972, upag.

1973

Sammen med Thorkild Kjærgaard: *Den offentlige kritik af den danske enevælde 1789-1799*. Bd. 1–3. 1973. ca. 560 s. Utrykt prisopgave.

Steen Bille Larsen, fhv. vicedirektør og nationalbibliotekar, Adelgade 49, 1304 København K.

Sammen med Thorkild Kjærgaard: *Den politiske litteratur i Danmark, Norge og Slesvig-Holsten 1789-1799*. Danmarks Biblioteksskole. 1973. 157 s. Indgår også som bd. 3 i ovennævnte prisopgave.

1974

”Dansk Historisk Bibliografi”. I: *Danske Opslagsværker*. Red. af Axel Andersen. G.E.C. Gads Forlag. 1974, s. 533-610. (*Danmarks Biblioteksskoles Skrifter*, 4)

“On the Teaching of Subject Bibliography in History. Some experiences and views on a methodological approach to the discipline”, *Libri. International Library Review*, 24, 1974, s. 171-208.

1975

”System, koordination og integration i den faglige dokumentationsvirksomhed”. I: *Informatik og dokumentation om folkelivet, et symposium afholdt af NEFA-Norden den 18.-20. april 1975*. NEFA-Nordens Dokumentationsudvalg. 1975, s. 50-61.

1976

”Folkebibliotekerne og den udenlandske litteratur. Et bogvalgspolitik oplæg”, *Bibliotek 70*, 1976, s. 85-86.

”Den afsporede bogvalgsdebat. Udenlandsk bogvalg – en teoretisk-metodisk disciplin eller vilkårlig aktivitet (?) i biblioteksfaget”, *Bibliotek 70*, 1976, s. 433-435.

“Book selection in Denmark”, *Scandinavian Public Library Quarterly*, 8, 1975-1976, s. 433-435.

1977

“Aims and Objectives for User Education. Introduction”. I: *Proceedings, NVBF Anglo-Scandinavian seminar on library user education November 2-4, 1976, Gothenburg, Sweden*. Chalmers tekniska högskola, Biblioteket. Göteborg, 1977, s. 55-59. (*CTHB-Publikation*, 12).

1978

Sammen med Knud Vohn: ”Bogtyverier, bevillinger og ledelsesansvar”, *Magisterbladet DM*, 16, 1978, s. 3. – Efterfølgende debat Erland Kolding Nielsen, Knud Vohn og Jakob H. Grønbæk: ”Svar til tillidsmænd”, samme sted nr. 17, 1978, s. 15.

”Samtidshistorie og biblioteksvidenskab. Om informationsstrukturen i samtidshistorie og dens biblioteksmæssige betydning”. I: *Bag bogernes bjerg, en hilsen til Mogens Iversen*. Danmarks Biblioteksskole. 1978, s. 250-265. (*Danmarks Biblioteksskoles Skrifter*, 13).

Hvad er samtidshistorie. Samtidshistoriske terminologi-, teori- og metodeproblemer, en artikelsamling. Danmarks Biblioteksskole. 1978. 85 s.

Historie og informationsvidenskab, en artikelsamling. Danmarks Biblioteksskole. 1978. 122 s.

Nordamerikansk historisk bibliografi. Danmarks Biblioteksskole. 1978. 24 s. (*National- og regionalhistoriske bibliografiske systemer*, 1).

”Dansk Historisk Bibliografi”, *Humaniora*, 3, 1976-1978, s.183-185.

1979

”Lokalsamfundets universalbibliografi – Dansk Lokalbibliografi på vej”, *Bogens Verden*, 1979, s. 473-475.

”Fagencyklopædi og -litteratur”, *Danmarks Biblioteksskole. Årsberetning 1979-80*, s. 85-89. Også beretninger i *Årsberetning 1980-81*, s. 84-89, *Årsberetning 1981-82*, s. 64-69, *Årsberetning 1982-83*, s. 76-82 og *Årsberetning 1983-84*, s.74-81.

1980

Sammen med Axel Andersen, Tim Greve og Arild Hvidtfeldt: *Australien, Oceanien og Antarktis*. Politiken, 1980. 479 s. Ill. Udgivet som supplementsbind (nr. 6) til Grimbergs verdenshistorie. – Norsk revideret og ajourført udgave på Cappelens Forlag 1982.

1982

Humaniora og samfundsfag. Speciel håndbogskundskab og bibliografi med fagenes encyklopædi. Danmarks Biblioteksskole. 1982. 66 s. (Humaniora, 6).

1983

”Det rette værk til den rette låner”. I: *Biblioteket, festskrift til Preben Kirkegaard.* 1983, s. 104-123. (*Danmarks Biblioteksskoles Skrifter*, 16).

1984

Uddannelse af forskningsbibliotekarer og dokumentalister. Studieplan. Danmarks Biblioteksskole. 1984. 35 s.

1985

”Fagencyklopædi og -litteratur”. I: *Studiehåndbog.* Danmarks Biblioteksskole. Bd. 1. 1985. – Heri: ”Antropologi –Etnografi –Etnologi (Antropologiske fag)”, s. 98-101; ”Områdestudier”, s. 167-172; ”Samtidshistorie”, s. 188-192; ”Verdenshistorie”, s. 211-221.

”Specialbibliografi: Humaniora og Samfundsfag”. I: *Studiehåndbog.* Danmarks Biblioteksskole. Bd. 2. 1985, s. 63-69.

Informations- og litteratursøgning i humaniora og samfundsfag. Diagrammer, oversigter og begrebsleksikon til metode, systematik og terminologi. Danmarks Biblioteksskole. 1985. 50 s. (*Humaniora og Samfundsvidenskab*, 19).

1986

”Til personalet ved Det Kongelige Bibliotek. KB’s nye overbibliotekar”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1986, s. 73-75.

”Praktisk erfaring er ofte begrænset og konservativ. Interview med Erland Kolding Nielsen, Det Kongelige Biblioteks nye overbibliotekar”, ved Flemming Ettrup, *Bogens Verden*, 68, 1986, s. 178-183.

”Den nye overbibliotekar på KB præsenterer sig. Interview med Erland Kolding Nielsen”, ved Jørgen Bro Glistrup, *DF-Revyn*, 9:3, 1986, s. 27–30.

”Det Kongelige Bibliotek i havnefronten?”, *Bogens Verden*, 68, 1986, s. 496.

1987

”Åbningstale ved Det Kongelige Biblioteks fotoudstilling på Charlottenborg 23. april – 1. juni 1986”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1987, s. 222–223.

Sammen med Ivan Boserup: ”Det Kongelige Biblioteks REX/REGINA-system i perspektiv”, *Bogens Verden*, 69, 1987, s. 338–341.

1988

Sammen med Ivan Boserup (red.): *Til guld skal det blive... , nationallitteratur, nationalbibliotek, nationalbibliografi. Biblioteksfaglige afhandlinger 1972-1987*. [Festskrift til Lise Hesselager]. Museum Tusulanum. 1988. 168 s.

”Christian IV og Det Kongelige Bibliotek. Tale ved åbning af Det Kongelige Biblioteks udstilling ’Mellem Himmel og Jord’ den 29. marts 1988 på Trinitatis Kirkeloft i anledning af Chr. IV-året”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1988, s. 228.

”Overbibliotekar Bent Jørgensen fratræder i Ålborg – et situations- og personportræt”, *DF-Revyn*, 11:8–9, 1988, s. 207–209.

Sammen med Karl Krarup: ”Løsenet hedder rimelighed og gennemsigthed”, interview ved Per Nyeng, *Bibliotek* 70, 19:5, 1988, s. 168–174. – Følges op af et personportræt af Erland Kolding Nielsen ved Per Nyeng: ”Kærlighedens stærke arm”, samme sted, 19:9, 1988, s. 352–353.

”Den permanente modernisering. Referat”, *Bibliotek* 70, 19:3, 1988, s. 85-88. Referat fra konference i Danmarks Forskningsbiblioteksforening februar 1988 med bl.a. et referat af Erland Kolding Niensens indlæg om moderniseringen på Det Kongelige Bibliotek.

”Biblioteksglasnost og institutionsperestrojka”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1988, s. 644-647.

Sammen med Jesper Düring Jørgensen og Erik Dal (red.): *Bøger, biblioteker, mennesker. Et nordisk festskrift tilegnet Torben Nielsen*. Det Kongelige Bibliotek i samarbejde med Det danske Sprog- og Litteraturselskab. 1988. 684 s.

1989

”Tale ved overrækkelsen af festskriftet. ’Bøger Biblioteker Mennesker’. Ved Torben Niensens afskedsreception 30. november 1988”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 4:1, 1989, s. 3-6.

”Forvalter Arne Christensen 3. januar 1929 - 13. juli 1989. [Nekrolog]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1989, s. 377-378.

”Introduktion [til Maurice B. Lines forelæsning ’The National Library in the Future’]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 25:3. Særnummer, 1989 s. 1.

”Retropolitiske overvejelser”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1989, s. 122-123.

”Danmarks kulturelle bogskat smuldrer”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1989, s. 567-568.

1990

”Videnskab på Rejse. [Den arabiske Rejse 1761-1767. En dansk ekspedition set i videnskabshistorisk perspektiv]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1990, s. 555-556.

”Tale ved åbningen af Peter Sekaer-udstillingen i Bibliotekssalen over Trinitatis ved Rundetårn. New Deal-fotografiet på Rundetårn”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1990, s. 336.

”Fortid og nutid. Tale til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II den 19. april 1990 på Frederiksborg Slot ved overrækkelsen af ’Kronborgmotetterne’”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1990, s. 215.

”Bibliotekssektorforskning i fremtiden – set ud fra den institutionelle synsvinkel. Forudsætninger, rammer og vilkår”, *DF-Revvy*, 13:2, 1990, s. 42-46.

(Serieredaktør): *Danish Humanist Texts and Studies*. Det Kongelige Bibliotek: Museum Tusulanum Press. Vol. 3-55. 1990-2016.

1991

Sammen med Karl Krarup: ”Helga Vang Lauridsen 19.2.1918-2.9.1991. [Nekrolog]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1991, s. 463.

”Velkomsttale ved åbningen af udstillingen Mozart 1791-1991”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1991, s. 704.

”Fra bibliotekar til fagreferent. Udviklingen af et system siden ca. 1945 med særligt henblik på Det Kongelige Bibliotek”. I: *Bibliotek. Tradition och utveckling*. Festskrift till Lars-Erik Sanner d. 18. januari 1991. Stockholm, 1991, s. 87-105.

”IFLA Moskva 1991. Section of National Libraries”, *DF-Revvy*, 14:9, 1991, s. 219.

Sammen med Annika Salomonsen: ”IFLA 1991. Moskva. [Øjenvidneberetning fra det mislykkede militærkup i dagene 19.-21. august 1991]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1991, s. 510-512.

”Bøgers forfald”. I: *Kulturliv. En håndbog*. Red.: Georg Metz, Dorte Skot-Hansen og Erik Skyum-Nielsen. Munksgaards Forlag. 1991, s. 49-51. – Let ajourført udgave af artiklen i *DF-Revvy*, 15:2, 1992, s. 37-38.

1992

”Election of the Standing Committee for the term 1993-1997”, *IFLA. Section of National Libraries. Newsletter*. 2. 1992, s. 26-29.

”Obituary. Dr. Mirko Popovic”, *IFLA. Section of National Libraries. Newsletter*. 2. 1992, s. 37.

”Birkelund, Roos og Fund & Forskning. Tale for Palle Birkelund på 80-årsdagen den 29. januar 1992”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1992, s. 116-117.

Sammen med Jürgen Osing (ed.): *The heritage of ancient Egypt, studies in honour of Erik Iversen*. Foreword by Erland Kolding Nielsen. Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies, University of Copenhagen: Museum Tusulanum. 1992. 123 s. (*CNI Publications*, 13).

”Det Kongelige Biblioteks fremtid”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 7:4, 1992, s. 3-13.

Sammen med Ivan Boserup: ”Country Report on retrospective cataloguing, Denmark”. I: *Retrospective cataloguing in Europe: 15th to 19th Century printed Materials, Proceedings of the International Conference, Munich 28th - 30th November 1990*. Ed. by Franz Georg Kaltwasser and John Michael Smethurst. 1992. s. 79-84. (*Bibliothekspraxis*, 31).

”Fagbibliografiens krise”, *DF-Revvy*, 15:7, 1992, s. 187-190.

1993

”Fremtiden”. I: *Det kongelige Bibliotek. – et hus på Slotsholmen*. Det kongelige Bibliotek. 1993, s. 66-72.

”Nordens største biblioteksbyggeri i dette århundrede. Interview med overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, Det kongelige Bibliotek. Ved Flemming Ettrup”, *Bogens Verden*. 1993, 1, s. 3-11. – Også i særtryk.

”Det kongelige Bibliotek”. I: *Kulturministeriet Plan 2000*. Særnummer af *Kulturkontakten*, 2:1. 1993, s. 4-7.

”Overbibliotekarens redegørelse [ved pressemøde 24. marts 1993 om udskrivning af arkitektkonkurrence om udbygning af Det Kongelige Bibliotek i Havnefronten]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 29:5. Særnummer, 1993; s. 6-8.

”Det kongelige Biblioteks fremtid. Slotsholmen, Havnefronten og Amager”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 7:4, 1993, s. 3-13.

Sammen med Ann R. Welling (red.): *Dansk historisk bibliografi 1970-1973, med supplementer til Dansk Historisk Årsbibliografi 1967-1969*. Den Danske Historiske Forening og Det Kongelige Bibliotek. 2 bd. 1993. 841 s.

”Illa Steensgaard 28.10.1932-27.8.1993. [Nekrolog]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1993, s. 359-360.

”Stagnation or Change? Will National Libraries Survive the Challenge of the Post-modern Society? On the Changing Role of National Libraries Worldwide”. I: *Proceedings of the International Conference on National Libraries – Towards the 21st Century*. National Central Library Taipei. 1993, s. 253-265.

”Rued Langgaard 100 år. Tale ved åbning af Det Kongelige Biblioteks udstilling 9. september 1993”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1993, s. 400.

”Det Kongelige Bibliotek som Danmarks Bogmuseum [ved åbning af udstillingen ’Europæiske bogbind ’93 / European bookbindings ’93]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1993, s. 423-425.

1994

”Analysis of the Membership of the Section”. i: *IFLA. Section of National Libraries. Newsletter*. 2. 1994, s. 24-26.

”Overbibliotekar Erland Kolding Nielsens velkomsttale på Runde Tårn 15. november 1993 [ved åbning af udstillingen ’Viden om’]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 30:5. Særnummer, 1994, s. 7-8.

”Overbibliotekarens velkomsttale i Fiolstræde 2. december 1993 kl. 15 [ved åbning af udstillingen ’Glimt fra avisens historie’]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1994, s. 38-40.

”En færøsk-dansk kulturskat. [Tale ved en reception i forbindelse med langtidsudlån til Færøernes Landsbibliotek af ’Heintze-samlingen’ (fra Håndskriftsamlingen – også kaldet *Kvædehåndskriftet*) og *Sandoyarbók* (fra Dansk Folkemindesamling) 26. november 1994 i Thorshavn]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1994, s. 768-769.

”Stillingsstruktur og karrieremuligheder. [Oplæg på konference ”Sektorforskningens vilkår” på Sørup Herregaard 25.-26. oktober 1993, arrangeret af AC, Akademikernes Centralorganisation]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1994, s. 482-487.

Sammen med flere forfattere: ”Overgangen til virtuelle biblioteker 1995-1999 – et idéoplæg fra Kulturministeriets forskningsbiblioteker. [Oplæg af 16. december 1994 fra Det Kongelige Bibliotek og

Kulturministeriets øvrige forskningsbiblioteker]”, *DF-Revy*, 18:3, 1995, s. 69-72.

1995

Sammen med Karl Krarup: ”Fra vision til handling: Info-samfundet år 2000. En kommentar og et perspektiv fra Det kongelige Bibliotek”, *DF-Revy*, 18, 1995, s. 90-94. – Også trykt i *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 317-320.

Sammen med Karl Krarup: ”Info-perspektiver set fra Det Kongelige Bibliotek”, *Bibliotekspresen*, 1:3, 1995, s. 73-74.

Sammen med Annette Winkel: ”Information til Danmarks forskning”. [Kronik], *Politiken*, 27. september 1995.

”Kulturforskningens skatte. Tale ved præsentation af Håndskrifts-afdelingens Guide d. 8. nov. 1995 [om ’Det Kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling. Erhvervelser 1924-1987’]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 712-719.

”’Illegale tryk’. Udstilling på Det kongelige Bibliotek i 50-året for Danmarks befrielse”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 290-292.

”De studerendes brug af Det Kongelige Bibliotek 1994”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 227-228.

Sammen med Michael Christiansen, Allis Helleland, Niels-Knud Liebgott, Johan Peter Noack og Morten Laursen Vig: ”Kære Jytte Hilden. Åbent brev til kulturminister Jytte Hilden”, *Bogens Verden*, 6, 1995, s. 344-346.

”Genopd(t)agelsen af en dansk-tysk komponist. [F.L.Ae. Kunzen]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 700.

”Über die Bedeutung F.L.Ae Kunzens für Dänemark. [Tale ved udstillingsåbning i Lübeck]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1996, s. 270-272.

Sammen med Ingrid Fischer Jonge: ”Fotografiet i Den Sorte Diamant”. *Kulturkontakten*. Kulturministeriet, 4:2, 1995, s. 25-27.

”Bogen i Danmark 1850-1920. [5. Bogseminar]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1995, s. 338-340.

1996

”Den lokale kulturarv i moderne perspektiv”, *Bogens Verden*, 1996, s. 316-319.

”Gratis adgang til Internettet? Politikerne må skelne”. [Midtpunkt], *Jyllands-Posten*, 9. januar 1996.

”The Royal Library of Denmark. Annual report 1995”, *The Liber Quarterly*, 6, 1996, s. 245-251.

”Organisation og service. De fremtidige arbejdsvilkår for forskningsbibliotekerne og deres medarbejdere”, *DF-Revvy*, 19:1, 1996, s. 17-18.

1997

Sammen med Leif Lørring (ed.): *Books and Buildings. Danish Research Library Architecture in the 1990s*. Publ. by Forskningsbibliotekernes Chefkollegium, 1997. 156 s.

Sammen med Birgitte Hvidt: ”The Royal Library”. I: *Books and Buildings. Danish Research Library Architecture in the 1990s*. 1997, s. 113-44. – Også i særtryk.

Kolding Nielsen, Erland & Niels Mark: ”Fra SBT til Biblioteksstyrelsen”, *DF-Revvy*, 20:6, 1997, s.180.

“En bizar Carl Nielsen-forsker”. [Kommentar], *Jyllands Posten*, juni 1997.

“En nationaløkonomisk bommert eller et selvmål for bogimportøren?”, *Bogmarkedet*, 18/19, 1997, s. 12.

”Et nationalbibliotek for hele folket. [Interview med Erland Kolding Nielsen]”, *Bogmarkedet*, 45, 1997, s. 11-15.

”Farewell to the Icelandic Manuscripts. A special chapter in the saga of Danish-Icelandic cultural relations”, *Bibliotekspressen*, 3:15, 1997, s. 426-29.

”Afslutningen på den dansk-islandske håndskriftudlevering”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1997*, s. 25-29.

”Gaven til Island”, *Weekendavisen*. D. 22.-28. august 1997, [Kultursektionen] s. 8.

“Kulturarv kontra krigsbytte”. [Kommentar], *Kristeligt Dagblad*, 26. april 1997.

”Ledelse med kniv og gaffel. Om rigsfrokosterne og hvad deraf fulgte – i Morten Laursen Vigs tid”. I: *Fra Bøvlingbjerg til Nyhavn. En hilsen til Morten Laursen Vig*. 1997, s. 41-48.

”Nordisk samarbejde – har det en fremtid? Om en ny opfattelse af ’nordisk nytte’”, *DF-Revvy*, 20:6, 1997, s. 158-161.

”Bibliotekernes 63. verdenskongres i København d. 29. august-5. september 1997”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1997*, s. 14-17.

”Sektionen for nationalbibliotekerne [på IFLAs 63. konference i København 1997]”, *DF-Revvy*, 20:9, 1997, s. 252.

The Cultural Obligations of National Libraries. A different view upon their future importance. [Paper for] 63rd IFLA General Conference. Section on National Libraries. 1997, 8 s.

“Tradition og fornyelse, fremtidens glæder og katastrofer”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 12:1, 1997, s. 28-37.

”Udenlandsk accession i Det kongelige Bibliotek inden for de humanistiske og samfundsvidenskabelige fag”, *Bogmarkedet*, 24/25, 1997, s. 21-22.

”Nye funktioner i ’Bøgenes katedral’. Genåbningen af Det Kongelige Biblioteks universitetsbiblioteksbygning i Fiolstræde efter renoveringen 1996-97”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1997*, s. 8-11.

”Realisering af en vision og en satsning. [Ved åbning af ’Fisken’, sidebygningen til Den Sorte Diamant]”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1997, s. 556-558.

”Gallisk eller germansk? Knudåge Riisager 100 år”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1997, s. 688-689.

1998

“Bøgenes nationalbibliotek og et Universitetsbibliotek i svøb”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 13:3, 1998, s. 20-24. – Også trykt i *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1998*, s. 8-13.

“Divide et impera? Diskussionen om licensadgang til elektroniske publikationer er begyndt i Europa!”, *DF-Revy*, 21:2, 1998, s. 64.

“Jubilæum, revy og nye signaler for forskningsbibliotekerne”, *DF-Revy*, 21:4, 1998, s. 188.

“Kultureksport?” [Om Kulturværdiudvalget], *Weekendavisen* 11.-14. maj 1998, s. 11.

“På vagt! Ophavsretten vil sluge (dele af) informationsfriheden!”, *DF-Revy*, 21:4, 1998, s. 120.

“Styrk Kulturværdiudvalget. Der er ingen grund til at ændre i kulturværdilovgivningen”. [Kommentar], *Politiken* 25. marts 1998.

Sammen med Niels Mark: “Pligtaflevering af kulturarven”. [Kronik], *Jyllands Posten* 29. januar 1998.

Sammen med Niels Mark: “Pligtaflevering af kulturarven – hvorfor dog det? Omkring en af grundpillerne i bevaringen af dansk kulturarv”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 12:4, 1998, s. 38-50.

”Det Kongelige Biblioteks tale ved præsentationen af den samlede praktisk-videnskabelige udgave af Carl Niensens Værker den 9. juni 1998”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1998, s. 395-402.

”Nationalbibliografisk verdenskongres i København. The 2nd International Conference on National Bibliographic Services (ICNBS), 25-27. november 1998”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1998*, s. 52-55.

“Et jule- og nytårønske for 1999”, *DF-Revy*, 21:10, 1998, s. 300.

1999

”Diamantens år. Nytårstale den 4. januar 1999”, *Interne Meddelelser, 1999*, s. 3-14.

”Nationalbibliotek og kulturarv. Omkring genåbningen af Det Kongelige Bibliotek på Slotsholmen i efteråret 1999. Tale på Danmarks Biblioteksforenings årsmøde d. 26. marts 1999 i 90-året for H.O. Langes tale til folkebibliotekerne i 1909”, *Bogens Verden*, 4, 1999, s. 3-7.

”En national politik for retrodigitalisering. Hvad, hvordan, hvornår?”, *DF-Revy*, 22:5, 1999, s. 103-107.

”Vindmøller, middelalderlige tendenser og fremtidens netværk. Formandens politiske beretning 1998-99 ved DF’s årsmøde 1999”, *DF-Revvy*, 22:6, 1999, s. 138-47.

”Årsmødetid”, *DF-Revvy*, 22:6, s. 156.

”Den middelalderlige bogkultur i Danmark – Om Det Kongelige Biblioteks middelalderudstilling 1999”, *DF-Revvy*, 22:9, 1999, 207-209. – Også trykt i *Det Kongelige Bibliotek, Årsberetning 1999*, s. 98-101.

”New Buildings and New Views on Preservation: A Concept for Collection Management, Old and New Media”. I: *Preservation and Access: Nordic Conference on Preservation and Access held at the Royal Library in Stockholm October 5-6, 1998*. Arranged by the national libraries of Denmark and Sweden. Stockholm. 1999, s. 23-28. (*Rapport / Kungl. Biblioteket*, 25).

”Indenom Den Sorte Diamant. [Samtale ved Per Nyeng]”, *Bibliotekspressen*, 5:2, 1999, s. 44-48.

”Det Kongelige Biblioteks festuge i september”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1999, s. 400

”Et eventyr i to historier samt et memento!”. [Tale ved indvielsen af Center for Musik og Teater 9. september 1999], *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 1999, s. 613-617.

”Oprettelse af en Kulturafdeling ved Det Kongelige Bibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 1999*, s. 94-97.

2000

”År 2000 udfordringen”, *DF-Revvy*, 23:1, 2000, s. 32.

”Forskningsbibliotekernes tågede fremtid! Årsmøderne år 2000”, *DF-Revvy*, 23:6, 2000, s. 176.

”Kan vi ikke gøre det lidt bedre? Forskningsbibliotekerne i fremtiden. Formandens politiske beretning 1999–2000 ved DFs årsmøde 2000”, *DF-Revy*, 23:6, 2000, s. 139–46.

”Forskningsbibliotekernes materialebevillingssituation – en katastrofe under udvikling?”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2000*, s. 75–81. Se også Erland Kolding Nielsen sammen med Mette Stockmarr i *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 2000, s. 675–679.

”Direktør Erland Kolding Niensens tale til tidligere souschef, førstebibliotekar Jakob Thomsen ved dennes afskedsreception den 16. juni 2000”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 2000, s. 555–558.

”Folkeligt gennembrud uden sidestykke. Samtale ved Per Nyeng”. [Om Den Sorte Diamant trekvart år efter åbningen for offentligheden], *Bibliotekspresen*, 6:9, 2000, s. 300–303.

”J.P.E. Hartmann. Komponist og samlingspunkt gennem et århundrede”, *Interne Meddelelser. Det Kongelige Bibliotek*, 2000, s. 696–704.

”Festskrift til Harald Ilsøe på 80-årsdagen den 18. januar 2013”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 51, 2012, s. 9–13.

Kommissionen for registrering af litterære kilder til dansk historie. Beretning”, *Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs virksomhed*, 1990/1991–2010/2011 – Kommissionens beretninger er trykt årligt i Selskabets beretninger ved Erland Kolding Nielsen: 1990/1991, s. 103–104; 1991/1992, s. 113–114; 1992/1993, s. 108; 1993/1994, s. 132; 1994/1995, s. 140–142; 1995/1996, s. 154; 1996/1997, s. 152; 1997/1998, s. 152; 1998/2000, s. 202 og 214; 2000/2001, s. 183; 2001/2002, s. 161; 2002/2003, s. 143; 2003/2004, s. 183; 2004/2005, s. 168; 2005/2006, s. 170; 2006/2007, s. 170; 2007/2008, s. 169; 2008/2009, s. 173; 2009/2020, s. 166; 2010/2011, s. 176.

2001

Under medvirken af Aase Lindahl: ”Fra bybud til rigsbibliotekar. Nekrolog ved fhv. rigsbibliotekar Torkil Olsens død d. 06.01.2001”, *DF-Revvy*, 24:1, 2001, s. 20-22.

”Adgang for alle – ja, men til hvad? Det digitale dilemma”, *Danmarks Biblioteker*, 5:5, 2001, s. 10-11.

”Forskningsbiblioteker i udvikling”. [Baglinjen], *DF Revvy*, 24:4, 2001, s. 124.

”Materialebevillinger, fundamentalisme og rektorale gennembrud. Formandens politiske beretning 2000-2001 ved DFs årsmøde”, *DF Revvy*, 24:6, 2001, s. 159-176.

”Danmarks Forskningsbiblioteksforenings formål og struktur 2002ff. Nogle problemstillinger”, *DF Revvy*, 24:6, 2001, s. 223-25.

”Har fortiden en fremtid? Omkring nutidens bevaringsproblemer”, *Bogens Verden*, 2001:6, s. 8-17.

”Kan det nytte? Om bevarelsen af kulturværdier for Danmark”, *Bogens Verden*, 2001:2, s. 36-42.- Også trykt i *Danske Museer*, årg. 14:3, 2001, s. 7-11.

”Umisteligt for Danmark! Om Kulturværldiudvalgets udstilling af sine erhvervelser 1987-2000 på Det Kongelige Bibliotek”, *DF Revvy*, 24:2, 2001, s. 62-64.

”Årsmødet 2001 i de tekniske museers perspektiv!”, *DF Revvy*, 24:6, 2001, s. 184.

”Dante i København. Introduktion ved Direktør Erland Kolding Nielsen. Det Kongelige Bibliotek”. I: Christian Kaatmann og Ole Meyer (red.): *Perspektiv på Dante, I. København 1999. Rapport fra Nor-*

disk Dantenetværks Seminar nr. 1 på Det Kongelige Bibliotek i København 8.-10. oktober 1999. Det Kongelige Bibliotek. 2001, s. 5-7.

”Lodsen går fra borde! [Tale på vegne af de nordiske rigs- og nationalbibliotekarer ved nationalbibliotekar Esko Häklis afskedsreception d. 22. nov. 2001 i Helsingfors]”, *Helsingin Yliopiston Kirjaston tiedotuslehti*, 2001:5-6, s. 6-8. – Også finsk paralleltekst.

”Forslag til ændring af ophavsretsloven af 10. januar 2001”, *DF-Revyn*, 24:2, 2001, s. 69-70.

”Umisteligt for Danmark – noget om loven om kulturværdier. Kulturværdiudvalget og dets bevaringsindsats til gavn for Danmark”, *Kulturværdiudvalget. Beretning 2001*, s. 21-29.

”Bevaring af vor kulturarv for fremtiden – en katastrofe under udvikling i nationalinstitutionerne. [Tale på de store kulturinstitutioners vegne ved Folketingets Kulturudvalgs høring 25. april 2001 om bevaring af kulturarven]”, *DF-Revyn*, 24:5, 2001, s. 131-136.

2002

”DEF, DF og fremtiden. Formandens politiske beretning 2001-2002 ved Danmarks Forskningsbiblioteksforenings årsmøde 2002”, *DF-Revyn*, 25:7, 2002, s. 147-156.

Denmark to Iceland. A Case without Precedence: Delivering Back the Icelandic Manuscripts 1971-1997. [Foredrag på] 68th IFLA General Conference, Glasgow, Scotland, 2002. Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM) August 19, 2002. 4 s.

”Forord [ved genoptagelsen af udgivelsen af *Magasin*]”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 15:1, 2002, s. 3-4.

”Magasin fra Det Kongelige Bibliotek genoptaget”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2002*, s. 110-111.

Sammen med Karl Krarup: ”Fælleskatalogscenarier og forskningsbibliotekernes rolle. Er fælleskatalogen det rette svar på fremtidens udfordringer?”, *DF Revy*, 25:8, 2002, s. 185-192.

”Det Kongelige Bibliotek”. I: *Med hjælp fra ... Ny Carlsbergfondet*. Red. af Anne Marie Nielsen. Ny Carlsberg Glyptotek. 2002, s. 60-63.

“Library Security Management. An Introduction” & “Library Security Management: The Responsibility of the Chief Executive”, *LIBER Quarterly*, 12, 2002, s. 293-295 & s. 296-302.

”Library Security Initiatives in Europe”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2002*, s. 202-206.

”Nye vinde! [Baglinjen]”, *DF Revy*, 25:1, 2002, s. 16.

”En pinlig affære. [Gensvar til fhv. seniorforsker Ulf Haxen]”, *Jødisk Orientering*, 73:6, 2002, s. 8 + 20.

”H.O. Lange-Prisen – en ny forskningsformidlingspris”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2001*, s. 106-109. – Også trykt i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 15:1, 2002, s. 5-8.

”H.O. Lange-Prisen 2002 til samtidshistorikeren Hans Kirchhoff”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2002*, s. 112-115.

”Samarbejde og modstand under besættelsen. H.O. Lange-Prisen 2002 til samtidshistorikeren Hans Kirchhoff”, *Bogens Verden*, årg. 84:5, 2002, s. 8-10. – Også trykt i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, årg. 15:4, 2002, s. 3-10.

”Den store (forsknings)biblioteksfortælling om forandringer omkring et årtusindskifte”, *Danmarks Biblioteker*, 6:7, 2002, s. 12f.

”Fra bybud til rigsbibliotekar. Fhv. rigsbibliotekar Torkil Olsen 1922–2001”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 41, 2002, s. 261–272.

”To større projekter om Danmarks besættelse 1940–45 er blevet afsluttet og publiceret i 2002 – to bogomtaler”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2002*, s. 116–117.

2003

”Bogtyveriernes anatomi”. [Kulturkronik], *Jyllands Posten*, 30. december 2003.

“Presentation of the new buildings of the Royal Library – Cultural activities in the Black Diamond: opening a national library for the wider world – a three-year experience”, I: *New Buildings and New Developments in the Academic Libraries and the Public Libraries of the Baltic Sea Area: Proceedings from the 6th Symposium of Bibliotheca Baltica in Copenhagen 18 September - 21 September 2002*. The Royal Library. 2003, s. 12–20.

2004

”Bevaring af den fysiske kulturarv”, *Biblioteksårbog 2003*. Udg. af Biblioteksstyrelsen. 2004, s.101–105.

”Report on the LIBER Security Network since 2002 / Bilan du fonctionnement du réseau LIBER 2002–2004”. I: *La coopération internationale au service de la sûreté des collections*. Journée d’étude organisée par la Bibliothèque nationale de France dans le cadre du réseau LIBER le 14 mai 2004. BnF, site Francois-Mitterrand, Paris. – På Bibliothèque nationale de Frances hjemmeside.

Sammen med John T. Lauridsen: ”Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks samlinger igennem 50 år”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 43, 2004, s. 5–10.

Opklaringen af de store bogtyverier i 1970'erne", *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2004*, s. 123-126. – Også trykt i *Diamanten*, 2, 2004, s. 12-15.

2005

Sammen med Niels Christian Nielsen, Steen Bille Larsen og under medvirken af Sofie Lene Bak (red.): *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*. Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket, Museum Tusulanums Forlag, 2005. 774 s. (*Danish Humanist Texts and Studies*, vol. 30).

Sammen med Steen Bille Larsen og Niels Christian Nielsen: "Karl Krarup – homo sociologicus. En karakteristik – en kovending – en karriere". I: *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*. Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket, Museum Tusulanums Forlag, 2005, s. 19-27.

Sammen med Niels Mark: "En revolutions historie i overblik". I: *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*. Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket, Museum Tusulanums Forlag, 2005, s. 45-63.

Sammen med Jesper Mørch og John T. Lauridsen: "Forskningsbibliotekernes historie de sidste 35 år – en kronologi i synoptiske tabeller". I: *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*. Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket, Museum Tusulanums Forlag, 2005, s. 733-766.

Opklaringen af bogtyverierne på Det Kongelige Bibliotek i 1970'erne. Redegørelse til Kulturministeriet. Det Kongelige Bibliotek. 5. januar 2005. [Digital udgivelse]. 80 s.

Sammen med Niels Mark: ”Pligtaflevering af kulturarven: omkring en grundpille i bevaring af den danske kulturarv”. I: *Den Trykte Kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år*. Red. af Henrik Horstbøll og John T. Lauridsen. Det Kongelige Bibliotek. Museum Tusulanums Forlag. 1998, s. 9-14. (*Danish Humanist Texts and Studies*, vol. 16).

Sammen med Niels Mark: ”Pligtaflevering af kulturarven – hvorfor dog det? – Omkring en af grundpillerne i bevaringen af dansk kulturarv”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 12:4, 1997, s. 38-59.

2006

Sammen med Anne Ørbæk Jensen, John T. Lauridsen og Claus Rølum-Larsen under medvirken af Sofie Lene Bak, Jakob K. Meile (red.): *Musikvidenskabelige Kompositioner. Festskrift til Niels Krabbe 1941 - .3. oktober - .2006*. Det Kongelige Bibliotek: Museum Tusulanums Forlag. 2006. 754 s. (*Danish Humanist Texts and Studies*, vol. 34).

”Musikvidenskabelige Kompositioner – til Niels Krabbe”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2006*, s. 85-86.

”En styrkelse af uddannelse og forskning forudsætter merinvestering i biblioteker!” Interview ved Per Nyeng, *Bogens Verden. Tidsskrift for kultur og litteratur*, 88:3, 2006, s. 3-12.

”Kulturarven. Danmark og UNESCOs Memory of the World Register”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 19:2, 2006, s. 9-18.

”Den digitale kulturarvsrevolution”, *Diamanten*, 1, 2006, s. 4.

”Finansministeriet laver vendetta mod os”, *Bibliotekspressen*, 12:8, 2006, s. 14-15.

Sammen med Karen Skovgaard-Petersen og Sofie Lene Bak (red. / ed.): *Denmark & Unescos Memory of the world register / Danmark & Unescos Memory of the world register*. 2006. 62 s.

”Erhvervelse af familien Bournonvilles stambog. Fra: Kulturvær-
diudvalgets årsberetning 2006”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning*
2006, s. 35–36.

2007

”Digitization of library material in Europe. Problems, obstacles, and
perspectives anno 2007”, *DF Revy*, 30:8, 2007 s. 10–12. – Også trykt
i *Liber Quarterly*, 18:1, 2008. s. 20–27.

”Dømmesygen og kulturarven”. [Kronik], *Information*, d. 7. marts
2007.

”Historikerportalen”, *Danmarks Biblioteker*, nr. 5, 2007, s. 11

”Leif Lørring fratræder som rektor for Danmarks Biblioteksskole”,
DF Revy, 30:2, 2007, s. 20–21.

”Montanasalen – en revolution i Det Kongelige Biblioteks udstil-
lingsformidling”. I: *Montana Salen / The Montana Hall / La Salle*
Montana / Der Montanasaal. Red. af Jytte Kjærgaard og Mads Bruns-
gaard. Det Kongelige Bibliotek & Montana Møbler a/s. 2007, s. 14–
15. – Også trykt i *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2006*, s. 74–76.

John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.): *Umisteligt! Festskrift til Erland*
Kolding Nielsen. I kommission hos Museum Tusulanums Forlag.
2007. 731 s.

2008

”Den digitaliserede kulturarv – hvad har vi i Danmark? En helt ny
digital, nationalbibliografisk tjeneste lukker op på Det kongelige
Bibliotek”, *Danmarks Biblioteker*, 2008:8, s. 28–29.

”Sharing Information. Report on the LIBER Library Security Net-
work (LSN) since 2002” [for the 3rd Library Security Conference,
May 20th 2008, at the British Library, London], *LIBER Quarterly*,
vol. 18:2, 2008, s. 90–100.

Sammen med Michael Cotta-Schönberg: ”The Relationship between the National Library and the Metropolitan University Library: The Nordic Scene”, *Alexandria. The Journal of National and International Library and Information Issues*, 20, 2008, s. 1-10.

2009

”Fra Gutenberg til ProQuest. Den første boghistoriske og museale digitalisering af et lands nationallitteratur i ældre tid er igangsat i et banebrydende internationalt samarbejde”, *Nyt for Bogvenner*, 28/2-3, 2009, s. 10-17.

”Digitalisering af den danske nationallitteratur før 1700”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2009*, s. 34-37.

”Carl Nielsen Udgiven 1994-2009 – et dansk projekt i international særklasse. Velkomsttale ved Carl Nielsen Festaften 21. marts 2009”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 22:2, 2009, s. 12-15.

”Foreningssynergi”, *Nyt for Bogvenner*, 28/1, 2009, s. 2.

”Fra det digitale Danmark. Den danske Nationallitteratur til år 1700 digitaliseres gennem et banebrydende internationalt samarbejde! ””, *Danmarks Biblioteker*, 7, 2009, s. 24-25.

Sammen med Svend Larsen, Per Kristian Madsen, Johan Peter Noack, Karsten Ohrt og Dan Nissen: ”Kulturarv ved skillevej – glemsel eller digitalisering!” [Kronik], *Politiken*, d. 30. april 2009.

”Nationalbibliotek som del af forskningens infrastruktur. Danmark – Det Kongelige Bibliotek”, *NB 21*, Oslo, 2009:2, s. 32f.

Sammen med Mikala Brøndsted: ”Opdatering af KulturPerler. Den digitaliserede kulturarv”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2009*, s. 155-157.

”Indsamling af bladtegninger til Museet for Dansk Bladtegning i Kort- og Billedafdelingen”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2009*, s. 67-73.

Sammen med Michael Cotta-Schønberg: ”Det Kongelige Bibliotek i vækst. ’Vi skal ikke være store for at være store, men for at være gode.’” *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2009*, s. 11-19.

Sammen med Lotte Svenningsen: ”Kunst i biblioteket – Større kunstværker i og omkring Det Kongelige Biblioteks bygninger”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2009*, s. 164-167.

2010

”’Jyske Lov’ som krigsbytte. En mytes opståen, udnyttelse og fald”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, vol. 49, 2010, s. 437-510.

”Peter Lassen og Det Kongelige Bibliotek”. I: *Peter J. Lassen 80*. Red. af Lisbeth Bonde og Joakim Lassen. Udgivet af Montana Møbler. 2010, s. 72-75.

”Beskyttelse af kulturværdier i Danmark. Status fra Kulturværdisudvalget siden 1987”, *Danske Museer*, 23:2, 2010, s. 11-17.

”Nationale løsninger er en saga blot. Fra baglinjen”, *Revy. Tidsskrift for Danmarks Forskningsbiblioteksforening*, 33:3, 2010, s. 24.

”En ny nationalopera. [Introduktion til Bo Holtens opera ’Livlægens Besøg’]”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 23:4, 2010, s. 3.

”Originalpartituret til en ny nationalopera erhvervet. Bo Holtens Livlægens besøg 2009” *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2011*, s. 74-75.

“Foreword” I: *The Offices and Masses of St. Knud Lavard († 1131) (Kiel, Univ. Libr. MS S.H. 8 A. 80)*. Ed. by John Bergsagel. Published

simultaneously by The Danish Centre for Music Publication of the Royal Library, Copenhagen, and the Institute of Medieval Music, Ottawa, Canada. 2010, s. v.

Sammen med Niels Krabbe: ”Danmarks ældste musik fra 1170, udgivet af Det Kongelige Bibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2010*, s. 12-15.

2011

”Jyske Lov’ vender tilbage. Håndskriftet Codex holmiensis C 37 udveksles med Sverige 2011”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 24:1, 2011, s. 19-31.

”Håndskriftet Codex holmiensis C 37 udveksles med Sverige. [Tale ved udvekslingen af to håndskrifter 30. januar 2011 i Diamanten]”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2011*, s.20-22.

(Gæsteredaktør): *Revy, Tidsskrift for Danmarks Forskningsbiblioteksforening*. [Temanummer: Fremtiden & nationalbibliotekerne], 34:4, 2011. 24 s. – I samme nr.: ”Det Kongelige Bibliotek på vej mod 2020”, s. 8-11 & ”Digitalisering af kulturarven – år 2”, s. 20-21.

”Nekrolog: Jens Søndergaard (1917-2011)”, *Revy, Tidsskrift for Danmarks Forskningsbiblioteksforening*, 34:5, 2011, s. 12.

”Retsvidenskabens store bibliograf. Jens Søndergaard in memoriam 8.8.1917-21.7.2011”, *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 50, 2011, s. 589-98.

”Nationalbiblioteket ved korsvejen. Den digitale indholdsrevolution og dens konsekvenser i fremtiden”. I: *Ledarskap och lidelse. En vänbok till Gunnar Sahlin*. Red. av Magdalena Gram och Catharina Melldahl. Stockholm: Kungliga Biblioteket. 2011, s. 62-74.

”Jeg forvalter ikke ud fra smag. [Interview i anledning af *Hizb ut-Tahrirs leje af Dronningesalen*]”. Ved Sabrine Mønsted, *Perspektiv*. Bibliotekarforbundet, 1:3, 2011, s. 22-25.

”ProQuest-partnerskabet fortsætter. Digitalisering af den danske nationallitteratur indtil 1700 (ProQuest 17) og inkunablerne i Danmark (ProQuest U15)”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2011*, s. 41-42.

”Digitalisering af den danske nationallitteratur indtil 1700 (ProQuest17) og inkunablerne i Danmark (ProQuestU15), *Nyt for Bogvenner*, 31:2, 2012, s. 10-11.

”H.C. Andersen-donation til Det Kongelige Bibliotek. 15. Juni Fonden overrakte tirsdag den 10. maj 2011 det originale manuskript til H.C. Andersens eventyr ’De Vises Steen’ til Det Kongelige Bibliotek”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 24:3, 2011, s. 3-4. – Se også velkomsttale i samme nr.: ”Et håndskrifts uransagelige vandringer:”, s. 5-11.

”Det sidste eventyrmanuskript af H.C. Andersen i privateje til Det Kongelige Bibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2011*, s. 54-56.

”Postscript / Efterskrift”. I: *The architecture of The Royal Library / Det Kongelige Biblioteks arkitektur*. Schmidt Hammer Lassen Architects Aarhus. 2011, s. 132-137.

”[Kommentar i interview med Europeanas direktør Jill Cousins]”. Ved Kalika Bro-Jørgensen, *Perspektiv*. Bibliotekarforbundet, 1:1, 2011, s. 26-28.

Sammen med Ivan Boserup: ”Courtenay-håndskriftet. Om en unik håndskriftserhvervelse fra ca. 1350”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2011*, s. 57-60.

2012

”Udveksling af lovhåndskriftet C 37 med Sverige”, *Nyt for Bogvenner*, 31:2, 2012, s. 8-9.

”The National Library at a Crossroads: The Digital Content Revolution and its Consequences”, *Alexandria. The Journal of National and International Library and Information Issues*, 23:3, 2012, s. 131-41. Dansk version: ”Nationalbiblioteket ved korsvejen. Den digitale indholdsrevolution og dens konsekvenser i fremtiden”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 25:1, 2012, s. 43-57.

”Tidl. rigsbibliotekar Palle Birkelund 100 år”, *Revy. Tidsskrift for Danmarks Forskningsbiblioteksforening*, 35:2, 2012, s. 11.

”Palle Birkelund. Nekrolog”, *Nyt for Bogvenner*, 31:3, 2012, s. 34-35.

”Luernes hærgen i kulturhistorien – katastrofer og fornyelser”. I: *Københavns Brandvæsen 325 år*. Red. af Søren Sass. 2012, s. 4-9.

”Centrale kilder til den tyske besættelsespolitik i Danmark udgivet. Werner Bests korrespondance med Det Tyske Udenrigsministerium 1942-1945”, *Det Kongelige Bibliotek, Årsberetning 2012*, s. 126-132.

”Unikaene i Karen Brahes Bibliotek digitaliseret”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2012*, s. 52-53.

Sammen med Bruno Svindborg og Anders Toftgaard: ”Nationens skatte i internationalt perspektiv. Permanent bog- og kulturhistorisk udstilling i Danmarks Bogmuseum”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2012*, s. 17-22.

”Nationens skatte. Permanent bog- og kulturhistorisk udstilling i Danmarks Bogmuseum”, *Nyt for Bogvenner*, 31:2, 2012, s. 4-6.

”Balletdansernes fotograf. Det Kongelige Biblioteks udstilling ’John R. Johnsen – Dansen i Spejlet’”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 2012, s. 19-20.

Sammen med Søren Clausen og Henrik Dupont: ”Danmark set fra luften – før Google. Luftfotoportalen Danmark set fra luften åbnet”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2012*, s. 65-71.

Sammen med Steen Bille Larsen: ”Nationalbiblioteket nyorganiseres fra 2013”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2012*, s. 31-34.

2013

”Danske Lov 1241. Kronik”, *Skalk*, 2013, s. 18-27.

Sammen med Anne Ørbæk Jensen: ”Udgivelser af danske operapartiturer”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2013*, s. 36-38.

”Centrale kilder til den tyske besættelse i Danmark udgivet. Werner Bests korrespondance med Det Tyske Udenrigsministerium 1942-1945”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 26:2, 2013, s. 52-59.

”Den digitale udgave af Søren Kierkegaards Skrifter overdraget til Det Kongelige Bibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2013*, s. 86-88.

”Dansk Bogkunst og Kunst på Bogen. To boghistoriske udstillinger i anledning af Forening for Boghaandværks 125-års jubilæum i 2013”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2013*, s. 64-66.

”Nordiske bogbind 2013”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2013*, s. 42-44.

2014

Sammen med Agnete L. Rodskjer og Leif Andresen: ”Hvad har Danmark med i Europeana”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2014*, s. 35-38.

”1864 i historikernes fortolkning”, *Diamanten*, oktober-december, 2014, s. 15.

2015

”Mindeord – Overbibliotekar Torben Nielsen, Virum. [Nekrolog]”, *Revyn, Tidsskrift for Danmarks Forskningsbiblioteksforening*, 38:2, 2015, s. 22.

”Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi – en introduktion”, *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 28:1, 2015, s. 48.

”Det Kongelige Bibliotek – Danmarks Nationale Musikbibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2015*, s. 44–46. – Engelsk udgave samme sted s. 259–262. – Bearbejdet udgave af artikel trykt i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, 28:4, 2015, s. 3–22. – Artiklen er første gang trykt som ”The Royal Library – The National Music Library of Denmark”, I: *The Unknown Carl Nielsen. Danish Songs in English*. (Cd-booklet). 2015.

”Internationalt videnskabeligt symposium ’Of Chronicles and Kings’ på Det Kongelige Bibliotek”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2015*, s. 133–134.

Sammen med Eva-Maria Jansson: ”Erhvervelse af et hebraisk liturgisk håndskrift fra Fredericia fra 1801–1802. [Fra Kulturværdisudvalgets årsberetning for 2015]”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2015*, s. 50–54.

”’Den ukendte Carl Nielsen’. International markedsføring af Carl Nielsen i jubilæumsåret 2015”, *Det Kongelige Bibliotek. Årsberetning 2015*, s. 87–89.

Sammen med Helle Porsdam og Mia Rendix (red.): *Ophavsret og kulturarv: Bidrag til udvikling af kulturarvsjuraen*. Det Kongelige Bibliotek. 2015. 349 s.

”’Det sorte hul i det 20. århundrede’. Aktuelle barrierer for massedigitalisering i Danmark”, I: *Ophavsret og kulturarv: Bidrag til udvikling af kulturarvsjuraen*. Det Kongelige Bibliotek. 2015, s. 29–40.

2016

”Det Kongelige Bibliotek som kulturarvsforvalter” & ”Om Kulturværdiudvalgets arbejde for beskyttelse af kulturværdier i Danmark”. I: *Kulturarven og dens retlige beskyttelse*. Red. af Ditlev Tamm. Jurist- og Økonomforbundets Forlag. 2016, s. 172-178 & s. 202-207.

(Serieredaktør): *Guides to the Collections of the Royal Library*. Vol. 1-2. 2016.

”Indledning”. I: *Det Kongelige Biblioteks samlinger om Første Verdenskrig 1914-1918*. Af Steen Bille Larsen. Det Kongelige Bibliotek. 2016, s. 17-23. (*Guides to the Collections of the Royal Library*, 2).

”Interview: Der er sgu sket mere i min tid end i de foregående 400 år”, ved Niels Thorsen, *Politiken*, 18. september 2016.

”Forord”. I: *’Kildekunst’*. *Historiske & kulturhistoriske studier. Festskrift til John T. Lauridsen*. 2016, s. 1, 13-16. (Danish Humanist Texts and Studies, vol. 55).

”Kaptajnen går fra borde”, interview ved Hellen Niegaard, *Danmarks Biblioteker*, 6, 2016, s. 14-19.

2017

”Vi har gennemført seks-syv store digitale revolutioner. [Interview]”, ved Nina Azoulay, *Revy*. Danske Fag-, Forsknings- og Uddannelsesbiblioteker, 1, 2017, s. 12-16.

”Erland Kolding Nielsen 1947–2017” [tale ved afskedsreception 26. januar 2017, læst postumt af Inger Sørensen], *Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues*, 27, 2017, s. 41-47.

Nye teknologier og Herlufsholm-samlingen

Det skjulte bibliotek kommer for en dag

Af Jakob Povl Holck

Indledning

Intakte, gamle bogsamlinger med rødder tilbage til middelalderen er i dag et sjældent syn i Danmark. Kigger man bagud i tiden, vil der derimod være talrige eksempler på samlinger og biblioteker, der er gået op i røg, eller på anden måde er blevet ødelagt. Tilintetgørelsen af universitetsbiblioteket i forbindelse med Københavns Brand 1728 er skrækeksemplet. Historien viser os samtidig, hvordan bogsamlinger fra fx 17. eller 18. århundrede helt eller delvist er blevet opløst, bl.a. ved ejerens bortgang, således at de enkelte materialer ved efterfølgende salg har kunnet spredes for alle vinde (sml. Ilsøe 2007). Der er derfor god grund til at glæde sig, når man alligevel finder en meget gammel bogsamling (sml. Nielsen 1946), der stort set er intakt den dag i dag og som ovenikøbet viser sig at være en konstant kilde til nye opdagelser.

Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek i Odense – der tidligere gik under betegnelsen 'Gamle Samling' i Herlufsholm Skoles Bibliotek (sml. Holck 2015; Riis 1990; Nielsen 1925; Hasselager 1897; Forchhammer 1882) – bliver for tiden underkastet en række forskellige interdisciplinære undersøgelser. Disse afdæk-

Jakob Povl Holck, forskningsbibliotekar, cand.mag., ph.d., Syddansk Universitetsbibliotek, Syddansk Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M. – Forsøgene med Herlufsholm-bøgerne blev hos Newtec udført af udviklingsingeniør Søren Stærke, fysiker Sune Fuglsang Fink og forskningsleder Bjarke Jørgensen.

ker gradvist et skjult bibliotek, hvor det enkelte bogbind potentielt fremstår som en 'russisk dukke', der, alt efter måden der søges på, kan vedblive med at kaste ny viden af sig. Det giver mulighed for at afsløre flere helt ukendte materialer i form af fragmenter fra mange tidsaldrer, der gemmer sig på – eller inden i – bøgerne.

Denne artikel bringer en bibliotekshistorisk skitse af Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek og viser kortfattede eksempler på nyligt opdagede materialer. Samtidig præsenteres en række af de moderne teknologier, der i dag medvirker til at øge vores viden om de gamle særsamlinger. Som en konsekvens forsøger artiklen også at promovere idéen om bogen som bærer af mange typer af informationer, hvor netop kombinationen af humanistiske og naturvidenskabelige metoder forventes at ville kunne føre til ny grundforskning.

Herlufsholm Skoles Bibliotek

Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek omfatter i dag ca. 40.000 bind samt flere løse materialer. Samlingen fordeler sig på mange forskellige emner, herunder astronomi, filosofi, fysik, historie, kemi, lægevidenskab, matematik, sprogvidenskab, statskundskab og teologi m.v. Herlufsholm-samlingen spænder – med universitetsbibliotekets nuværende kendskab til den – reelt over en periode fra den tidlige middelalder (9. århundrede) til ind i 1900-tallet, hvis alt medregnes (sml. Nielsen 1925). Materialerne blev i tiden 1968/69 købt til daværende Odense Universitetsbibliotek for 1,4 millioner kroner. Kun få af de ældre materialer indgik ikke i salget, men fik lov til at blive på Herlufsholm Skole. Materialerne opbevares i dag i særlige magasiner i Odense og vil typisk kunne bestilles til Forskerlæsesalen på universitetsbiblioteket. Samlingen bærer præg af at være blevet etableret på Herlufsholm Skole via bogdonationer fremfor systematisk accession. Dette spores i bindenes ejersignaturer, exlibris og andre mærker.

Adelsmanden Herluf Trolle (1516–1565) og hans hustru Birgitte Gøyes (ca. 1511–1574) personlige bogsamling kan siges at have udgjort kimen til Gamle Samling og Herlufsholm Skoles Bibliotek. Herlufsholm Skole blev stiftet den 23. maj 1565 og er i dag blandt

de ældste, endnu fungerende institutioner af sin slags i Danmark (Melchior 1822, 1865; Tolstrup 1965). Det er værd at bemærke, at skolen blev etableret på en lokalitet, hvor der få år forinden havde eksisteret et benediktinerkloster – Næstved Skt. Peders Kloster, kaldet Skovkloster pga. placeringen i det skovfyldte landskab nær Susåen. Klosteret lå først midt i Næstved by, men blev siden flyttet ud på landet. Herfra er også bevaret dokumenter, herunder kong Erik Lams gavebrev til klostret af 1140.

Omtrent 55 bøger knyttes i dag til Herluf Trolle og Birgitte Gøye (Christensen & Outzen 2016; Outzen 2006). Bøger var i 1500-tallet generelt bekostelige at anskaffe og forbeholdt samfundets læse- og skrivekyndige elite. De ca. 55 bøger, der forståeligt nok fortsat opbevares på skolen, må (også) i dag betragtes som uvurderlige klenodier. Værkerne giver et værdifuldt indblik i reformationstiden, i den danske reception af Luthers tanker og i de internationale netværk, der kom til at præge datidens ledende skikkelser herhjemme. Herluf Trolle havde eksempelvis en direkte forbindelse til Philipp Melanchthon (1497-1560), som han havde mødt under et studieophold i Wittenberg og i øvrigt brevvekslede med. Han kendte også de danske reformatorer Peder Palladius (1503-1560) og Niels Hemmingsen (1513-1600). Det er derfor altovervejende reformationens idéer, der findes i stifternes bibliotek. Disse bøger har også flere håndskrevne optegnelser og påskrifter, der bringer os helt ind i ægteparrets privatsfære.

Bogsamlingen på Herlufsholm Skole har i de første århundreder efter skolens stiftelse haft en noget stilfærdig tilvækst. Enkelte bogdonatorer har dog kunnet skille sig ud i kraft af større og specielle bidrag til skolebiblioteket.

Rektor Peder Pedersen Hie (1584-1625) donerede eksempelvis omkring 40 bind til biblioteket i tiden 1610-13, heraf flere bøger med et filosofisk indhold. Helt frem til ”skoleherren” (forstanderen), lensgreve Otto Thotts (1703-1785) tid, var der blot ca. 300 bind i skolebiblioteket.

Det er i dag muligt at indkredse disse første bind ved bl.a. at se på bøgernes rygge, hvor flere vil have en mærkat med bogstaverne BV (Bibliotheca Vetus – det gamle bibliotek). Rektor Hies bøger er

forsynet med bogstaverne BVH, ligesom de på titelbladene har en påskrift: Liber in usum Scholæ Herlovianæ acquisitus Rectore Petro Petrejo Hiennio [Bog til Herlufsholm Skoles benyttelse, anskaffet af rektor Peder Pedersen Hie]. Herluf Trolle og Birgitte Gøyes bøger har gerne mærkater på bogryggene med initialerne HT og BG.

Fragmenterne

Det må understreges, at Otto Thotts bøger (omkring 6.000 stk.) i dag må siges at udgøre den vigtigste og ubetinget mest kostbare del af Herlufsholm-samlingen på Syddansk Universitetsbibliotek (sml. Ilsøe 1996). Flere af bindene fra Thotts donation har da også været nævnt i litteraturen om Herlufsholm Skoles Bibliotek (sml. Holck 2015; Nielsen 1925). Men på det seneste er mere og mere opmærksomhed blevet rettet mod skolebibliotekets første materialer, der ikke mindst omfatter sjældne musikaler fra slutningen af 1500-tallet og starten af 1600-tallet (Kongsted 2016; 2007; 2006). Flere af disse musikaler er håndskrevne. Det vil sige, at de er unika. Såvel Thotts bind som bøgerne fra skolebibliotekets første år har det til fælles, at de i deres indbinding ofte vil have fragmenter af ældre materialer, herunder middelalderlige håndskrifter, inkunabler og sjældne tryk.

Det har i flere århundreder været almindeligt brugt, at bogbindere tog et ældre, ukurant materiale og klippede det i stykker for at genbruge det som afstivning i – og omslag på – samtidens bøger (se fx Duivenvoorden et alii 2017; Maschke 2015; Harpsøe 2011). I særlig grad vil bind fra det 16. og 17. århundrede ofte have fragmenter af middelalderlige tekster i deres indbinding. Men bogbinderes anvendelse af fragmenter af den ene eller anden slags kendes langt op i nyere tid, fx også i det 19. århundrede. Mængden af fragmenter er givetvis enorm på verdensplan.

Nogle fragmenter vil være placeret som fyld i en bogperm og kan sidde meget tæt pakket sammen med andre fragmenter. For nutidens middelalderforskere er det noget nær et drømmescenarie, idet stykker af middelalderlige pergamenter på denne måde er blevet bevaret i et beskyttet miljø fra det tidspunkt, hvor bogbinderen færdiggjorde sit bogbind. Sådanne fragmenter vil ofte have langt kla-

rere farver og et reduceret slid i forhold til ubeskyttede materialer. Denne form for nærmest lufttæt indkapsling gør, at forskerne kan være heldige at finde velbevarede materialer i bogbind, der enten er meget sjældne eller ikke er tidligere kendt. Også værker eller udgaver af værker, som man ellers kunne frygte var mistet for altid, vil på denne måde, med lidt held, kunne genfindes i form af fragmenter, der pludselig kan dukke op.

Illustration 1. Syddansk Universitetsbibliotek har blandt andet to løse fragmenter af det apokryffe skrift *Pseudo-Marcellus Passio Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli* 58-59; 62-63. Her ses to sider af det ene af disse to fragmenter (pergament).

Det viste fragment i Illustration 1 er fra ca. 12. århundrede. Bidderne har siddet som fyld i én af de nævnte musikallier (RARA Musik L 45), men er på et tidspunkt fjernet og nu gemt i RARA Musik L 46, R134. I RARA Musik L 46 findes i alt 16 pakker med forskelligt bindfor fra flere tidsaldre samt noder. De nævnte stykker, hvis tekst beskriver apostlene Peter og Paulus' martyrium (sml. Eastman 2015) og optakten til kejser Neros domsafsigelse, blev opdaget på Syddansk Universitetsbibliotek i 2017. Stykkerne er umiddelbart meget velbevarede.

Det grønmalede fragment i Illustration 2 sidder uden på Georg Maior: *Vitæ Patrvm: Das ist das Leben der Altväter* [...], Lübeck 1604 (Herlufsholm 186.6). På trods af grøn farve og slitage lader teksten

Illustration 2. Dette fragment i Herlufsholm-samlingen er brugt som bogomslag på Georg Maior: *Vitæ Patrvm* [...], Lübeck 1604.

sig læse og identificere som del af *Sancti Gregorii Homiliarum in Ezechielem, Liber I, Homilia X*, dvs. pave Gregor den Stores (ca. 540–604) kommentar til Ezekiels Bog i Det gamle Testamente, her i en afskrift fra ca. 1250–1400. Fragmentet blev identificeret på universitetsbiblioteket i marts 2016.

Ingen af de bevarede, håndskrevne lister over skolebibliotekets materialer, og heller ikke den første egentlige trykte katalog over skolens bogsamling fra 1882 (med tillæg 1897), nævner sådanne fragmenter – på trods af, at flere altså sidder meget synligt og bl.a. er anvendt som omslag på meget specielle materialer med en unik proveniens (Holck 2015). Heller ikke i den ældre litteratur om biblioteket, er der gjort forsøg på at læse og identificere fragmenternes tekster, der i nogle tilfælde, som vi har set, kan udgøre større brudstykker.

Interessen for at analysere disse tekster er af ny dato. Hyppigt udgør fragmenterne dele af liturgiske tekster fra den romersk-katolske kirke; tekster der antageligvis ikke har været så interessante på skolen i et postreformatorisk perspektiv. Hertil kommer, at middelalderfragmenternes tekster som tommelfingerregel er på et latin med mange forkortelser (abbreviaturer) og sammenskrevne tegn (ligaturer), sådan som munkene og nonnerne havde for vane at skrive. Formålet med denne, nærmest stenografiske praksis var at spare på pergamentet, der var relativt omstændeligt og kostbart at fremstille. Den latinske tekst på fragmenterne er med andre ord svært tilgængelig, ligesom teksternes ufuldstændighed, grundet slid (i forbindelse med udvendig placering) og manglende passager, kan stille store krav til den enkelte forsker. Desuden sidder størstedelen af fragmenterne sådan, at de er svære at opdag.

Tidligere er fragmenterne udelukkende blevet opfattet som bogindbindingsmateriale og altså ikke som international kulturarv. Dette dokumenteres med al tydelighed, når man i bøger med synlige fragmenter indvendigt på permerne finder både Otto Thotts mærke fra 1770'erne og det senere exlibris for Herlufsholm Skoles Bibliotek klistret direkte oven på stykker af middelalderlige håndskrifter eller ældre tryk. Desværre har denne modus operandi gjort sig gældende endnu i slutningen af 1960'erne, hvor det nyetablerede Odense Universitetsbibliotek (grundlagt 1965) overtog Gamle Samling fra Herlufsholm Skole. I forbindelse med overtagelsen fik universitetsbiblioteket på tilsvarende vis placeret et klistermærke i bøgerne som markør af materialernes nye tilhørsforhold – og altså uheldigvis også oven på pergamenterne. Man har her ikke haft den fornødne viden eller forståelse for pergamenternes selvstændige kulturværdi.

I dag er man blevet opmærksomme på værdien af de bevarede fragmenter, og universitetsbiblioteket samarbejder med middelalderforskere og andre specialister om at identificere, katalogisere og formidle dette hidtil uberørte materiale. Samtidig anvendes naturvidenskabelige analysemetoder samt internetbaserede teknologier som et givtigt supplement til den traditionelle humanistiske forskningsmetode, når det drejer sig om at beskrive og analysere

fragmenterne. Der bliver løbende fundet nye fragmenter fra flere århundreder i Herlufsholm-samlingen og i andre af universitetsbibliotekets særsamlinger. Alene inden for de middelalderlige fragmenter på pergament (og papir) er der fundet mere end 100, hvoraf ca. 70 % er blevet identificeret som kopier efter kendte forlæg/værker. Pt. er der fundet middelalderlige fragmenter fra det 9. århundrede og ind til senmiddelalderen, dvs. starten af det 16. århundrede.

Det siger sig selv, at universitetsbiblioteket som udgangspunkt ikke kan tillade, at bogbind skæres op i jagten på eksempelvis håndskriftfragmenter fra middelalderen. Ofte vil trykte bøger fra 1500- og 1600-tallet i sig selv være meget værdifulde. Derfor er det vigtigt, at der kan udvikles avanceret teknologi til skånsom, non-destruktiv detektering og læsning af fragmenter i og på bogbind. Udviklingen er allerede i gang, og hermed får bibliotekshistorien helt nye redskaber.

Søgemaskinen som hjælp til identifikationen

Placeringen af store mængder af digitaliserede ældre værker på internettet i forskellige arkiver og databaser har inden for det, der populært går under betegnelsen Digital Humanities, muliggjort en meget hurtig afkodning/identifikation af selv ganske korte og fragmentariske tekststykker.

Hvad der for 10-15 år siden ville have taget flere års forskning, med en minutøs gennemgang af kilder og referencer, kan i dag ofte klares på få sekunder med brug af en søgemaskine som Google. Det væsentlige, hvis en sådan søgning skal blive vellykket, er en præcis søgestreng. Nemmest er identifikationen af den søgte tekst, hvis den er bogtrykt, da det er det mest læsevenlige. Manuskripter er sværere: En middelalderforsker, der skal identificere et stykke af et håndskrift, vil som udgangspunkt have brug for at normalisere den tekst, der skal arbejdes med i søgemaskinen. Det betyder som tommelfingerregel, at vedkommende først må opløse alle forkortelser og sammenskrevne tegn i sætningen, inden den skrives i søgefeltet. Alt efter hvor megen tekst, der er til rådighed, vil forskellige kombinationer af ord og/eller passager fra fragmentet i søgningerne kunne hjælpe med at indkredse det helt rigtige forlæg – eller i det mindste

et forlæg, der er meget nært beslægtet med den forhåndenværende kilde. I søgestrengen er det samtidig vigtigt, at ordenes særlige sekvens i kilden – sætningens eller afsnittets syntaks – bibeholdes. Der vil naturligvis altid være et filtreringsarbejde for forskeren i forhold til at udelukke søgeresultater, der tydeligvis ikke matcher udgangspunktet. Hvis man ikke skulle være i stand til på egen hånd at identificere et fragment fra en given tidsalder, vil det ofte være frugtbart at lade digitale billeder af aktuelle fund cirkulere i de internationale fagmiljøer på universiteterne. Mange samlinger, biblioteker og universiteter bruger i dag også digitale præsentationsplatforme (se fx web-siden *Fragmentarium*, Digital Research Laboratory for Medieval Manuscript Fragments), der muliggør tilføjelse af kommentarer eller 'crowdsourcing' og meget andet.

Rekonstruktion af materialer og biblioteker

I en bibliotekshistorisk sammenhæng kan digitaliseringen af hele eller dele af bogsamlinger samt af deres fragmenter bruges i mange studier. Middelalderlige håndskrifter, hvis sider er blevet spredt til flere biblioteker i verden, kan i dag genskabes digitalt. Det gælder fx *Codex Sinaiticus*, som er et græsk bibelhåndskrift, der oprindeligt befandt sig i Sankt Katarina klostret i Sinai. Dele af værket er senere spredt til London, Leipzig og Skt. Petersborg, men er nu atter samlet digitalt (se web-siden *Codex Sinaiticus*). En sådan rekonstruktion af håndskrifter vil i fremtiden kunne udføres automatisk af et stykke software til avanceret mønstergenkendelse (OCR og image analysis) i kombination med en søgemaskine. På samme måde vil man rimeligvis inden for få år kunne lade en maskine søge efter bestemte ejersignaturer eller exlibris og stempler i indskannede bogsamlinger, hvorved ældre biblioteker, der for længst er opløst, i nogen grad vil kunne genskabes virtuelt. Avancerede algoritmer til analyse af manuskripter, herunder middelalderhåndskrifter, findes allerede i flere afskygninger (se fx He & Schomaker 2017; Yang et alii 2017; Szpiech 2014; Diem & Sablatniq 2010; Leydier, Lebourgeois & Emptoz 2007).

Afsløring af fragmenternes tekster:**Fem nedslag i Herlufsholm-samlingen**

Nedenfor følger fem eksempler på fragmenter af såvel håndskrifter som tryk fra flere forskellige perioder, der først for nylig er blevet fundet, og hvor teksterne er blevet identificeret i 2017/18 på Syd-dansk Universitetsbibliotek ved brug af moderne teknologier. Der sigtes her ikke til en komplet beskrivelse af hvert enkelt fragment/værk. Det drejer sig først og fremmest om at vise et potentiale.

Fragment i Progymnasmata in Ioan.

Dette fragment (Illustration 3) udgør et stykke pergament fra mid-delalderen, der af en bogbinder er brugt som omslag på en lille, medicinsk kommentar af Jacob Aubert fra Vendome en Bauce (d. 1586): *Progymnasmata, in Ioan. Fernelii med. Librum de Abditis Rerum naturalium et medicamentorum causis: quibus adduntur quorundam gravissimorum morborum curationes* (Herlufsholm 250.8). Bogen er en førsteudgave. Den er trykt i Basel 1579 i det berømte Officina Henricpetrina hos Sebastian Henric Petri (1546–1627). Samlingens eksemplar har i øvrigt tilhørt rektor Hie. Der er masser af håndskreven tekst på fragmentet, hvorpå man især må lægge mærke til en passage i store typer fra Vulgata, Det Gamle Testamente, Dommerbogen, kapitel 5, vers 3.

Den nævnte passage (del af Deboras sejrssang) fra Dommerbogen med de store typer starter ved det røde initial 'A' (Illustration 3, billedet t.h.). Teksten findes på bogomslagets bagside. Den normaliserede tekst lyder:

<p><i>Audite reges, percipite auribus principes: ego sum, ego sum, quae Domino canam, psallam Domino Deo Israel. Iudicum 5:3 Vulgate</i></p>	<p><i>Hør, I konger, lyt I fyrster! Jeg vil synge for Herren, ja, lovsyng Herren, Israels Gud. Web-siden Bibelselskabet. Bibelen Online</i></p>
--	---

Illustration 3. Bogomslag på Jacob Aubert fra Vendome en Bauce: *Progymnasmata*, in Ioan., Basel, 1579: Små og store håndskrevne typer kan anes på bogomslagets bagside. Omslagets forside synes blank. På originalen er det muligt at se, at røde initialer (A og E) markerer starten på bibelsteder.

Passagen er her identificeret ved brug af fritekstsøgning på bibelhjemmesiden *Douay-Rheims Catholic Bible, Latin Vulgate (Clementine)*. Den resterende del af teksten på pergamentet er meget vanskelig at læse på grund af læderets indfarvning, spor efter bogbinderens stregjern (et læderværktøj) på kryds og tværs, almindeligt slid samt brugen af en diminutiv skrifttype. Men det har alligevel været muligt at identificere teksten. Udgangspunktet for at gennemføre en sådan identifikation var, at bibelpassagen er anvendt i et "layout", der svarer til det, man kender fra bibelkommentarer (*Glossa Ordinaria*) i middelalderen og senere tid. Her kunne man nemlig centrere en bibelpassage i stor skrift, omkranset af kommentaren i en mindre skriftstørrelse. I identifikationsprocessen kunne der således spares lidt tid ved at koncentrere sig om at søge på bibelkommentarer med fokus på Dommerbogen, og en oplagt kandidat til netop en sådan bibelkommentar er her den græske kirkefader Origenes (ca. 185-254 e.Kr), der bl.a. er kendt for at have skrevet ni homilier om Dommerbogen, herunder specifikt én om Deboras sejrssang.

Med fokus på fragmentets synlige ord og fraser har det ved brug af søgninger på internettet været muligt at rekonstruere værkets oprindelige kilde, nemlig: *Origenis In Librum Judicum Homilia VI* (Origenes' homilie 6 om Dommerbogen). Origenes' værker findes heldigvis flere steder på nettet i søgbar tekst. Her er fundet og anvendt en nyere edition af kirkefaderens oeuvre, udgivet i Paris 1829 hos forlæggeren Méquignon-Havard, siden digitaliseret af Google. Det er tilstedeværelsen af bestemte ord samt – hvad der er vigtigt – deres relative indbyrdes afstand og distribution i teksten, der medvirker til at fastslå det bagvedliggende forlæg.

Håndskriftets røde initialer A og E er – sådan som det var normal praksis – udført til sidst af skriveren/rubrikatoren som kronen på værket. Det ser man ved, at den røde farve passerer ind over brødtekstens sorte bogstavformer. Billedet til højre i Illustration 3 viser det lidt kantede A i bibeltekstens "Audite" ('hør') samt – et par linjer længere nede – det meget krøllede E i "Ego" ('jeg'). Bogbinderen har med sit læderværktøj præget et stort kryds over fragmentets tekst. Om det er sket af æstetiske årsager eller for at markere en afstandtagen til den romersk-katolske kirke i en postreformatorisk sammenhæng, lader sig ikke umiddelbart afgøre. Tydeligt er, at bogbinderen – eller dennes ordregiver – ikke har haft noget stort behov for at kunne læse skriften på pergamentet, hvilket også indfarvningen samt pergamentets tilpasning til bogblokken vidner om, og hvad der stemmer med, at pergamentet var kasseret materiale. Men bogbinderen har benyttet et meget smukt middelalderligt fragment, som ud fra de foreløbige palæografiske undersøgelser kan tidsfæstes til 1200-tallet. Det er næppe sandsynligt, at fragmentet stammer fra Danmark, men det kan ikke helt udelukkes. I princippet behøvede en bogblok i fx det 16. århundrede ikke at blive indbundet nær trykkestedet. Der er mange eksempler på, at udenlandske tryk kunne indbindes i Danmark hos herboende bogbindere (Christensen & Outzen 2016). Ofte vil blindstempler og tilsvarende ornamentik på det enkelte bind kunne afsløre, hvilket værksted bindet stammer fra. I dette tilfælde er der dog ikke så meget at gå efter.

Fragment i Ciceronianvm Lexicon Græcolatinum

Som allerede beskrevet vil nogle fragmenter sidde på en måde i det enkelte bogbind, så man ikke umiddelbart kan læse, hvad der står. Fragmentet, der kan være fastgjort til en perm, kan måske blot anes gennem et lag papir eller pergament. Udviklingen af avanceret gennemlysnings- og skanningsteknologi i kombination med moderne billedbehandlingsystemer og kunstig intelligens gør det muligt med moderne teknik alligevel at læse flere af disse skjulte tekster.

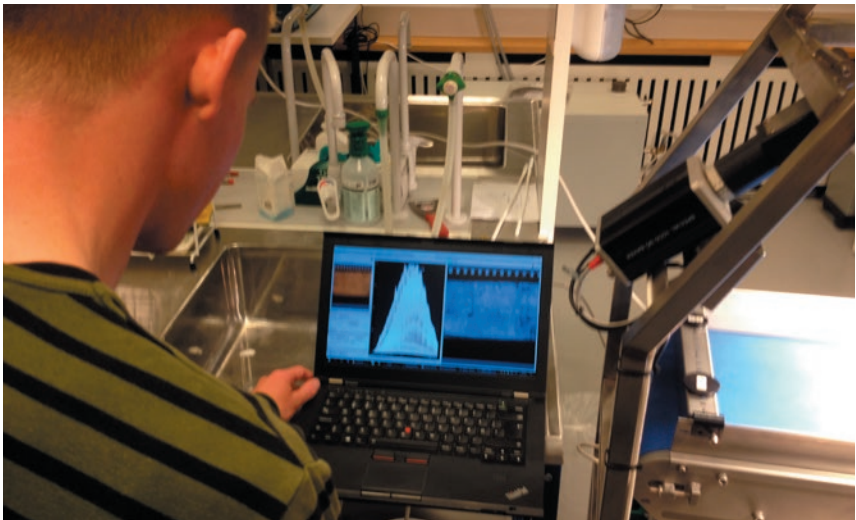

Illustration 4. En bog fra Herlufsholm-samlingen er her blevet fotograferet med hyperspektral skanning i laboratoriet hos Newtec Engineering, og billederne kan nu efterbehandles digitalt.

Efter i foråret 2017 at være blevet kontaktet af Odense-firmaet Newtec Engineering A/S har Syddansk Universitetsbibliotek på virksomhedens adresse nær campus fået foretaget hyperspektrale skanninger (Illustration 4) og andre optiske skanninger af et udvalg af bøger fra Herlufsholm-samlingen, hvori – eller hvorpå – man kan finde mere eller mindre skjulte fragmenter. Virksomheden havde i forvejen et samarbejde med Syddansk Universitet. Hyperspektral skanning er en teknologi, der for længst har fundet vej til analyser af kulturelle artefakter, herunder kunst og gamle dokumenter (fx Kim,

Deng & Brown 2011; Balas et alii 2003). Idéen hos Newtec Engineering var nu at teste teknologiens muligheder på nye emnetyper, og Herlufsholm-samlingen var i universitetsbibliotekets perspektiv helt oplagt.

Hyper Spectral Imaging (HSI) eller hyperspektral skanning drejer sig om at fotografere et emne i mange forskellige bølgelængder af lys (420-960 nanometer – nm), hvorefter resultaterne kan behandles på en computer med avanceret software. Hos Newtec Engineering er det endvidere muligt at lære systemet at genkende bestemte mønstre (Machine Learning), så analysen/billedbehandlingen kan forbedres fra gang til gang.

Newtec Engineering fremstiller optiske sorteringsmaskiner til frugter og grøntsager. Ved hyperspektral billedtagning optager man kun én linje af billedet ad gangen, men til gengæld fanger man langt flere farvenuancer, end et klassisk Rød-Grøn-Blå (RGB) kamera gør. Ved at bevæge emnet, optage kontinuerligt og stykke de mange linje-billeder sammen får man det fulde billede af et givet produkt i op til 200 forskellige farver, i både det synlige og nærinfrarøde lys. Dette gør, at man kan ekstrahere langt mere information ud af produktet via det hyperspektrale billede end med almindelige billeder. Ud over dette råder Newtec Engineering også over et optiklaboratorium, hvor der dagligt arbejdes med laserspektroskopi og -mikroskopi, nanomaterialer og termografering. Blandt de bøger, som Syddansk Universitetsbibliotek fik undersøgt med Newtecs teknologi, var Herlufsholm-samlingens eksemplar af *Ciceronianvm Lexicon Græcolatinum* [...] af filologen og bogtrykkeren Henricus Stephanus alias Henri Estienne (ca. 1531-1598), der oprindeligt selv lod sit græsk-latinske leksikon trykke i Paris i 1557 (Herlufsholm 575.2 – se Illustration 5).

Indvendigt på både for- og bagpermen i bibliotekets eksemplar af Stephanus' førsteudgave af *Ciceronianvm Lexicon Græcolatinum* sidder der ét eller flere fragmenter under et lag papir som del af indbindingen. Netop denne placering af fragmenter, under et enkelt lag papir, har vist sig meget egnet til de optiske skanningsmetoder, som Newtec er specialiseret indenfor. Førbilledet (t.v.) og efterbilledet (t.h.) af bogens bagperm demonstrerer teknologiens potentiale i

Illustration 5. Omslag på *Ciceronianvm Lexicon Græcolatinum*, Paris 1557: På billedet t.v. anes med det blotte øje et fragment under et lag papir, indvendigt på bindets bagperm. Skanningen t.h. gør det læseligt.

forhold til i fremtiden bedre at kunne tilgå skjulte materialer i gamle samlinger. Her er Newtecs billede (t.h.) taget ved en belysning i den nærinfrarøde del af spektret. Newtec anvender et danskproduceret QT5022S-M4 kamera fra Qtechnology A/S med et filter, der kun tillader infrarødt lys at passere. Der benyttes en LED (Light Emitting Diode) på 850 nm som nærinfrarød lyskilde.

Fragmentets tekst har vist sig at være tysksproget tryk på papir, der stammer fra en endnu uidentificeret udgave af et procesretligt værk af den produktive jurist Justin Göbler (ca. 1503–1567). Göbler udgav en del værker, der primært er kompilationer og oversættelser af romerretligt indhold. Flere værker udkom i talrige udgaver og tillige på andre sprog end tysk – sml. web-siden *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*.

Fragmentets tekst er sammenholdt med 1578-udgaven fra Frankfurt af *Gerichtliche Process, Auss geschriebenen Rechten, und nach Gemeinem, im Heiligen Reich Teutscher Nation gebrauch, und ubung* – heri

afsnittet *Von verrichten Sachen CLXXXIII*, *Von Verrichtung und Vollstreckung der geurtheilten Sachen*, kapitel 20, der findes i en digital og søgbar version på nettet (Google Books). Layoutet i 1578-udgaven er her forskelligt fra fragmentets. Nærmere undersøgelser må vise, om fragmentets udgave er ældre end 1557.

Indbindingsfor i De notis romanorum commentarius

En anden bog, der blev underkastet en skanning hos Newtec, var Sertorius Ursatus Patavinus (1617-1678): *De notis romanorum commentarius* [...], trykt i Padova 1672 i folioformat (Herlufsholm 476.8) og som oprindeligt er doneret af Otto Thott. Sertorio Orsato var en italiensk adelsmand, filolog og historiker. På samme måde som med *Ciceronianum Lexicon Græcolatinum* finder vi på indersiden af for- og bagpermen på bibliotekets udgave af historikerens værk dele af et tryk, der kan anes under et lag papir (Illustration 6). Her ses bagpermen med både fragment og skolens exlibris.

Dette bogbind blev skannet ved brug af HSI med samme kameramodel som før, i både synligt og infrarødt lys (420-960 nm, og i interval af ca. 2,5 nm). Til den hyperspektrale opstilling anvendte man hos Newtec også en spectrograph fra Specim (ImSpectorV10E) som optik. Her er den rumlige opløsning ikke lige så god som ved førnævnte på grund af en lidt ændret skanningsteknik. Til gengæld får man altså optagelser i mange forskellige bølgelængder, der siden kan separeres og analyseres.

Resultatet af skanningen har gjort det muligt at læse og efterfølgende – via Data Mining på internettet – at identificere teksten. Igen finder vi et værk på tysk.

Der er tale om en del af en nedertysk bønnebog, måske fra tiden omkring 1600, hvor man i skanningen af fragmentet kan genkende en dekorativ røskensramme rundt om teksten. Der kan eventuelt her være tale om deciderede trykkeark med flere sider fra det bagvedliggende værk, som en bogbinder har fået fat på og kunnet anvende til indbinding.

Forlægget til fragmentets tekst er beslægtet med *Ein Schön nye Christlick vnde nützte Bedebock* [...] trykt i Lübeck 1596 hos boghandleren, bogtrykkeren og forlæggeren Lauritz Albrecht (d. før 1605).

Illustration 6. Fragment i Sertorius Ursatus Patavinus' bog *De notis romanorum commentarius* [...] 1672. Venstre billede er taget i synligt lys, mens højre foto er resultatet af HSI hos Newtec.

Specifikt kapitlet om taksigelse til Gud efter prædiken ”Ein ander Dancksegginge tho Gade/na gehörder Predeckit” har nedertysk tekst, der svarer til fragmentets. Albrechts 1596-udgave findes fx digitaliseret af Bayrische Staatsbibliothek i München. At fragmentets udgave ikke er identisk med udgaven i Bayrische Staatsbibliothek fremgår af fragmentets anderledes sidelayout, herunder den karakteristiske røsenramme.

Talrige udgaver af bønnebøger med nær identiske titler og fra forskellige bogtrykkere, herunder Albrechts arvinger, har i øvrigt cirkuleret i det nordtyske område, herunder i Hamborg i tiden omkring 1600. Der findes store mængder af bønnebøger på tysk (sml. Wiederkehr 2013) fra 1500-tallet generelt. Med de hyperspektrale billeder vil det for interesserede forskere nu være muligt at sammenligne Herlufsholm-fragmentet med de kendte udgaver, i det omfang de er tilgængelige.

Bogbindenes fragmenter kan i et vist omfang bruges til at kortlægge bøgerens bevægelse rundt omkring i Europa, før de specifikke eksemplarer landede i Herlufsholm Skoles Bibliotek. Det skal dog bemærkes, at eksempelvis de tyske bogtrykkere i Nordtyskland

også påtog sig opgaver i Norden, herunder i Danmark og Sverige, hvor de kunne arbejde i en årrække, ligesom de i deres hjemlige værksteder også kunne trykke bøger på nordiske sprog og på andre sprog. Mobiliteten og internationaliseringen betød, at en bogbinder i fx 16. og 17. århundrede ville kunne have adgang til materiale på flere forskellige sprog i sit værksted, når der skulle vælges fyld til en bogs permer eller lignende. Ligesom bogtrykkerne kunne bogbinderne også oprette eller flytte til værksteder i udlandet, og der er talrige eksempler på, hvordan tyske bogbindere kunne arbejde i eksempelvis København (Christensen 1979/80).

Fragment i *Opticorum Libri Sex*

Et af de mest prægtige bogbind på Syddansk Universitetsbibliotek, der også er doneret af bogsamleren Otto Thott, er det naturvidenskabelige værk *Opticorum Libri Sex* [...], Antwerpen 1613 (Herlufsholm 421.1) af den belgiske fysiker François d'Aguilon (1567–1617). Dette værk har bl.a. illustrationer af den flamske maler Peter Paul Rubens (1577–1640) til seks forklarende og meget detaljerige kobberstik – ét til hver af de seks bøger om optik, der tilsammen udgør

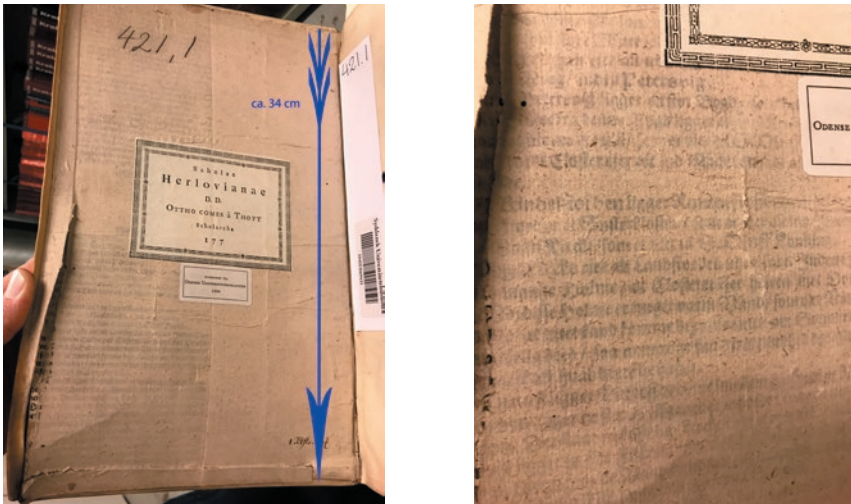

Illustration 7. Omslag på *Opticorum Libri Sex*, Antwerpen 1613: Fragmenterne på dens bogs permer kan flere steder læses uden særlig teknologi.

d’Aguilons videnskabelige arbejde (Holck 2015). Men bogbindet har også flere fragmenter af et tryk på papir, placeret i både for- og bagpermen (Illustration 7). Her er det dækkende papir over fragmenterne så gennemsigtigt, at det er muligt med det blotte øje at læse teksten, i hvert fald nogle steder. Der er tydeligvis tale om hele trykkeark, som bogbinderen har genbrugt, hvilket fremgår af, at de enkelte synlige sider af fragmenterne er modsatstillede i forhold til hinanden og synes at være del af samme papirflade. Hvad der i særlig grad gør fragmenternes tekst interessant er, at den er på dansk: Den relaterer sig til en gammel grønlandsbeskrivelse, oprindeligt fra sidste halvdel af 1300-tallet, tilskrevet præsten Ivar Bårdsson, der i en år-række (ca. 1341-1360’erne) vikarierede for biskoppen i Grønland. Fragmentets tekst er i søgninger på internettet fundet i en næsten ordret version hos Henrich Peter von Eggers i dennes ”Om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed” – belønnet med guldmedalje i 1792 (Det Kongelige Danske Landhuusholdningsselskabs Skrifter, Fierde Deel, Kiøbenhavn 1794, side 285 ff.). Ivar Bårdssons originale beskrivelse af Grønland fra 1300-tallet er i dag gået tabt. Men der er bevaret senere afskrifter og tryk (jf. Driscoll 2015; Bårdsson 1930). Von Eggers har som primær kilde til Bårdsson ”Manuscript sub. Num. 777” (Den Arnamagnæanske Samling, AM. 777 a, b-d 4o – jf. Kålund 1894: 197; sml. von Eggers 1794: 264).

Nærmere undersøgelser må vise, hvordan fragmentets trykte tekst forholder sig til manuskripterne med afskrifter i AM. 777, og hvilket Bårdsson-tryk på dansk vi har at gøre med.

At bindets fragmenter er på dansk kunne signalere, at bogblokken er blevet indbundet i Danmark. Det lyse pergamentbind har ingen stempler, hvilket gør det vanskeligt at spore et bestemt værksted. At bogen har været i Danmark, før Otto Thott erhvervede den, dokumenteres dog ved ejersignaturen C. Horrebow på titelbladet, der henviser til den danske astronom Christian Pedersen Horrebow (1718-1776). Otto Thott købte flere af Christian Horrebows bøger, da disse kom på auktion den 7. april 1777 efter dennes bortgang (Stein 1777).

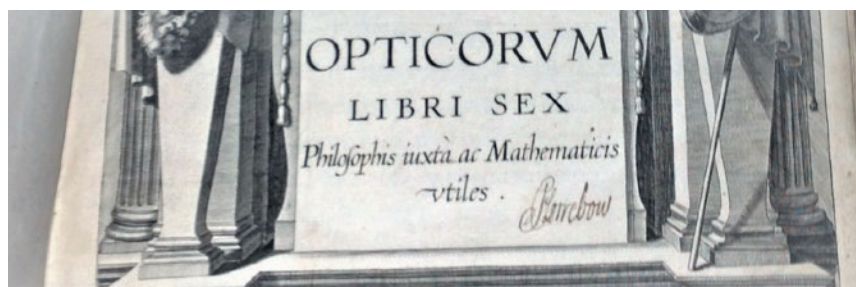

Illustration 8. Flere af den danske astronom Christian Horrebows værdifulde bind har fundet vej til Herlufsholm-samlingen via Thott: Her ses et udsnit af titelbladet på D'Aguilons *Opticorum Libri Sex* 1613 med Chr. Horrebows ejersignatur nederst til højre ('C. Horrebow' eller 'C. P. Horrebow').

De bøger, som Thott købte på auktionen, er ofte værdifulde førsteudgaver, der som udgangspunkt omhandler fysik, matematik og astronomi. Christian Pedersen Horrebow var søn af astronomen Peder Nielsen Horrebow (1679-1764). Igennem en længere årrække var Horrebow-familien, herunder også Christians bror, astronomen Peder Horrebow (1728-1812), tilknyttet Københavns Universitet og medvirkede til at drive observatoriet på Rundetårn. Der er på Syddansk Universitetsbibliotek nu iværksat en optælling af bøger med Horrebow-signaturer, hvor der p.t. er identificeret otte titler. En Horrebow-signatur ses på Illustration 8.

Fragment i The descent of man and selection in relation to sex

Et eksempel fra nyere tid på, hvordan bevarede, indkapslede tekstbidder også i nogle tilfælde kan bidrage med værdifulde oplysninger om en bestemt udgivelses samtid, findes i universitetsbibliotekets førsteudgave af *The descent of man and selection in relation to sex* af Charles Darwin, London 1871 – i to bind (Herlufsholm 239.18).

Bogryggene af pap (Illustration 9) har med årene løsnet sig på de to bøger, hvilket i bind 2 har gjort det muligt, inde bagved, at opdage, at der som fyld er brugt en boghandlers reklame eller annonce (et tryk på papir), tilsyneladende fra året 1865, midt i Victoriatiden.

Annoncen med udgivelser i 1865 (og 1864) er altså af en bogbinder anvendt til at konstruere og afstive ryggen på Darwin-bindet.

Foruden annoncefragmentets tekst i bind 2 ses også i bogryggen spor efter håndskrevne noter, der dog ikke omtales her.

Hvad læste man så i 1865, i Victoriatidens London? På listen over boghandlerens nye bøger finder vi bl.a. romanen *Christian's Mistake* (1865) af den britiske forfatterinde og digter Dinah Maria Mulock Craik (1826-1887). På fragmentet reklameres der også for *John Halifax, Gentleman* (1856) af samme forfatterinde. Vi finder desuden omtale af romanen *Blount Tempest* af prædikanten John Chippendall Montesquieu Bellew (1823-1874), der ligeledes udkom i 1865. Her henvises til 2. udgaven.

Listen af netop publicerede værker fortsættes med *The Three Witches* af skuespilforfatteren og maleren William Gorman Wills (1828-1891). Annoncen henviser også til Wills' roman *The Wife's Evidence* (1864). Desuden er der *Mr. Stewart's Intentions* (1865/1864) af romanforfatteren Frederick William Robinson (1830-1901), hvis *Grandmother's Money* (1862) også bliver nævnt. Herefter følger

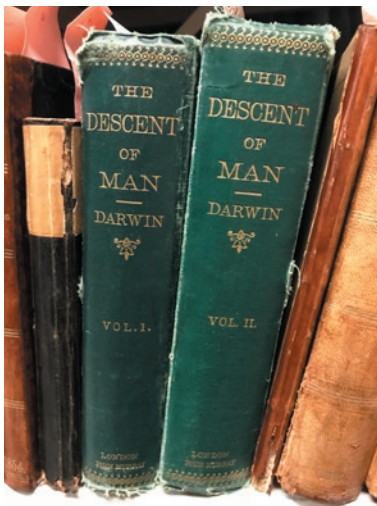

Illustration 9. Fragmentet i bind 2 af *The descent of man and selection in relation to sex* udgør en guldgrube af informationer for bl.a. litteraturvidenskabsfolk. Bogbinderen har formentlig bare brugt det indbindingsmateriale, som han havde ved hånden – uden skelen til indholdet.

The Ordeal for Wives (1864) af Annie Edward(e)s (ca. 1830–1896), hvor reklamen også har noteret debutromanen *The Morals of May Fair* (1858) af samme. Man kan yderligere finde romanen *Not Proven* (1865) af Christina B. Cameron. Der henvises endvidere til et uidentificeret værk af romanforfatteren, journalisten og egyptologen Amelia Ann Blanford Edwards (1831–1892).

Endnu et værk er romanen *Beatrice* (1865) af den irske romanforfatter Julia Kavanagh (1824–1877) – i teksten henvises også til hendes tidligere udgivelse *Nathalie* (1851). Herunder spottes titlen *The Hammonds of Holy Cross* (1865) af Louise Pilkington Blake.

Enkelte af litteraturhenvisningerne på fragmentet lader sig vanskeligt identificere, men resten har kunnet findes ved brug af Data Mining på internettet. Via Google har det været muligt næsten helt at rekonstruere listen. Med publikationsåret 1865 som omdrejningspunkt kunne det bl.a. lade sig gøre at sammenligne med en digital version af tidsskriftet *Notes and Queries Third Series, Volume Seventh, London 1865* – specifikt for perioden januar-juni 1865 med en beskrivelse af omtrent de samme værker, som nævnes på fragmentet. Dette stammer dog ikke fra *Notes and Queries*. Men notitsen bekræfter, hvilken litteratur der var oppe i tiden. Selv om man selvfølgelig ikke kan skrive læsningens historie på basis af fragmenter, er her et eksempel på, at der også i bogbind i nyere bøger kan gemme sig tekster, som måske ikke kendes andre steder fra, fx dagligdags tryksager, som ellers ikke er bevaret.

Hvad udgør en bog?

Man kan sige, at der inden for de seneste fem år er kommet en udvidet forståelse af, hvad en bog er for en størrelse. Én ting er, hvad filologerne fx kan udlede af et værk – noget andet er, hvilke andre typer af informationer man kan finde i og på bibliotekernes enkelte eksemplarer.

Forskere i bogbind har længe været opmærksomme på de tidstypiske mønstre, der eksempelvis kan uddrages af rullestemplerne på et bogbind fra 1500-tallet. Specialister i typografi eller vignetter samt kobberstik og træsnit vil i den sammenhæng også kunne pege på særlige mønstre, der både kan have internationalt, nationalt

og lokalt særpræg – og som kan indikere bestemte bogtrykkere og kunstnere/illustratorer.

Studier af papir har i flere år udgjort et forskningsfelt, hvor eksempelvis vandmærker, papirfibre og lignende karakteristika har bidraget til at udvide vores forståelse af den enkelte udgave og det enkelte bogbind. Det samme gælder proveniensstudier med fokus på ejersignaturer, exlibris, noter og adelsvåbner, som har øget vores viden om datidens netværk og bibliotekernes accession. Fragmentforskningen (sml. Andersen & Raasted 1983) har her tilføjet yderligere dimensioner til vores opfattelse af især de ældste bogbind, hvor man i dag skal forholde sig til det faktum, at det ofte er muligt at finde meget gamle og ofte enestående materialer inden i eller uden på allerede kendte materialer. Fx har Det Kgl. Bibliotek gennem årene udtaget mere end 3.000 fragmenter fra bøger, som er omindbundet, og hvoraf en del er digitaliseret, se web-siden *Fragmenta Latina Hauniensia 2003–2017*. På Syddansk Universitetsbibliotek har fundene i Herlufsholm-samlingen givet anledning til palæografiske studier med udgangspunkt i de middelalderlige håndskriftfragmenter, med gavn fra den enorme periodiske spændvidde, som fragmenternes skriftformer kan dokumentere (dvs. 9. århundrede til senmiddelalderen).

Flere forskere på Centre for Medieval Literature, Syddansk Universitet, har kunnet bruge de nye kilder i Herlufsholm-samlingen til egen forskning – det gælder ikke mindst de mange liturgiske fragmenter, der er kommet for en dag, hvoraf nogle kan have en forbindelse til tekstproduktionen i Næstveds klostre i middelalderen. Der er for nylig iværksat undersøgelser, der skal søge at dokumentere dette.

Samtidig har de enkelte bogbinds håndskriftsfragmenter skabt grobund for røntgenfluorescensanalyser, der er gennemført af Cultural Heritage and Archaeometric Research Team, Syddansk Universitet, under ledelse af fysiker Kaare Lund Rasmussen: Med micro-XRF opnås et overblik over, hvilke grundstoffer der er til stede på fragmentet, typisk i blækket, hvilket kan udnyttes til en lang række undersøgelser, der kan supplere en humanistisk tilgang.

Naturvidenskaberne, herunder røntgenfysikken, vil på mange måder i fremtiden på den vis kunne udvide vores viden om det enkelte bogbind og give detaljeret information om fragmenter, sådan som det allerede finder sted på universiteter herhjemme og rundt omkring i udlandet. Se fx web-siden for Stanford University. *SLAC, National Accelerator Laboratory*.

Konklusion

Kombinationen af nye skanningsmetoder, stadig mere avanceret billedbehandling, kunstig intelligens, internettets voksende data-mængder, digitale præsentationsplatforme samt muligheden for hurtig global kommunikation imellem forskere og institutioner har – sammen med mange former for tværfagligt samarbejde – skabt et frugtbart miljø for videnskabelige landvindinger og afdækket hidtil skjulte elementer i ellers kendte bogsamlinger og biblioteker. Der er hermed åbnet op for en strøm af nye opdagelser i Danmark såvel som i udlandet, hvor også palimpsester (pergamenter der er blevet raderet og genanvendt) med den nye teknologi pludselig kan læses igen.

Eksemplerne i denne artikel kan illustrere, hvordan søgemaskiner, digitalisering og netværk har lettet identifikationen af fundne fragmenter i Herlufsholm-samlingen betydeligt. Det forskelligartede indhold fra det ene fragment til det andet, som præsenteret her i tekst og billeder, kan endvidere dokumentere den faktiske rigdom af værker og genrer, der ligger skjult her – og også i andre samlinger. Eksemplerne fra Newtec Engineering kan desuden vise, hvordan et samarbejde mellem universitet, universitetsbibliotek og dansk industri kan bære frugt.

Hermed er der skabt basis for at søge at forstå gamle samlinger på en ny måde. Oprindeligt har man ofte blot betragtet dem som dubletsamlinger, men fragmentstudier kan anvendes til at sætte samlingerne ind i en kultur- og bibliotekshistorisk sammenhæng.

Tak til:

Christian Etheridge, Centre for Medieval Literature, Syddansk Universitet, for cirka-dateringen, og til Dario Bullitta, Università

Ca' Foscari Venezia, for identifikationen af de apokryffe tekster i RARA Musik L 46, R134. Steffen Hope, Centre for Medieval Literature, Syddansk Universitet, for datering af Gregor den Stores homilier på Herlufsholm 186.6.

Litteratur

Andersen & Raasted (1983). Andersen, Merete Geert og Jørgen Raasted: *Inventar over Det Kongelige Biblioteks Fragmentsamling*. Hafniae 1983 (= Det Kongelige Bibliotek, Specialhjælpebidrag 6).

Balas et alii (2003). Balas, Costas; Vassilis Papadakis; Nicolas Papadakis; Antonis Papadakis; Eleftheria Vazgiouraki; George Themelis: "A novel hyper-spectral imaging apparatus for the non-destructive analysis of objects of artistic and historic value". *Journal of Cultural Heritage*, Volume 4, Supplement 1, 2003: 330-337. Digitalt på ScienceDirect.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1296207402012165>

Bårdsson (1930). Bårdsson [Bárðarson; Bardssön; Bardsen], Ivar: *Det gamle Grønlands beskrivelse*. Udgiven efter håndskrifterne af Finnur Jónsson. København. Levin & Munksgaards Forlag 1930.

Christensen (1979/80). Christensen, Karsten: "Christoffer Schrodte – en dansk bogbinder fra Frederik II's tid: et tilskrivningsforsøg". *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, Bind 24, 1979/80: 37-62.

Christensen & Outzen (2016). Christensen, Karsten og Susanne Outzen: *Birgitte Gøye & Herluf Trolles Bøger*. Museum Sydøstdanmark.

Diem & Sablatniq (2010). Diem, Markus & Robert Sablatniq: "Recognizing characters of ancient manuscripts". *Proceedings SPIE 7531, Computer Vision and Image Analysis of Art*, 753106 (16 February 2010); doi: 10.1117/12.843532; <https://doi-org.proxy1-bib.sdu.dk/10.1117/12.843532>

Driscoll (2015). Driscoll, Matthew James: "Ivar Bårdsson's description of Greenland". I: Matthew James Driscoll; Svanhildur Óskarsdóttir (red.): *66 Manuscripts from the Arnarnagæan Collection*. Copenhagen. Museum Tusulanum 2015: 122-123.

Duivenvoorden et alii (2017). Duivenvoorden, J. R., A. Käyhkö, E. Kwakkel og J. Dik: "Hidden library: visualizing fragments of medieval manuscripts in early-modern bookbindings with mobile macro-XRF scanner". *Heritage Science* 5:6.

Eastman (2015). Eastman, David L.: *The Ancient Martyrdom Accounts of Peter and Paul*. Translated with an Introduction and Notes by David L. Eastman. Writings from the Greco-Roman World. SBL Press. Atlanta.

Forchhammer (1882). Forchhammer, Johannes: *Katalog over Herlufsholms Skoles Bogsamling*, Fortale af Joh. Forchhammer, I Kommission hos Thaning og Appel, Trykt hos J. Jørgensen & Co. Kjøbenhavn 1882.

Harpsoe (2011). Harpsøe, Steffen: "Genbrug af middelalderens håndskrifter: Da Ulfelderne røg i Thotterne på middelalderens pergamenter". *Siden Saxo*, udgivet af Statens Arkiver, nr. 2 2011, Årgang 28: 36-49.

Hasselager (1897). Hasselager, A. K.: *Tillæg til Katalog over Herlufsholms Skoles Bogsamling*. Udarbejdet af A. K. Hasselager, overlærer, Trykt hos J. Jørgensen & Co. (M. A. Hannover). Kjøbenhavn 1897.

He & Schomaker (2017). He, Sheng & Lambert Schomaker: "Beyond OCR: Multi-faceted understanding of handwritten document characteristics". *Pattern Recognition*, Volume 63, 2017: 321-333.

Holck (2015). Holck, J. P.: *Den gamle verdens magi: Bogsamlingen fra Herlufsholm på Syddansk Universitetsbibliotek*. Odense: Syddansk Universitetsbibliotek, SDU.

Holck (2017). Holck, J. P.: *A Special Collection Renaissance: The Herlufsholm Special Collection at the University Library of Southern Denmark*. IFLA WLIC 2017. <http://library.ifla.org/1740/>

Ilsoe (1996). Ilsoe, Harald: "Hvordan så Otto Thotts bøger ud?" *Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks Samlinger* 35, Det kongelige Bibliotek, København 1996, s. 65-94.

Ilsoe (2007). Ilsoe, Harald: *Biblioteker til salg: om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*. Det kongelige Bibliotek. Museum Tusulanums Forlag. København 2007.

Kim, Deng & Brown (2011). Kim, Seon Joo; Fanbo Deng & Michael S. Brown: "Visual enhancement of old documents with hyperspectral imaging". *Pattern Recognition*, Volume 44, Issue 7, 2011: 1461-1469. Digitalt på ScienceDirect. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0031320311000045>

Kongsted (2006). Kongsted, Ole: "Tyge Brahe og musikken". I: Poul Grindner-Hansen (red.) *Tycho Brahes verden. Danmark i Europa 1550-1600*: 123-131. København: Nationalmuseet.

Kongsted (2007). Kongsted, Ole: "Herlufsholm-samlingen: R 121-125 og danskerne i Italien omkring 1600". I: John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.): *Umiste-*

ligt. *Festskrift til Erland Kolding Nielsen*. København: Det Kgl. Bibliotek i kommission hos Museum Tusulanums Forlag: 101-118.

Kongsted (2016). Kongsted, Ole: ”’... DERFORUDEN I ET BUNDT ENDEEL GL. MUSICALIA, MUTILEREDE, U-NYTTIGE OG AF INGEN IMPORTANCE’ Delaspekter vedrørende musikmanuskripterne i Herlufsholm-samlingen i Syddansk Universitetsbibliotek”. I: Sofie Lene Bak (red.): *“Kildekunst” – historiske og kulturhistoriske studier. Festskrift til John T. Lauridsen*. Bd. 1. Danish Humanist Texts & Studies vol. 55. København: Det Kongelige Bibliotek & Museum Tusulanums Forlag: 89-115.

Kålund (1894). Kålund, Kristian: *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling*. Udgivet af Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat. Andet Bind. København. Gyldendalske Boghandel: 197.

Leydier, Lebourgeois & Emptoz (2007). Leydier, Y. & F. Lebourgeois; H. Emptoz: ”Text search for medieval manuscript images”. *Pattern Recognition*, Volume 40, Issue 12, 2007: 3552-3567.

Maschke (2015). Maschke, E.: *Notre dame manuscripts and their history case-studies on reception and reuse* (Order No. 10091759). University of Southampton, Faculty of Humanities, Doctoral Thesis. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1780277527).

Melchior (1822). Melchior, H. B.: *Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse*. Næstved 1822.

Melchior (1865). Melchior, H. B.: *Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse. Paany udgivne, fra 1788 omarbejdede og fortsatte af Albert Leth* (2. udg.). A.P. Bangs Bogtrykkeri. Næstved 1865.

Nielsen (1925). Nielsen, Lauritz: *Danske Stifts- og Skolebiblioteker. Deres historiske Udvikling og deres nuværende og fremtidige stilling*. København, Hagerup, 1925 (Statens Bibliotekstilsyns Publikationer, 9).

Nielsen (1946). Nielsen, Lauritz: *Danske privatbiblioteker gennem tiderne indtil udgangen af det 17. århundrede*. København. Gyldendal 1946.

Nielsen et alii (1990). Nielsen, Torben (red.): *Odenses bibliotekshistorie*. Udgivet i anledning af Odense Universitetsbiblioteks 25-års jubilæum. Odense Universitetsforlag 1990.

Origenes (1829). *Collectio Selecta SS. Ecclesiae Patrum, complectens exquisitissima opera tum dogmatica et moralia, tum apologetica et oratoria; accurantibus D. A. B. Cail-lau, missionum gallicarum presbytero, nonnullisque cleri gallicani presbyteris, una cum D. M. N. S. Guillon, in facultate theologiae parisiensi eloquentiae sacrae professore, praedicatorum region, auctore libri cui titulus gallice: Bibliothèque choisie des pères grecs et latins*. Tomus

decimus. Parisiis, Apud Méquignon-Havard, editorem, via vulgo dicta des saints-pères. Bruxelles, apud eumdem. Parisiis, apud A. Poilleux, bibliopolam, via vulgo dicta du cimitière-s.-andré-des-arcs. 1829: 125-126.

Origenes (2010). *The Fathers of the Church. Origen. Homilies on Judges.* Translated by Elisabeth Ann Dively Lauro. The Catholic University of America Press 2010.

Outzen (2006). Outzen, Susanne: *Fru Birgittes bøger – Herluf Trolle og Birgitte Gøyes Bibliotek. Liv og Levn 20 – 2006.* Næstved Museum.

Polak et alii (2017). Polak, Adam; Timothy Kelman; Paul Murray; Stephen Marshall; David J.M. Stothard; Nicholas Eastaugh & Francis Eastaugh: "Hyperspectral imaging combined with data classification techniques as an aid for artwork authentication". *Journal of Cultural Heritage*, Volume 26, 2017: 1-11. Digitalt på ScienceDirect. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1296207417301218>

Riis (1990). Riis, John: "Herlufsholm Skoles Bibliotek". I: Nielsen, Torben (red.): *Odenses bibliotekshistorie*, Udgivet i anledning af Odense Universitetsbiblioteks 25-års jubilæum, Odense Universitetsforlag 1990: 167-176.

Stein (1777). Stein, A. F. (bogtrykker): *Catalogus Librorum, Qvos, dum vixit, possedit Mag. Christianus Horrebou, S. R. M. A Consiliis Status et Justitiæ et Professor Astronomiæ in Universitate Regiæ Havniensi, Et qui publica Auctione vendentur in Ædibus Defuncti in Platea Vulgo dicta Kannike-Stræde Die Vii. Aprilis Ao. 1777.* HAVNIAE. Typis Augusti Friderici Steinii.

Szpiech (2014). Szpiech, R.: "Cracking the code: REFLECTIONS ON MANUSCRIPTS IN THE AGE OF DIGITAL BOOKS". *Digital Philology*, 3(1): 75-100.

Tolstrup (1965). Tolstrup, Flemming: *Det ældste Herlufsholm 1560-1788.* København, Thaning & Appels Forlag, 1965.

Tortzen (1999). Tortzen, Chr. Gorm: "Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark". I: *Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark. Essays.* Redigeret af Erik Petersen. Det Kongelige Bibliotek. Moesgård Museum 1999: 163-172.

von Eggers (1794). von Eggers, Henrich Peter: "Om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed". *Det Kongelige Danske Landhuusholdningsselskabs Skrifter.* Fierde Deel. Kiøbenhavn 1794.

Wiederkehr (2013). Wiederkehr, Ruth: *Das Hermetschwiler Gebetbuch. Studien zu deutschsprachiger Gebetbuchliteratur der Nord- und Zentralschweiz im Spätmittelalter.* Mit einer Edition. De Gruyter 2013: Kapitel 2.

Yang et alii (2017). Yang, Y.; R. Pintus; E. Gobbetti; H. Rushmeier: “Automatic Single Page-Based Algorithms for Medieval Manuscript Analysis”. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)* Vol. 10, Issue 2, 2017: Article 9.

Links

[Nedenstående hjemmesider er sidst besøgt 23.5.2018]

Bayerische Staatsbibliothek, München, digital udgave ved Deutsche Forschungsgemeinschaft af *Ein Schön nye Christlick vnde nütte Bedebock*, Lübeck 1596.

På web-adresse: <http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0007/bsb00077362/images/index.html?id=00077362&groesser=&fip=eayaewqenxdsydxdsydfdrqrsxseayaxssdas&no=7&seite=3>

Bibelselskabet. *Bibelen Online*.

På web-adresse: <http://www.bibelselskabet.dk/brugbibelen/bibelenonline>

Codex Sinaiticus. På web-adresse: <http://www.codexsinaiticus.org/en/>

Douay-Rheims Catholic Bible, Latin Vulgate (Clementine).

På web-adresse: <http://www.drbo.org/lvb>

Fragmenta Latina Hauniensia 2003–2017. Redigeret af Erik Petersen, Det Kongelige Bibliotek. På web-adresse:

<http://www.kb.dk/da/nb/materialer/haandskrifter/HA/e-mss/flh.html>

Fragmentarium, Digital Research Laboratory for Medieval Manuscript Fragments. På web-adresse: <http://www.fragmentarium.unifr.ch/>

Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. Om Justin Göbler.

På web-adresse: <https://www.hrgdigital.de>

Notes and Queries, 3rd series, vol. 7. London 1865.

På web-adresse: <https://archive.org/details/notesqueries3711unse>

Stanford University. *SLAC, National Accelerator Laboratory*.

På web-adresse: <https://www6.slac.stanford.edu/news/2018-03-22-hidden-medical-text-read-first-time-thousand-years.aspx>

Om den mangelfulde Adgang til den medicinske periodiske Literatur

Lægernes litteraturforsyning omkring 1870

Af Torsten Schlichtkrull

Denne artikel handler om en strid i lægekredse i en periode, som skyldtes at den medicinske tidsskriftlitteratur var op mod to år gammel, når den blev alment tilgængelig. Det medførte i 1868-70 en til tider både hed og personlig debat mellem på den ene side kredsen omkring lægeselskabet Filiatrien og på den anden side Det Classenske Literaturselskab for Læger og ikke mindst direktøren, Edvard Dahlerup.

1800-tallet var en brydningstid i dansk – og europæisk – medicin. Med inspiration fra Frankrig opstod herhjemme en bevægelse, som ønskede at bryde med den årtusindgamle hippokratiske tradition og humoralpatologien (idéen om, at de fire kardinalvæsker, blod [lat. sanguis], slim [gr. flegma], gul galde [gr. xanthe chole] og sort galde [gr. melaina chole] skulle være i balance. Var de ikke det, blev man syg og skulle have tilskud af det, man manglede eller have fjernet det, der var for meget af. Kardinalvæskerne har lagt navn til de fire temperamenter), alt sammen med fokus på den enkelte patient og dennes tilstand. Dette ville man erstatte med moderne videnskabelige metoder, hvor vægten lå på sygdommene og systematisk opsamling af erfaringer, ligesom man begyndte at tage statistik ("Den numeriske Methode") i brug.¹ Det var ikke nyt, at Danmark hen-

Torsten Schlichtkrull; fhv. bibliotekskonsulent ved Det Kgl. Bibliotek; bibliotekar DB; Kuhlausgade 24, 2100 København Ø; tschlichtkrull@hotmail.com. Denne artikel er efter fælles aftale mellem forfatteren og de to tidsskriftredaktioner udkommet i en for læger versioneret tekst i tidsskriftet Bibliotek for Læger, bd. 210, s. 166-85, juni 2018.

tede inspiration udefra, det ses alene af det faktum, at halvdelen af Universitetsbibliotekets bogbestand ved år 1900 stammede fra det tyske sprogområde, uanset om bøgerne var på tysk eller andre sprog (især latin).²

Den ene hovedaktør i striden var som nævnt Filiationen, som blev stiftet i 1829 bl.a. i protest mod undervisningen ved Københavns Universitet og Det kgl. kirurgiske Akademi og for at danne modvægt mod det eksklusive Det kgl. medicinske Selskab. Det var i Filiationen, den ”unge radikale og kampberedte Intelligens” samledes.³ Stavemåden var oprindeligt Philiatrien, men det blev senere moderniseret. Ved Filiationens møder berettede medlemmerne på skift om fremskridtene i den lægelige verden. *Ugeskrift for Læger* blev grundlagt i 1839 og blev ”det i samme Retning som Philiatrien virkende Ugeskrift,”⁴ og stridsskrifterne i den offentlige del af debatten blev trykt i *Ugeskriftet*, mens tidsskriftet *Hospitalstidende* ved enkelte lejligheder støttede Filiationen.

Det Classenske Literaturselskab for Læger var den anden hovedaktør. Selskabet var blevet stiftet i 1808 på initiativ af ”fem ansete københavnske videnskabsmænd”, som søgte, og fik, støtte i Det Classenske Fideicommiss.⁵ Selskabet havde som et af sine formål at skaffe medlemmerne adgang til den nyeste medicinske litteratur. De indkøbte bøger indgik umiddelbart i selskabets bibliotek, mens tidsskrifterne først cirkulerede blandt medlemmerne. Literaturselskabet modtog et betydeligt tilskud fra Det Classenske Fideicommiss, i begyndelsen 200 Rdl. om året, og i 1870 var beløbet på 500 Rdl. Fra 1809 udgav Literaturselskabet det stadig eksisterende tidsskrift, *Bibliothek for Læger*, som et led i sine aktiviteter. På forsiden af hæfterne betegner *Bibliothek for læger* sig ikke uden stolthed som ”verdens ældste medicinske tidsskrift”. Literaturselskabets medlemstal var beskedent, omkring 30 medlemmer i perioden op til 1870,⁶ så cirkulationsordningen nåede ikke ud til en bred kreds.

Det endnu eksisterende Classenske Fideicommiss skylder industrimanden og godsejeren J. F. Classen (1725-92) sin eksistens. Classen var den egentlige grundlægger af Frederiksværk, han havde som

handelsmand, våbenfabrikant og godsejer tjent en stor formue, som han testamenterede til en velgørende fond:

Min Grundsætning er at mit hele Efterladenskab skal i Fremtiden være een bestandig samlet Fond, der skal anvendes deels til at danne nyttige Mennesker til Staatens beste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbeydsomhed i de nødvendigeste Deele for landets Vel, og til at hielpe og lindre Fattigdom og Ælendighed.⁷

I 1800-tallet var Fideicommisset en af Danmarks helt store fonde, som dels gav tilskud til mange forskellige formål, dels ydede understøttelse til fattige mennesker.

København var ikke nogen stor by, og universitetet var heller ikke stort; i 1870 var der otte professorer og to lektorer ved Det lægevidenskabelige Fakultet.⁸ Alle deltagerne i striden var fremtrædende læger og som sådanne en del af den københavnske elite. De var forskere og/eller professorer og/eller overlæger. Med tilknytning til Filiatrien var det professor P. L. Panum (1820-1885), Danmarks førende fysiolog, lægen Adolph Hannover (1814-94), som blev kaldt Danmarks første mikroskopiker og lægen Frederik Trier (1831-98), som ved siden af sit virke som overlæge var redaktør af *Ugeskrift for Læger*. Med tilknytning til Literaturselskabet var det overmedicus ved Frederiks Hospital, Edvard Dahlerup (1812-82). Han var desuden rejselæge for Christian VIII, medlem af Sundhedskollegiet og i øvrigt tidligere redaktør af *Bibliotek for Læger*. Den sidste af stridens centrale personer var professor C. Reisz (1829-1902), som ved stridens begyndelse var medlem af både Filiatrien og Literaturselskabets direktion. Det var en vanskelig position, som han forsøgte at håndtere uden at være illoyal over for nogen af stridens parter.

Striden opstod som en følge den lægevidenskabelige udvikling, som bl.a. gav sig udtryk i sammenlægningen af Universitetets medicinske fakultet og Det kgl. kirurgiske Akademi, og dermed også deres biblioteker. Når der var to læreanstalter, hang det sammen med, at medicin og kirurgi traditionelt blev betragtet som to forskellige fag, hvor de teoretiske, lærde og latinkyndige medicinere stod over

for de mere praktisk uddannede kirurger, som ofte ikke kunne latin, men lod sig uddanne på dansk eller tysk. Disse to lægevidenskabelige læreanstalter eksisterede side om side fra 1736, men som tiden gik, blev det stadigt mere almindeligt, at de studerende tog eksamen begge steder, og der var flere gange optræk til en sammenlægning af de to institutioner. I 1838 blev eksaminerne forenet, og i 1841 blev Fakultet og Akademi samlet i Det lægevidenskabelige Fakultet. Forhandlingerne var lange og besværlige og skal ikke opridses her.

Ved sammenlægningen stod man med to biblioteker, eller snarere tre, for siden 1838 var Literaturselskabets bibliotek integreret i Akademiets,⁹ uden at der var blevet rørt ved ejerskabet til bøgerne. Universitetsbiblioteket kunne kun overtage ejerskabet til Literaturselskabets del af biblioteket, hvis Literaturselskabet og Det Clasenske Fideicommiss indvilgede heri,¹⁰ hvad de heldigvis gjorde, idet en del af aftalen var, at Universitetsbiblioteket sammen med Akademiets bibliotek overtog Literaturselskabets bibliotek som sin ejendom. Dette gjaldt også de fremtidige indkøb, dog skulle tidsskrifterne cirkulere blandt Literaturselskabets medlemmer, inden de kom til Universitetsbiblioteket. Det ville ”i det højeste” tage 1½ år, og tidsskrifterne ville blive afleveret to gange om året. Økonomien og bogvalget blev fastlagt i et af aftalens andre punkter, og det blev bestemt, at fordi de bøger og tidsskrifter, som Literaturselskabet anskaffede, endte i Universitetsbiblioteket, skulle Universitetsbiblioteket årligt stille 200 Rdl.:¹¹

til Disposition for Literaturselskabets Direction i Forening med det lægekyndige Medlem af Bibliothekskommissionen, forsaavidt denne ikke allerede er Medlem af Directionen, for dermed at udvide Anskaffelsen af Bøger og Journaler. Dette skeer i den Form, at Directionen i Forening med det nævnte Medlem af Kommissionen bemyndiges til aarlig at anvise specificerede Boghandlerregninger indtil 200 Rbd. til Udbetaling for Universitetsbibliothekets Regning i Kvæsturen.

Aftalen i forbindelse med overdragelsen sikrede, at Universitetsbiblioteket overtog de bøger, som hidtil var blevet opstillet i Akade-

miets bygning, og at man overtog de bøger og tidsskrifter, Literaturselskabet anskaffede. På Literaturselskabets side blev det sikret, at dets virke kunne fortsætte uforstyrret med cirkulationsordning og adgang til litteraturen for redaktionen af *Bibliotek for Læger*. Aftalen viste sig at have to væsentlige mangler:

1. Cirkulationens langsommelighed (tidsskrifterne ville være op mod to år gamle, før de nåede frem til Universitetsbiblioteket og dermed blev alment tilgængelige), og
2. Universitetsbibliotekets manglende indflydelse på bogvalget (Universitetsbiblioteket fik ved Literaturselskabets direktion lægefaglig medvirken ved bogvalget, men aftalen blev tolket så stramt, at det reelt var Literaturselskabet, der bestemte hvad der skulle anskaffes til Universitetsbiblioteket).

Universitetsbibliotekets udvikling i 1800-tallet

En række begivenheder førte til, at Universitetsbiblioteket i 1800-tallet udviklede sig i retning af et natur- og lægevidenskabeligt bibliotek. Det var først to store gaver og siden to biblioteksfusioner. Gaverne var J. G. Moltkes naturhistorisk orienterede bibliotek, som kom i 1818 sammen med et stort legat (som dog først blev aktivt i 1845),¹² og i 1822 apoteker og assessor Jacob Møllers kemisk-fysiske og farmaceutiske bibliotek.¹³ Biblioteksfusionerne var først med Det Kirurgiske Akademis bibliotek og siden det naturhistorisk orienterede Classenske Bibliotek i 1867. Det Classenske Bibliotek var oprindeligt samlet af J. F. Classen, som i sit testamente bestemte, at det skulle gøres offentligt tilgængeligt. Biblioteket blev så drevet af Fideicommisset fra 1796 – og drevet godt – indtil hovedparten blev fusioneret med Universitetsbiblioteket i 1867, men det er en anden historie.¹⁴

Umiddelbart før indlemmelsen af Akademiets bibliotek beskrev Universitetsbibliotekaren, J. N. Madvig (1804–86, universitetsbibliotekar 1832–48), samlingerne, og han gav dem 'karakter'. Den bedste bedømmelse fik dansk, historie m.fl. fag med et "rig og fuldstændig," mens andre fag fik knap så pæne ord med på vejen, fx "godt ældre Grundlag," "forøget vel" el.lign. Medicinen fik med et

”ikke ringe” den laveste bedømmelse. Man fristes til at sammenligne Madvigs bedømmelser med Universitetets karakterskala – Madvig var professor – hvor den laveste karakter, man kunne bestå med, var ”non contemnendus [ikke at foragte]”. Madvig tilføjede, at det ville blive bedre, når Akademiets bibliotek kom ind.¹⁵

I 1848 nedsatte Kultusministeriet et udvalg, hvis betænkning blev virkeliggjort i 1849. Man skulle undersøge et eventuelt samarbejde mellem de tre store københavnske biblioteker, Det Kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Det Classenske Bibliotek. Udvalget nåede frem til, at Det Kgl. Bibliotek skulle være det overvejende hovedbibliotek, mens Universitetsbiblioteket bl.a. skulle være ”forud i den medicinske Litteratur.” Nogen egentlig fagdeling blev ikke foreslået, og udveksling af litteratur kom ikke på tale.¹⁶ Det gik ikke så godt med samarbejdet, bl.a. fordi det tilsyneladende kun var Det Classenske Bibliotek, som var interesseret i et samarbejde.¹⁷ Udvalget foreslog, at man afsagde tidsskriftrækker, så de kunne blive genoptaget på det bibliotek, som havde det pågældende fag, men det skete ikke eller kun i meget ringe omfang. Som eksempel kan nævnes, at Det Kgl. Bibliotek i modsætning til Universitetsbiblioteket abonnerede på tidsskriftet *The Lancet*, som også dengang var et velanskrevet tidsskrift.¹⁸ I det hele taget ændredes Universitetsbibliotekets indkøbsmønster sig ikke væsentligt som følge af udvalgets arbejde.¹⁹ Det var situationen indtil 1918, hvor Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket udvekslede medicin og ikke-nordisk jura. Medicinen gik til Universitetsbiblioteket og juraen til Det Kgl. Bibliotek.²⁰ Som eksempel på de offentlige bibliotekers manglende dækning af medicinen kan nævnes, at der så sent som i 1900-tallets første fjerdedel kom to udgaver af en trykt liste over medicinske tidsskrifter i København, herunder mange privatejede tidsskrifter (67 i 1905 og 35 i 1927), som bibliotekerne ikke abonnerede på.²¹

Forpostfægtningerne

Konstruktionen omkring samarbejdet med Det Classenske Literaturselskab var ikke holdbar. ”Den medicinske Læseverden” kunne ikke i længden være tilfreds med, at aftalen mellem Literaturselskabet og Universitetsbiblioteket medførte, at tidsskrifterne var op

mod to år gamle, før de nåede frem til Universitetsbibliotekets hyl-der og dermed blev alment tilgængelige.

Ved et møde i Filiatrien den 12. januar 1869²² foreslog den praktiserende gynækolog Emil Arendrup (1838-71) ”at udvide Philia-trien til et Læseselskab med opvarmet Locale og Bibliothek,” og han henviste til, at der bl.a. i London findes ”flere medicinske Selskaber med Læseselskab og Bibliothek.” Arendrups forslag blev debatteret livligt. Professor C. Reisz fortalte, at han som medlem af Literaturselskabets direktion tidligere havde foreslået, at Literaturselskabet etablerede en læsesal, og han ”vilde ugjerne faae Phil[iatrien] forandret”. Således var sagen ikke ny i Literaturselskabet. Udover at man mere end et år forinden havde drøftet Reisz’ forslag om en læsesal, havde man også drøftet og vedtaget hans forslag om nye procedurer for litteraturanskaffelserne med en fordeling af fagene blandt direktionens medlemmer, og man havde også drøftet en omlægning af *Bibliotek for Læger*.²³

Professor P. L. Panum foreslog på samme møde, at Filiatrien skulle nedsætte et udvalg, som ”skulde overveie Forholdet til det Classenske Literaturselskab (Krig paa Liv og Død eller Alliance).” Udvalget blev nedsat på det følgende møde, og det aflagde udførlig beretning på Filiatriens møde i slutningen af samme år, nemlig den 21. december 1869.

Som et af sine første initiativer skrev det netop nedsatte udvalg 2. marts 1869 til direktionen for Det Classenske Literaturselskab og foreslog, at man mødtes for at drøfte, hvordan man kunne forbedre adgangen til den medicinske litteratur. Literaturselskabets svar af 21. april var positivt, men med måde. Man skrev, at man allerede var inde på tanker om en ændring af de bestående forhold, men at man ikke anså mundtlige forhandlinger som det mest hensigtsmæssige. I stedet foreslog direktionen, at Filiatriens udvalg sendte sine forslag til direktionen, som så ville tage dem under venlig overvejelse og ”eventuelt nærmere konferere herom med den ærede Komite.”²⁴ Det var Filiatriens udvalg ikke tilfreds med; man fastholdt ønsket om en mundtlig forhandling og svarede den 30. april, bl.a., at ved skriftlige forhandlinger vil det let ”kunne hændes, at Sagen paa den Maade begravnes i en vidtløftig Korrespondance.”²⁵

Korrespondancen mellem Filiatrien og Literaturselskabet fortsatte med skrivelser frem og tilbage, uden at det førte til noget. Undervejs drøftede man i Filiatriens udvalg, om man evt. kunne få Universitetsbiblioteket til at ændre læsesalens åbningstider, så de passede bedre med lægestandens behov.

Sideløbende med korrespondancen mellem Filiatrien og Literaturselskabet var Literaturselskabets direktion i opløsning.²⁶ To medlemmer var udtrådt af direktionen, uden at nye var indtrådt, og et tredje var bortrejst i længere tid på grund af sygdom. Tilbage var kun Edvard Dahlerup og C. Reisz, og sidstnævnte meldte sig endeligt ud af direktionen den 10. februar 1870, efter at Dahlerup i slutningen af januar først havde overtalt ham til at blive.²⁷ Udmeldelsen kom efter det afgørende møde i Filiatrien, se nedenfor.

Den offentlige debat

Diskussionen var hidtil foregået internt mellem de to selskaber, men sagen kom ikke ud af stedet. Det blev Reisz, der indledte den offentlige del af debatten med en artikel i *Ugeskrift for Læger* den 9. oktober 1869,²⁸ endnu inden den sidste skrivelse fra Filiatrien til Literaturselskabet var blevet afsendt. Reisz slog til lyd for at erstatte cirkulationsordningen med en medicinsk læsestue, mens lægen Adolph Hannover tre uger senere, ligeledes i *Ugeskrift for Læger* foreslog, at Literaturselskabets økonomiske tilskud til *Bibliotek for Læger* skulle ophøre og pengene bruges til litteraturanskaffelser.²⁹ Hannover havde tidligere skrevet dette direkte til Literaturselskabet. Ophør af støtten ville uvægerligt betyde, at *Bibliotek for Læger* måtte gå ind. At striden drejede sig om både litteraturanskaffelserne og om *Bibliotek for Lægers* eksistens, har efter alt at dømme været medvirkende til Dahlerups modvilje mod ændringer.

Udvalgsmedlemmet Frederik Trier var som redaktør af *Ugeskrift for Læger* næppe utilfreds med forslaget om at Literaturselskabet skulle standse støtten til *Bibliotek for Læger*. De to tidsskrifter konkurrerede om markedet, og *Ugeskriftet* klarede sig uden tilskud.

Skytset blev især rettet mod Dahlerup, det andet tilbageværende medlem af Literaturselskabets direktion, og fokus i forslaget fra Filiatriens udvalg var en kritik af Det Classenske Literaturselskabs

Kjøbenhavn.

D. 9. Oktbr. 1869.

Ugeskrift for Læger.

3^{die} Række VIII.

Nr. 18.

 Redigeret af Dr. F. Trier.

Indhold: C. Reisz: Om den mangelfulde Adgang til den medicinske periodiske Literatur. Forsøg med Hensyn til Kininets Virkninger. Filiatrie. Ugenlige epidemiske Sygdomme i Kjøbenhavn.

Om den mangelfulde Adgang til den medicinske periodiske Literatur.

Af Prof. C. Reisz.

Allerede i mange Aar har man med god Grund klaget over den meget mangelfulde Adgang til medicinsk Literatur her i Kjøbenhavn. I afvigte Foraar ere Klagerne herover fra snevrere Kredse naaede ud i videre, navnlig derved, at Selskabet Filiatrien har optaget denne Sag til Forhandling. Det foreløbige Udbytte af Forhandlingen var Nedsættelsen af et Udvalg. I dette havde jeg Sæde, men senere trode jeg at burde udtræde for med større Frihed at kunne virke for Sagen i Direktionen for det Classenske Literaturselskab, af hvilken jeg i et Par Aar har været Medlem, og hvem det her omhandlede Spørgsmaal ligger meget nær, saaledes som det vil ses af det Følgende. I den nævnte Direktion har jeg allerede længe i Forening med Kolleger arbejdet paa en Reform i den bestaaende Ordning, som ogsaa omfatter Adgangen til medicinsk Literatur. Men da Gjennemførelsen

3^{die} Række 8de Bd.

Ugeskrift for Læger blev bl.a. talerør for de fransk-inspirerede strømninger, som i løbet af 1800-tallet ændrede den medicinske forståelse til en moderne videnskabelig. Ugeskriftet og dets redaktør, Frederik Trier, var blandt de fremmeste kritikere af Det Classenske Literaturselskabs cirkulationsordning. At Ugeskriftet samtidig havde en konkurrent i Bibliotek for Læger har næppe medvirket til at gyde olie på vandene.

funktion og cirkulationens langsommelighed. Universitetsbibliotekets egen manglende evne til at holde trit med den lægevidenskabelige litteratur fik dog også knubbede ord med på vejen. Bestanden af medicinsk litteratur blev betegnet som ” mangelfuld,” med store lakuner i dækningen af fagene. Det kan ikke have været behagelig læsning for bibliotekaren, P. G. Thorsen (1811-83, universitetsbibliotekar 1848-80), men det var ikke fra Universitetsbiblioteket, man ønskede ændringer, og der blev ikke rejst krav til Universitetet om, at dets bibliotek skulle have større bevillinger. Det krav kom til gengæld fra 104 lægestuderende, som klagede til Konsistorium over den slette forsyning med lægevidenskabelig litteratur. Kort tid derefter søgte Thorsen (uden at nævne striden) om forøgede bevillinger, og finanslovsbevillingerne (som dækkede ca. 38 % af annuum til bogkøb og indbinding, resten, ca. 62 %, kom fra Universitetsbibliotekets mange legater og fra Det Classenske Fideicommis) blev faktisk næsten fordoblet i finansåret 1872-73.³⁰ Herved steg Finanslovens andel af Universitetsbibliotekets samlede annuum til ca. 55 %.

I løbet af debatten gav P. L. Panum et interessant indblik i forholdene på Universitetsbiblioteket.³¹ Han fortalte, at da han blev professor i København i 1864, fandt han forsyningen med fysiologisk litteratur ”yderlig mangelfuld,” og at han havde kontaktet Thorsen og tilbudt sin bistand med både at få udfyldt lakunerne og for at sikre den fremtidige litteraturanskaffelse.

Med Hensyn hertil oplyste Overbibliotekaren mig om, at Anskaffelsen af alle medicinske Bøger ifølge en med det Classenske Literaturselskabs Direktion afsluttet Kontrakt maatte gaa igjennem denne Direktion. Først efterat denne havde nægtet at anskaffe en Bog, hvis Anskaffelse jeg ansaa for ønskelig, kunde Universitetsbiblioteket eventuelt anskaffe den for en anden Konto, saafremt nemlig Titlen tillod at henføre Bogen under en anden Rubrik end den egentlig medicinske Literatur.

Det er tydeligt, at den gamle aftale fra 1842 efter fusionen med Det kirurgiske Akademi blev tolket, som om Universitetsbiblioteket ligefrem havde pantsat sin ret til anskaffelse af lægevidenskabelig litteratur til Literaturselskabet.

Frederik Trier (1831-98) var en af 1800-tallets fremtrædende læger, men virkede også som journalist (han redigerede Ugeskrift for Læger i årene 1861-74), som formand for Lægeforeningen 1869-74 og som overlæge ved Kommunehospitalet fra 1874. Han havde stor autoritet både som kliniker og i kraft af sine diplomatiske evner.

Det afgørende møde

Endnu inden den offentlige debat var afsluttet, var emnet atter på dagsordenen på et møde i Filiatrien den 1. februar 1870. 54 ud af ca. 120 medlemmer var mødt op, heriblandt Reisz, Panum og Dahlerup. Dahlerup havde hele tiden været medlem af Filiatrien, men havde ikke været til stede ved de tidligere møder, hvor sagen blev drøftet, men han har formentlig holdt sig orienteret. Konsekvensen var, at man fik den mundtlige drøftelse, som Literaturselskabets direktion anført af Dahlerup tidligere havde afvist. Det blev et stormfuldt møde. Mødets dagsorden var dels ”Litteraturudvalget: Meddelelse om Litteratursagen og Forelæggelse af en Adresse,” dels et foredrag, som man endte med at udskyde til et følgende møde. Tilstedeværelsen af 54 mødedeltagere vidner om en ægte interesse for sagen blandt Filiatriens medlemmer.

Panum talte på udvalgets vegne. Han gav et historisk rids over sagen og fortalte, at udvalget havde besluttet at ophøre med forhandlinger med Literaturselskabet for i stedet at gå direkte til Fideicommissets direktion. Udvalget havde derfor udarbejdet et motiveret forslag, som blev omdelt på mødet. Forslaget blev aftrykt i *Ugeskrift for Læger* allerede den 5. februar.³²

Både Reisz’ forslag om oprettelsen af en læsestue og Hannovers om inddragelse af støtten til Bibliotek for Læger var med i udvalgets forslag. Ændringsforslagene vedr. litteraturforsyningen kan resumeres sådan:

1. At hele understøttelsen fra Det Classenske Fideicommis skulle bruges til indkøb af bøger og tidsskrifter. Som konsekvens heraf skulle støtten til *Bibliotek for Læger* bortfalde,
2. at alle anskaffede bøger og tidsskrifter skulle ligge fremme i 6 uger i en læsestue, og
3. at alle de anskaffede bøger og tidsskrifter skulle afleveres til Universitetsbiblioteket efter de 6 ugers forløb, og altså ikke gå i cirkulation.

Filiatriens udvalg foreslog også ændringer af Literaturselskabets vedtægter, således at direktionen ikke længere skulle være selvsupple-

rende, men valgt. Det er formentlig usædvanligt, at et privat selskab foreslår, at et andet privat selskab laver om på dets vedtægter.

Herefter gik man til adressen³³ (dvs. en formel, skriftlig henvendelse til en person eller institution, oftest med flere afsendere), som blev læst op. Dahlerup kom nu med et langt indlæg, hvor han bl.a. gjorde rede for, hvorfor man fra Literaturselskabets side ikke havde ønsket at deltage i en mundtlig forhandling. Han mente ikke, Filiaetriens udvalg havde opfattet sagen helt korrekt, idet direktionen havde foreslået, at sagen skulle slttes med en mundtlig forhandling. Det var dog ikke helt det, der stod i Literaturselskabets svar.

Dahlerup fortsatte sit indlæg med at gøre rede for tilstanden i Literaturselskabets direktion og fortalte, at han forgæves havde forsøgt at supplere direktionen. Han omtalte arbejdsdelingen vedr. litteraturvalget, om midlernes anvendelse, og han bebrejdede Reisz for artiklen fra oktober 1869 i *Ugeskrift for Læger*, da den gav det indtryk, at "Literaturselskabet uagtet Universitetsbibliothekets Tilskud kun var til Skade for dettes Forsyning med medicinske Værker." Reisz, som endnu var medlem af Literaturselskabets direktion, forsvarede sig, og der udviklede sig en diskussion mellem Dahlerup og Reisz, både om økonomien og om *Bibliotek for Læger*, og Reisz afsluttede med at sige, at "Etatsraadens Oplæsning af Planen er kun en Fase i Debatten, ikke Direktionens vedtagne Mening," hvorefter han tilsluttede sig Udvalgets motiverede forslag.

Panum tog da ordet og erklærede sig tilfreds med de faldne udtalelser og diskussionen mellem de to medlemmer af Literaturselskabets direktion. Han konkluderede, at man ikke længere kan forvente noget af forhandlinger med direktionen, og at man derfor skulle gå direkte til Fideicommisset. Debatten fortsatte bl.a. med indlæg fra Dahlerup. Der blev stillet forslag om, at man skulle opsætte sagen til man kendte Literaturselskabets egen plan. Det frarådede Panum, fordi "man derved vil give [Literaturselskabets] Direktionen Tid til at faae Kræfter igjen, man bør handle snart," og forslaget blev da også nedstemt, hvorefter Panums forslag blev vedtaget med stor majoritet. Den 10. februar 1870, godt en uge efter mødet i Filia-trien, meldte Reisz sig endeligt ud af Literaturselskabets direktion, og Dahlerup stod alene tilbage.

Som sagt så gjort. Filiatrien sendte sit forslag til Det Classenske Fideicommiss den 6. februar 1870,³⁴ og adressen blev, efter at Ugeskriftet havde opfordret sine abonnenter til at skrive under, den 8. marts sendt til Fideicommisset, underskrevet af ikke færre end 115 læger,³⁵ et tal som vidner om en bred interesse i lægekredse for en ændring af de bestående forhold. Fideicommissets direktion skrev den 26. februar kort til Literaturselskabets direktion, som jo nu kun bestod af Dahlerup, og udbad sig en erklæring fra Literaturselskabet.

Panum synes i denne fejde at have været den mest krigeriske. Panum og Dahlerup var rygende uenige, og der lå også en anden uoverensstemmelse og ulmede. Efter mødet i Filiatrien skrev Dahlerup et forsvarsskrift i *Ugeskrift for Læger*.³⁶ Heri angreb han Panum, som ”stadig i en lang Aarrække har havt Direktionens Tilladelse til at foreslaa, hvilke Bøger han navnlig for sit eget Fags vedkommende ... maatte ønske anskaffede.” Panum havde også foreslået bøger uden for sit eget fag, fysiologien, endda nogle, som ”ansaa ikke at egne sig for Universitetsbibliotekets medicinske Afdeling.” Det lod Panum ikke gå upåtalet hen. I det følgende nummer af *Ugeskrift for Læger*³⁷ gjorde han grundigt rede for sine synspunkter og rettede i øvrigt skarpe angreb på Literaturselskabets valg af litteratur. I sit forsvarsskrift var Dahlerup også kommet ind på andre personers gøren og laden, og han fik svar på tiltale i de to følgende numre af Ugeskriftet. Dahlerups bemærkning om, at Panum havde ”tilladelse” til at foreslå indkøb understreger, at Literaturselskabet/Dahlerup havde samme opfattelse af aftalen med Universitetsbiblioteket som Thorsen, nemlig at Literaturselskabet, ikke biblioteket, havde eneretten til indkøb af lægevidenskabelig litteratur.

Dahlerups redegørelse og Fideicommissets svar

Dahlerup svarede Fideicommisset en måned efter, at Fideicommisset havde bedt om en erklæring.³⁸ Svaret bestod af ”kort Fremstilling” på mere end syv tætskrevne sider som tillæg til beretning og regnskab for året 1869 (én side). Skønt sagen da havde verseret i mere end to år, synes denne redegørelse, bortset fra eventuelle mundtlige kontakter, at være den første orientering, han gav Fideicommisset. I redegørelsen brugte Dahlerup megen plads på en

gennemgang af forløbet, men han undlader at nævne i det mindste én kontakt mellem ham selv og Filiatrien: Mødet i Filiatrien den 1. februar 1870, hvor det ikke lykkedes at komme i en konstruktiv dialog, og hvor Panum derfor konkluderede, at man burde gå direkte til Fideicommisset med det samme.

Dahlerup gjorde rede for Literaturselskabets formål og for hele sagsforløbet fra slutningen af 1867 til dato, bl.a. forslag om ændring af tidsskriftcirkulationen, forslaget om oprettelse af en læsestue, hvad man havde forsøgt sig med to gange tidligere, etableringen af en fagfordeling ved forslag til anskaffelse af bøger og tidsskrifter, og ikke mindst forslagene om at afskaffe tilskuddet til *Bibliotek for Læger*. Han beskrev de planlagte ændringer af *Bibliotek for Læger*, som han satte i forbindelse med fremkomsten af ”de to lægevidenskabelige Ugeskrifter [*Ugeskrift for Læger og Hospitalstidende*], der allerede nu i en Række Aar have Consolideret sig og vundet en udbredt Læsekreds.” Planen gik ud på, at *Bibliotek for Læger* skulle indskrænkes i omfang og visse emneområder udgå, så man mere direkte henvendte sig til ”den praktiske Lægevidenskab.”

Dahlerup gjorde også rede for Literaturselskabets økonomi. Den samlede indtægt var på 1.045 Rdl. inkl. de 200 Rdl. fra Universitetsbiblioteket, og udgifterne var på 690 Rdl. Største udgiftspost var honoraret til redaktøren af *Bibliotek for Læger*, 440 Rdl. årligt, svarende til lidt mere end en fjerdedel af årslønnen for en professor på begyndelsesløn.³⁹ Tilbage til anskaffelse af litteratur var altså ”c. 350 Rdlr. Aarlig.” Endelig meddelte Dahlerup, at redaktøren af *Bibliotek for Læger* også ønskede at fratræde, og han udbad sig til slut en erklæring fra Fideicommiss-direktionen, da han som den eneste tilbageværende i Literaturselskabets direktion ”ikke har troet at turde paatage mig at træffe nogen Bestemmelse” om selskabets omordning, supplerer af direktionen eller valg af redaktør.

Med i billedet hører, at uden for København var de litteratursøgende læger ilde stedt indtil langt ind i 1900-tallet. De to store københavnske biblioteker udlånte ikke til udenbys lånere, så provinslægerne – og det var stort set alle med bopæl vest for Valby Bakke – måtte tage til takke med de tidsskrifter, de abonnerede på, med mindre de kunne få hjælp fra en kollega eller ven i København.

Derfor havde *Bibliotek for Læger* en anden betydning i provinsen end i hovedstaden.

Fideicommissets svar af 23. juli 1870 optrykkes in extenso,⁴⁰ dels fordi det viser, at Dahlerup havde Fideicommisset på sin side i spørgsmålet om *Bibliotek for Lægers* fortsatte beståen, dels at Fideicommisset ganske øjensynlig indså, at striden ikke alene drejede sig om fremtiden for *Bibliotek for Læger*, men også om selve Literaturselskabets eksistens. Fideicommisset støttede gerne viden-skaben, også med biblioteksdrift. Det mest markante eksempel er Københavns tredjestørste bibliotek, Det Classenske Bibliotek. Det ville uden tvivl være smertefuldt for Fideicommisset, hvis Literaturselskabet skulle forsvinde.

Efter at have modtaget Herr Etatsraadens behagelige Skrivelse af 26. Marts d.A. maae vi, da Reconstrueringen af den for Tiden opløste Bestyrelse for det Classenske Literaturselskab paa Grundlag af de gjældende Vedtægter har viist sig at være ugjørlig, anmode Dem om at meddele Selskabets Medlemmer, at vi overlade det til dem, naar de – som vi haabe og forudsætte – ønsker Selskabets fortsatte Bestaaen, at gjøre os Forslag til nye Vedtægter, i Overensstemmelse med hvilke det kan antages, at dertil kvalificerede Mænd ville være villige til at gaae ind i Selskabets Bestyrelse. – Med Hensyn til det eventuelle Indhold af dette Forslag skulle vi for Tiden indskrænke os til at udtale,

1. at vi vel ikke kunne opgive Haabet om, at Bibliothek for Læger, naar dets Omraade modificeres saaledes, som af selve Bestyrelsen anerkjendes for hensigtsmæssigt, atter vil kunne gjenvinde et saadant Subskribanttal, som det tidligere har haft, og dermed maaskee sættes i stand til at bære sig selv, men at vi i øvrigt maae lægge Vægt paa, at dette Tidsskrifts fortsatte Udgivelse, navnlig i Provindslægernes Interesse, vedbliver at betragtes som henhørende under Selskabets Øiemed, selv om dertil skulle udfordres noget Tilskud af Selskabets Kasse.
2. at vi lægge særlig Vægt paa, at den Deel af Selskabets Øiemed, der gaaer ud paa en lettere Adgang for Kjøbenhavns Læger til

- medicinsk navnlig Journalliteratur, herefter søges opnaaet paa en fyldigere Maade, end med det hidtilværende af forholdsviis faae Medlemmer bestaaende cirkulerende Læseselskab. – og
3. at vi i Forslaget til de nye Vedtægter forventer mere tidssvarende Bestemmelser om Bestyrelsesmedlemmernes Valg og Funktionstid. –

Classen Haxthausen Tillisch Scheel /L Fønss

Fideicommissets direktion ønskede at bevare *Bibliotek for Læger*, men derudover blev Dahlerup bedt om at gøre tidsskriftlitteraturen lettere tilgængelig, også uden for Literaturselskabets snævre kreds, og man forventede, at Literaturselskabet fik nye, tidssvarende vedtægter med valgt bestyrelse. Bortset fra tilskuddet til *Bibliotek for Læger* gav Fideicommisset udtryk for, at den nye tingenes tilstand skulle indrettes i stil med, hvad Filiatrien og de 115 læger havde ønsket.

Man kan også læse brevet som et lidt irriteret ”Se nu at få dette bragt i orden!”

Løsningen på konflikten

Resultatet blev, at der blev oprettet en Medicinsk Læseforening med tilhørende læsestue, som blev åbnet den 1. april 1871, hvor der var åbent hver dag kl. 16–23. Det var en selvstændig forening med egne vedtægter og egen bestyrelse, hvor tre af fem medlemmer i den første bestyrelse havde været aktive i striden på Filiatriens side: Panum, Reisz og F.Trier. Ved stiftelsen var der 94 medlemmer af Læseforeningen. Filiatrien og Det Kgl. Medicinske Selskab gav hver et tilskud på 200 Rdl. til møblering m.v. Læsestuen lå på 1. sal i Tordenskjoldsgade 10, hvor man kunne råde over lokaler, som i dagtimerne blev benyttet af Institut for medicinsk Gymnastik.⁴² Det Kgl. Medicinske Selskab havde ikke ytret sig i striden om litteraturforsyningen, men de støttede alligevel oprettelsen af Medicinsk Læseforening med et bidrag. Det Classenske Literaturselskab ydede ikke økonomisk støtte, men de tidsskrifter som Literaturselskabet anskaffede blev integreret i Medicinsk Læseforening

Tordenskjoldsgade 10. Bygningen, som blev opført i 1869 ved arkitekt Chr. Hansen, eksisterer ikke længere. Den husede bl.a. 'De romerske Bade'. I en tid, hvor selv herskabslejligheder ofte var uden badeværelse, var badeanstalter en simpel nødvendighed, og De romerske Bade hørte til i den luksuøse ende. På førstesalen fandtes Institut for medicinsk Gymnastik, og det var i disse lokaler, den medicinske læsestue holdt til 1871-83.

Literaturselskabets cirkulationsordning blev opretholdt for et begrænset antal tidsskrifter, men inden de kom i cirkulation, blev tidsskrifterne henlagt på læsestuen i 14 dage. Læsestuen fik også fremlagt tidsskrifter fra andre aktører, både offentlige og private. Blandt de offentlige aktører var Det Kgl. Bibliotek, som – til trods for aftalen i 1849 – valgte at indgå i et samarbejde med Læseforeningen om fælles anskaffelse af 13 tidsskrifter, ”som hidtil ikke ere holdte her i Byen, uagtet de utvivlsomt ofte ere blevne savnede.” De dybere bevæggrunde for Det Kgl. Biblioteks ageren fremgår ikke, men det er tvivlsomt, om Universitetsbiblioteket ville have haft de samme muligheder for at indgå en lignende aftale.

I alt lykkedes det at få fremlagt 103 tidsskrifter,⁴³ hvilket står i skærende kontrast til det forhold, at Universitetsbiblioteket i 1886

abonnerede på blot 55 udenlandske medicinske tidsskrifter, de fleste via Literaturselskabet.⁴⁴ Selv med de danske tidsskrifter og tidsskrifter, som Universitetsbiblioteket placerede i andre grupper (kemi, anatomi, fysiologi m.v.), og de 23 tidsskrifter, Det Kgl. Bibliotek abonnerede på,⁴⁵ er der et stykke op til 103, og læsestuens bestand blev da også beskrevet som værende i stand til at yde hjælp ”paa en Tid, da de offentlige og navnlig Universitets-Biblioteket er saa tarveligt forsynet med Literatur.”⁴⁶

Læsestuen i Medicinsk Læseforening fungerede fra 1871 til 1883, men den havde lavt besøgstal og der var utilfredshed med læsestuens virksomhed. Filiatrien var i 1872 blevet fusioneret med Det Kgl. Medicinske Selskab under navnet Det medicinske Selskab i København og med ind i fusionen bragte Det Kgl. Medicinske Selskab et bibliotek. Nu forenede man læsestuen med Det medicinske Selskab i Københavns bibliotek, men det er en anden historie. Det ser ud, som om historien mere eller mindre gentog sig, idet skytset denne gang blev rettet mod Panum, som i 1870 havde været en førende kritiker.

I den første fjerdedel af 1900-tallet blev de videnskabelige bibliotekers indbyrdes samarbejde diskuteret heftigt.⁴⁷ I 1918 udvekslede Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket medicin og ikke-nordisk jura, således at medicinen blev samlet på Universitetsbiblioteket til stor lettelse for lægernes adgang til litteratur, og i 1924 blev der nedsat et udvalg, som skulle komme med løsningsforslag. Biblioteksudvalgets betænkning dannede baggrund for en egentlig fagdeling og store litteraturoverførsler mellem især Det Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Det Kgl. Bibliotek blev hovedbibliotek for Teologi, Humaniora og Samfundsvidenskaber, mens Universitetsbiblioteket blev hovedbibliotek for Natur- og Lægevidenskab. Statsbiblioteket (nu: Det Kgl. Bibliotek – Aarhus) blev, trods dissens i udvalget, ikke inddraget i fagdelingen, heller ikke selv om man forventede, at Aarhus snart ville blive universitetsby. Denne gang lykkedes fagdelingen; thi nu havde de to biblioteker og deres overbibliotekarere (Carl S. Petersen og Svend Dahl) en fælles interesse i, at det skulle fungere.

Noter

1. C. F. Fenger, "Om den numeriske Methode", *Ugeskrift for Læger* 1, nr. 20-21 (1839): 305-15, 322-35.
2. Bernhard Fabian m.fl., *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, eine Übersicht über Sammlungen in ausgewählten Bibliotheken*, 1997, Bd. 7,1, s. 68-78, 81-86, <http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Daenemark>.
3. Jul. Petersen, "Bibliotek for Læger i 100 Aar. 1809-1908", *Bibliotek for Læger* 100 (1908): 17.
4. Jul. Petersen, *Ugeskrift for læger 1839-1889, et skizzeret Bidrag til den nyere danske Medicins Historie*, 1889, 11.
5. Egill Snorrason, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 69 (1982): 105-17.
6. E. Dahlerup, "Filiatrien og det Classenske Literaturselskab", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 9, nr. 9 (1870): 133.
7. Fabian m.fl., *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, eine Übersicht über Sammlungen in ausgewählten Bibliotheken*, Bd. 7,1, s. 68-78, 81-86.
8. Ejvind Slottved, *Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537-1977* (Kbh., 1978), 48, 56-57.
9. Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltrang, *Det Classenske Fideicommiss gennem 150 Aar* (Kbh., 1942), 69; Hans Olfert Christian Sommerfeldt og T. F.W. Bricka, *Fortegnelse over det Classenske Literatur-Selskabs og det kgl. chir. Akademies forenede Bogsamlinger*, 1842, <http://www.kb.dk/e-mat/dod/130020351358.pdf>.
10. "[KU Årbog 1842] I. Lovgivning, Bestemmelser, Foranstaltninger, m. m.", *Kjøbenhavns Universitets Aarog for ... 1842* (1843): 42.
11. "[KU Årbog 1843] Lovgivning, Bestemmelser, Foranstaltninger, m. m.", 39f.
12. Palle Birkelund, "Universitetsbiblioteket 1729-1926", i *Københavns Universitet 1479-1979*, red. Svend Ellehøj m.fl., bd. 4 (Kbh., 1980), 398; Goos, C.: *Samling af de for Universitetet Legater gjældende Bestemmelser*. (Kbh., 1890), 440.
13. Birkelund, 408.
14. Harald Jørgensen, "Det Classenske Bibliotek i Amaliegade", *Bibliotek for Læger* 174, Suppl. 1. Festskrift udgivet i anledning af Universitetsbibliotekets 500 års jubilæum 28. juni 1982 (1982): 165-80; Helge Nielsen, "Det Classenske Biblioteks karakter og benyttelse", *Ugeskrift for jordbrug* 128, nr. 41 (1983): 834-41; Torsten Schlichtkrull, "Det Classenske Bibliotek. Samlingens udvikling og videre skæbne", *Bibliotekshistorie* 8 (2007): 5-37.
15. J. N. Madvig, "[KU Årbog 1842] Efterretninger om Universitetsbiblioteket", *Kjøbenhavns Universitets Aarog for ... 1842* (1843): 1-14.
16. "[KU Årbog 1849-56] VIII. Universitetets videnskabelige Samlinger og Anstalter. 1. Universitetsbiblioteket", *Meddelelser angaaende Københavns Universitet, den Polytechniske Lærestanstalt, Sorø Academie og de lærde Skoler med dertil*

- hørende Realundervisning i Kongeriget Danmark for aarene ... 1849-1856 (1860): 672ff.
17. Schlichtkrull, "Det Classenske Bibliotek. Samlingens udvikling og videre skæbne", 17.
 18. *Fortegnelse over de fremmede lærde og litteraire Selskabers Skrifter samt de udenlandske Tidsskrifter som nu udkomme og findes i det store kgl. Bibliothek*, 1885, <http://www.kb.dk/e-mat/dod/130018498708.pdf>; *Fortegnelse over de fremmede lærde og litterære Selskabers Skrifter samt de udenlandske Tidsskrifter, som nu udkomme og findes i Universitetsbibliotheket og det dermed forenede Classenske Bibliothek*, 1886, <http://www.kb.dk/e-mat/dod/130018498627.pdf>.
 19. Marton de Hartyani, ""Det mærkværdige Amfibium". Diskussionen om de natur- og lægevidenskabelige fags stilling på Universitetsbibliotheket 1848-1924, *Bibliotek for Læger* bind 174, suppl. 1 (1982): 183.
 20. [KU Årbog 1915-20] III. Del: Universitetets videnskabelige Institutter, 1. Universitetsbibliotheket, 24-45.
 21. Jørgen Møller, *Fortegnelse over fremmede medicinske tidsskrifter som findes i offentlige og private biblioteker i København* (Kbh., 1905); Jørgen Møller, *Fortegnelse over fremmede medicinske tidsskrifter i offentlige og private biblioteker i København* (Kbh., 1927).
 22. "Protokol over 'Philiatrien's forhandlinger, jan. 1864 - okt. 1872." 1864, NKS 2565 folio, Det Kongelige Bibliotek.
 23. "Det Classenske Litteraturselskab for Læger: Forhandlingsprotokol (1869-1968)", Rigsarkivet.
 24. "Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Læseverden", *Ugeskrift for Læger* 3. Række, bind 9, nr. 6 (1870): 85.
 25. "Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Læseverden", 85.
 26. "Protokol over 'Philiatrien's forhandlinger, jan. 1864 - okt. 1872.", Mødet den 21. december 1869; "Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Læseverden", 1870, 89.
 27. "Det Classenske Litteraturselskab for Læger: Forhandlingsprotokol (1869-1968)", efter mødet den 6. oktober 1869, Rigsarkivet.
 28. C. Reisz, "Om den mangelfulde Adgang til den medicinske periodiske Literatur", *Ugeskrift for Læger* 3. Række, bd. 8, nr. 18 (1869): 273-83.
 29. Adolph Hannover, "Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Literatur", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 8, nr. 21 (1869): 321-32.
 30. "[KU Årbog 1864-71] VII. Videnskabelige Samlinger og Anstalter. 1. Universitetsbibliotheket", *Aarboeg for Kjøbenhavns Universitet, den Polytekniske Lærestalt og Kommunitetet* 1864-71 (1882): 463.
 31. P. L. Panum, "Til Belysning af Hr. Etatsraad Dahlerups personlige Meddelelse om mit Forhold til det Classenske Literaturselskabs Direktion", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 9, nr. 10-11 (1870): 151-58 s. 152.

32. "Filiatriens Udvalgs motiverede Forslag til en forandret Disposition over de Pengemidler, som det Classenske Fideikommes hidtil aarlig har stillet til det Classenske Literaturselskabs Raadighed ..."
33. "Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Læseverden", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 9, nr. 7 (1870): 109-11.
34. "Det Classenske Fideicommis: Journal over indkomne sager (1825-1945)", u.å., Rigsarkivet.
35. "Det Classenske Fideicommis: Journal over indkomne sager (1825-1945)".
36. Dahlerup, "Filiatrien og det Classenske Literaturselskab".
37. Panum, "Til Belysning af Hr. Etatsraad Dahlerups personlige Meddelelse om mit Forhold til det Classenske Literaturselskabs Direktion".
38. "Det Classenske Fideicommis: Kopibog af udgæede breve, Litra A (1792-1947)", u.å., brev 122/1870, Rigsarkivet.
39. "[KU Årbog 1864-71] II. Det akademiske Lærersamfund, Examenskommissioner samt Censorerne ved Universitetets Examina", *Aarboeg for Kjøbenhavns Universitet, den Polytekniske Læreanstalt og Kommunitetet 1864-71* (1882): 179.
40. "Det Classenske Fideicommis: Kopibog af udgæede breve, Litra A (1792-1947)", brev 357/1870.
41. "Den medicinske Læseforening", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 11, nr. 14 (1871): 211; "Den medicinske Læseforening", *Ugeskrift for Læger* 3. række, bind 12, nr. 18 (1871): 282-85.
42. Jul. Petersen, "Bibliotek for Læger i 100 Aar. 1809-1908" s. 49.
43. "Den medicinske Læseforening", 1871.
44. *Fortegnelse over de fremmede lærde og litterære Selskabers Skrifter samt de udenlandske Tidsskrifter, som nu udkomme og findes i Universitetsbibliotheket og det dermed forenede Classenske Bibliothek.*
45. *Fortegnelse over de fremmede lærde og litteraire Selskabers Skrifter samt de udenlandske Tidsskrifter som nu udkomme og findes i det store kgl. Bibliothek.*
46. "Den medicinske Læseforening", 1871.
47. Se bl.a. Hartyani, ""Det mærkværdige Amfibium". Diskussionen om de natur- og lægevidenskabelige fags stilling på Universitetsbibliotheket 1848-1924, *Bibliotek for Læger*, bind 174, suppl. 1 (1982): 181-228.

Fra seminarium til universitet.

Bibliotekaruddannelse i Danmark i 100 år

Af Ole Harbo

Indledning

I 1909 afholdt Andreas Schack Steenberg, lederen af Statens Bogsamlingskomite, et 14 dages kursus for bibliotekarer på Vejlbjy højskole. Dette skete i forbindelse med den store landsudstilling i Aarhus, hvor biblioteksvæsenet viste sig frem med bl.a. et modelbibliotek for stationsbyer.

Herefter fortsatte Steenberg sine kurser hjulpet af sin datter, Jeanette (gift Cohn), der som den første dansker fik en amerikansk bibliotekaruddannelse.

Den 1. december 1917 vedtog Bogsamlingskomiteen at oprette en biblioteksskole¹. Skolen startede 16. september 1918 og omfattede et tre måneders forløb med 3-4 timers daglig undervisning, aftenforedrag samt fire måneders praktisk oplæring i bibliotekerne. Skoleundervisningen fandt sted i Dansk Skolemuseums lokaler i Stormgade.

Den første skole var et undervisningsforløb, hvori pionerer som Steenberg, Thomas Døssing, den første biblioteksdirektør, J.J. Aarsbo leder af folkebibliotekerne i København, Svend Dahl, den senere rigsbibliotekar, samt H.O. Lange, Carl S. Petersen og Rich. Paulli, alle fra Det kgl. Bibliotek, underviste. Der var 15 deltagere udvalgt blandt 25 ansøgere, hvoriblandt den senere stadsbibliotekar i først Aarhus og senere København, Carl Thomsen.

Allerede ved det næste forløb udvidedes undervisningstiden til fem måneder, og lige siden har der været pres på at uddannelsens

Ole Harbo, fhu. rektor, Porcelænshaven 5 C, 4.t.v. 2000 Frederiksberg

længde skulle forøges, og at den teoretiske del skulle udgøre mere og mere.

Med vedtagelsen af den første folkebibliotekslov i 1920 kom uddannelsen, nu Statens Biblioteksskole, ind under Statens Bibliotekstilsyn, og det blev biblioteksdirektørens stedfortræder, der fik ansvaret for uddannelsen, dvs. Svend Dahl 1920–25, Robert L. Hansen 1925–46 og Erik Allerslev Jensen 1946–56. Fra 1925 var uddannelsesstedet sammenfaldende med Bibliotekstilsynets adresser i Sct. Pederstræde, Odensegade og Lindevangs Alle.

Indhold og eksaminer, adgangskrav, udarbejdelse af undervisningsmateriale og mange andre problemer stod for at løses, og der var i de tidlige år ingen tanker om en universitetsuddannelse, bortset fra at man kunne kombinere nogle studieår på universitetet med biblioteksansættelse, hvilket Thomas Døssing er det fremmeste eksempel på, idet han efter nogle års teologiske studier fik ansættelse på Det kongelige Bibliotek.

Statens Biblioteksskole var således en aktivitet under Bibliotekstilsynet og ikke en egen institution.

På næsten alle måder forsøgte man at henvise til og hente inspiration fra uddannelsen af folkeskolelærere, hvilket hang sammen med både de mange lærere tilknyttet den tidlige biblioteksbevægelse og ønsket om at folkebibliotekerne, ligesom folkeskolen, skulle være et kommunalt anliggende.

I 1937 gjorde Robert L. Hansen status over uddannelsens første 20 år² og skrev blandt andet: ”Det mest rationelle vilde jo sikkert være at lade hele Uddannelsen foregaa samlet og med teoretisk og praktisk Arbejde Side om Side, altsaa paa et Biblioteksseminarium analogt med Lærerseminarier”.

På dette tidspunkt var det imidlertid ikke realistisk med en egen institution bl.a. på grund af det forholdsvis lille antal elever, der startede om året.

Ved skolens 25 års jubilæum i 1943 sagde Robert L. Hansen³, at der var et par forhold, som burde nævnes, nemlig at der var for stor forskel på den undervisning, der blev givet på de forskellige læresteder, og at det var årsagen til, at eleverne kom ind på skolen med alt for forskellige forudsætninger.

Uddannelsen var nu med tre års praksis og et års teori, og han nævnte forsigtigt, at man ad åre kunne forestille sig en to-årig skole og to års praksis.

Danmarks Biblioteksskole 1956

Der havde fra begyndelsen været livlig diskussion om bibliotekaruddannelsens indhold og struktur, og dette fortsatte efter krigen. Elevtallet var voksende, så der i 1949/50 kunne optages to klasser med i alt 50 elever.

Erik Allerslev Jensen, der fra 1946 var leder af uddannelsen, holdt i 1949 et oplæg på Danmarks Biblioteksforenings årsmøde⁴, hvor han konstaterede at uddannelsen ikke var tidssvarende og foreslog en selvstændig skole med egen ledelse og en fem-årig uddannelse med to elevår, et turnusår og to års skole. Robert L. Hansen tilsluttede sig og sagde blandt andet⁵: ”Uddannelsesmæssigt må vi komme på et lignende niveau, som det der indtages af alle andre, der har gennemgået en uddannelse på en af landets højere læreanstalter”.

I de følgende år fortsatte debatterne om uddannelsen, og mange forslag kom på bordet. I Danmarks Biblioteksforening udarbejdede man et forslag, som blev forelagt i Biblioteksrådet (det formelt øverste organ for bibliotekerne) og videresendt til Undervisningsministeriet⁶. Forslaget indeholdt to års elevtid og to års skole, en selvstændig institution med egen rektor direkte ansvarlig over for ministeriet og med status som andre højere læreanstalter som Farmaceutisk Lærestalt, Musikkonservatoriet og Lærerhøjskolen.

Nu skete der imidlertid det, at rigsbibliotekar Palle Birkelund d. 16. august 1955 udtalte⁷, at der savnes uddannelse af personale til 50 større og mindre videnskabelige biblioteker, og dermed var også uddannelse på dette område bragt på bane. Undervisningsminister Julius Bomholt forelagde allerede d. 7. februar 1956 et lovforslag om Danmarks Biblioteksskole, men der var en blandet holdning i Folketinget. Socialdemokraten Lysholt Hansen gav støtte hertil, men Kristen Østergaard fra Venstre sagde: ”Det er et stift stykke at stille forslag om en selvstændig statsskole for bibliotekarer”. Under den videre behandling i Folketinget fik lovforslaget en blidere behandling, bl.a. på grund af at der blev tale om et forløb med 2½ års

praktik og 1½ års teori på uddannelsen af folkebibliotekarer. Loven blev vedtaget med 120 stemmer for, 29 imod og en stemte ikke. Biblioteksskolen fik hermed sin egen lovgivning.

Lovens formål udtryktes således: ”Danmarks Biblioteksskole er statens læreanstalt for bibliotekarer ved folkebibliotekerne og for bibliotekarer og biblioteksassistenter ved videnskabelige og faglige biblioteker” og ”Skolen meddeler de studerende den fornødne biblioteksfaglige uddannelse og skal desuden virke for fremme af teoretiske studier inden for biblioteksvæsenets forskellige områder”.

Undervisningsminister Julius Bomholt udtalte ved skolens indvielse⁸: ”Nu har vi fået en biblioteksskole, der er sidestillet med de andre højere læreanstalter”. Men der var langt til en institution med en uddannelse med mindst fire års teoretiske studier baseret på forskning. At begge typer biblioteker er med er udtryk for en vis generalisering og dermed et lille skridt på vejen, og der nævnes teoretiske studier som en mulig aktivitet. Skolen kaldes en læreanstalt og elever er erstattet med studerende. Derudover har det betydning, at der nu er etableret en institution, der får sine egne prioriteter og mål. Både lærere og studerende havde imidlertid 28 timers ugentlig undervisning, og der var ikke samme lønvilkår for lærerne som for kollegerne ved de højere læreanstalter. Et problem, der kom til at eksistere i årtier fremover.

Bibliotekarerne i forskningsbibliotekerne (nu forskningsbibliotekarer) var ansat på deres akademiske uddannelse og fik nu en mulighed for en biblioteksfaglig uddannelse oven på denne på 250-300 timer, og biblioteksassistenterne (nu bibliotekarer) fik et forløb på ca. 200 timer fra september til maj.

Ved skolens indvielse havde ministeren ønsket rektor Preben Kirkegaard⁹ ”mange vanskeligheder, som det kun er morsomt at overvinde”. Og vanskeligheder var der rigeligt af: pladsproblemer, læreransættelser, uddannelsernes indhold og meget mere. Uddannelsen var en polyhistoruddannelse, der afspejlede alle forekommende aktiviteter i et bibliotek, nogle af dem med meget få timer. Min afdøde kollega, Poul Timmermann sagde det en gang ironisk således: ”Lad os også lave et kursus for biblioteksbetjening af fængslede fremmedarbejdere med fåresyge.”

Lovrevisionerne i 1966, 1973 og 1976

I forberedelserne til lovrevisionen i 1966 havde den socialdemokratiske biblioteksordfører, R. Lysholt Hansen udtalt¹⁰: ”sammenlignet med forholdene omkring Danmarks Lærerhøjskole, der nu er anerkendt som højere læreanstalt, må man sige, at biblioteksskolen endnu ikke har kunnet opvise et arbejde med videreuddannelse inden for standen, som kan berettige til denne anerkendelse”. Han henviste til Lærerhøjskolens årskurser, en aktivitet som 1956-loven ikke havde med.

Rektor Preben Kirkegaard skrev i 1964 en betænkning om uddannelserne. Den blev grundlaget for to konferencer, hvor de forskellige interessenter deltog. Det endte med en enstemmig folketingsvedtagelse af en ny lov i 1966, hvis formålsparagraf lød:

- § 1. Danmarks Biblioteksskole er statens biblioteksfaglige læreanstalt.
- Stk.2. Biblioteksskolens uddanner bibliotekarer til folkebiblioteker og meddeler biblioteksteoretisk undervisning til bibliotekarer, biblioteksassistenter og andre grupper af medarbejdere ved videnskabelige og faglige biblioteker. Den kan afholde kurser for medarbejdere ved offentlige arkiver.
- Stk. 3. Skolens meddeler videregående uddannelse til faguddannede bibliotekarer og andre, der er fagligt ligestillede med disse.
- Stk. 4. Biblioteksskolen skal fremme forskningen inden for biblioteksvæsenet.
- Stk. 5. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter nærmere regler om uddannelsens tilrettelæggelse og varighed.

For bibliotekarer ved folkebibliotekerne blev uddannelsen med tre års teori og et års praktik, og for bibliotekarerne ved forskningsbibliotekerne to års teori og to års praktik, mens forskningsbibliotekarerne havde 300 timer fordelt over et år. Årskurserne kom med, og nu skulle forskningen fremmes og på skolens nyoprettede Sociologisk Laboratorium gennemførtes og publiceredes en undersøgelse af læste bøger. Der var tillige med arkivkurserne en spæd ansats til en uddannelse inden for biblioteks-, museums- og arkivområdet,

som dog aldrig blev videreudviklet, selv om en sådan uddannelse findes i en række andre lande.

Med 1966-loven afskaffedes mesterlæren i bibliotekaruddannelsen, idet optagelsen skete direkte på biblioteksskolen, der derefter sendte de studerende ud i praktik i de anerkendte praktikbiblioteker.

I september 1967 flyttede skolen fra Lindevangs Alle til en selvstændig bygning på Birketinget på Amager, og der blev optaget 200 studerende på folkebibliotekssektionen og 60 på forskningsbibliotekssektionen. Hertil kom en stor efteruddannelsesvirksomhed, der også omfattede kontoruddannede biblioteksassistenter i folkebibliotekerne. Verdens største biblioteksskole var skabt.

I 1971 fik Danmarks Biblioteksskole en styrelsesordning i lighed med universiteternes, hvor de ansatte og de studerende fik indflydelse på skolens ledelse.

Der var planlagt en lovrevision i 1973, og betænkningens lovforslag indeholdt muligheden for at oprette afdelinger af skolen i forbindelse med universitetscentre, at der kunne oprettes professorater, indføres valg af rektor og prorektor som ved universiteterne, samt at der skulle indføres en fælles 4-årig grunduddannelse for alle bibliotekarer. Lovforslaget blev aldrig fremsat, men Folketingets finansudvalg besluttede, at skolen skulle have en afdeling i Aalborg fra september 1973. Herved blev optagelsestallet 100 på sektion I i Aalborg, 200 på sektion I i København og 60 på sektion II, i alt 360, det højeste optagelsestal nogensinde. Ved en lovændring i 1976 konfirmeredes etableringen af afdelingen i Aalborg og de studerendes indflydelse på skolens ledelse.

I 1970'erne begyndte de nye basisuddannelser ved universitetscentre i Roskilde og Aalborg, og der var i begyndelsen herfra interesse for, at de basisuddannede kunne komme ind på bibliotekaruddannelsen, så basisuddannelsen ikke blev en blindgyde. Der blev lavet en særlig optagelsesordning for basisstuderende fra RUC, der tog hensyn til de basisuddannedes forudgående viden.

Basisuddannelserne var også et angreb på polyhistoruddannelsen, og specielt i Aalborg gav det anledning til problemer. Afdelingen forventedes senere at skulle indgå i universitetscentret, men Kul-

turministeriet kunne ikke acceptere et forslag om en tre-årig forsøgsuddannelse i Aalborg oven på den kun et-årige basisuddannelse. Universitetscentrene mistede ret hurtigt interessen for biblioteksskolen, idet de hurtigt fik etableret egne overbygningsuddannelser.

Erfaringerne fra samarbejdet med centrene fik imidlertid en stor betydning for uddannelsen af grønlandske bibliotekarer, idet en aftale mellem skolen, Grønlands Universitet og Hjemmestyret sikrede at grønlandske studerende kunne gennemføre en del af uddannelsen ved Grønlands Universitet, inden de kom til biblioteksskolen. Under denne ordning blev der uddannet i alt 7 bibliotekarer.

Fire ministre har haft særlig betydning for udviklingen af Danmarks Biblioteksskole. (Fra venstre mod højre) Julius Bomholt 1896-1969 (Socialdemokratiet) gennemførte i sin tid som undervisningsminister i 1956 den første lov om biblioteksskolen. Han var senere landets første minister for kulturelle anliggender 1961-1964. Mimi Jakobsen, f. 1948, minister for kulturelle anliggender 1982-88 (Centrum-Demokraterne), gjorde det muligt for biblioteksskolen at oprette kandidatuddannelser. Ole Vig Jensen, 1936-2016, kulturminister 1988-90 (Radikale Venstre), sørgede for, at kandidatuddannelserne blev sat i gang. Ebbe Lundgaard, 1944-2009, kulturminister 1996-98 (Radikale Venstre), gennemførte loven af 1998, der gjorde biblioteksskolen til en universitetsinstitution.

Vækst og tilbagegang

Indtil slutningen af 70'erne havde stort set alt på skolen været i vækst; antallet af studerende, lærere, kurser, forskning og internationale relationer. I 1978 gennemførtes den fælles grunduddannelse for alle bibliotekarer med tre års teori og et års praksis og i 1979 indførtes fagkyndige bedømmelsesudvalg ved læreransættelser. To af skolens lærere forsvarede doktorgraden ved Københavns Universitet efter at have haft forskningsstipendier og flere lærere deltog i internationale faglige konferencer. I 1977 var skolen vært for Second International Research Forum on Information Science med deltagelse af mange internationale kapaciteter, og hvor lektor ved biblioteksskolen Annelise Mark Pejtersen kunne præsentere sit klassifikationssystem for skønlitteratur for et internationalt publikum og en gruppe på tre et indlæg om deres forsøg med dialog mellem bruger og bibliotekar i informationssøgningsprocessen. Ved undervisningsleder Mogens Iversens afgang fra skolen i 1978 kom bogen, *Bag ved bogernes bjerg*, som kan give et indtryk af det faglige niveau på skolens forskning, og det var endnu beskedent.¹¹

D. 1. september 1981 foretoges for første gang en reduktion af skolens optagelsestal på ca. 25% til 140 i København og 80 i Aalborg på folkebibliotekaruddannelsen og til 60 på bibliotekaruddannelsen for forskningsbibliotekerne, så det samlede tal nu blev 280. Det var det første resultat af finansministeriets analyse af skolens forhold¹², hvori der blev givet en række anbefalinger: de to grunduddannelser lægges sammen til en, efteruddannelsesvirksomheden udvides og får en selvstændig placering i skolens struktur, der skal ske en teoretisk og metodisk udvikling af centrale biblioteksfag, der indføres en forskningspulje på 20 % af skolens samlede ressourcer, der etableres et forskningsudvalg, det store antal fagområder begrænses samt at der oprettes et uddannelsesråd med repræsentation fra biblioteksvæsenets organisationer, ansættelsessteder m.v. Skolens administrator, Edvard Jeppesen, lagde et stort arbejde i at få en betænkning, der gav nye og flere muligheder for skolen i fremtiden.

Den voksende arbejdsløshed blandt bibliotekarer betød interesse for at reducere optagelsestallet, og at de frigjorte ressourcer blev anvendt til efteruddannelse og forskning. Det eneste problematiske,

set fra skolens side, var, at rapporten mente, at "Biblioteksskolens ikke har til opgave at tilbyde kompetencegivende efteruddannelse på akademisk kandidatniveau". I 1983 gennemførtes en yderligere reduktion af skolens optagelsestal på i alt 80.

I 1983 gik Preben Kirkegaard af som rektor og efterfulgtes af Ole Harbo.

1985-loven

Kulturministeriet nedsatte i marts 1981 et uddannelsesudvalg, der i 1983 afgav betænkning med forslag til en ny lov om Danmarks Biblioteksskole¹³. Heri foreslås, at skolen skulle hedde Danmarks Bibliotekshøjskole, men dette navneskifte blev affærdiget af kulturminister Mimi Jacobsen med en bemærkning om, at uddannelsesinstitutioner under Kulturministeriet hedder skoler!

Det blev allerede dengang drøftet at kalde skolen akademi, men det blev først realiseret mange år senere. I det hele taget er betegnelser og insignier vigtige for en institutions identitet, og det er vigtigt at være forsynet med alle de karakteristika, der er knyttet til et universitet, hvis denne status skal nås.

I lovens formålsparagraf hedder det, at skolen har til opgave at give uddannelse og udføre forskning inden for biblioteksområdet. Det er første gang formuleringen, "udføre", bruges om forskningen, og dermed gør den til en ligestillet aktivitet med uddannelsen. Hertil kommer, at det nu er hele biblioteks-, dokumentations- og informationsområdet, der er skolens virkefelt. Det gælder også den private sektor.

En ny § 3 sagde, at: "Ministeriet for kulturelle anliggender, efter forhandling med Undervisningsministeriet, kan bestemme, at der etableres videregående studier for bibliotekarer og andre, der er fagligt ligestillede med disse". En formulering, som ministeren accepterede, fordi det ville være for lille en ting til en lovændring, såfremt sådanne uddannelser skulle etablere en gang i fremtiden. Undervisningsministeriet havde været repræsenteret i de forskellige uddannelsesudvalg, siden Danmarks Biblioteksskole i 1961 kom ind under Kulturministeriet, og havde konsekvent modarbejdet, at biblioteksskolen skulle have lov til at etablere kandidatuddannelser.

Den politiske modstand er nævnt foran og var stærkest fra de borgerlige partier, men også inden for bibliotekarfaget selv var der stærke kræfter mod akademiseringen, på samme måde som det kendes inden for læreruddannelsen. Det var opfattelsen, at det folkelige ville gå tabt med universitetsuddannede fagfolk. Selv blandt biblioteksskolens lærere var der enkelte modstandere i retning af det akademiske.

Et forslag om længerevarende kurser (årskurser) for bibliotekarer i folkebibliotekerne med refusion af vikarløn blev ikke gennemført, så kommunerne skulle selv betale vikarlønnen.

Reduktionen i antallet af skolens mange fagområder fortsatte, og der etableredes et opgraderingsprogram for skolens lærer, således at lærere med bibliotekaruddannelse kunne støttes til at opnå en kandidatuddannelse, og lærere med en akademisk uddannelse kunne få støtte til at opnå en ph.d.-grad. Enkelte lærere havde på eget initiativ allerede gennemført en opgradering, men nu fulgte yderligere en håndfuld.

I betænkningen fra 1983 var der forslag om to kandidatuddannelser, en i informationsvidenskab og en i kulturformidling, og skolen foreslog nu disse etableret. Kulturministeriet forhandlede med undervisningsministeriet, og det blev besluttet, at der, som forsøg, pr. 1. september 1990 kunne etableres en to-årig kandidatuddannelse i informationsvidenskab ved Danmarks Biblioteksskole. Kulturminister Ole Vig Jensen var en stærk minister og havde blandt andet sæde i regeringens koordinationsudvalg og fik dette gennemført trods modstand fra Undervisningsministeriet. I arbejdet med uddannelsens udformning var undervisningsleder Niels Ole Pors den drivende kraft. Derimod blev kandidatuddannelsen i kulturformidling afvist, idet det var ministeriets opfattelse, at der var kulturformidlingsuddannelser nok i forvejen.

Der var 90 ansøgere til kandidatuddannelsen, og der blev oprettet et hold på 20 i såvel København som Aalborg og af disse blev 25 i 1992 færdiguddannede som cand. scient. bibl., en kandidatbetegnelse, der blev indført af Kulturministeriet, idet Undervisningsministeriet ikke ville acceptere brugen af allerede kendte betegnelser.

For første gang i syv år voksede skolens optagelsestal på grund af de kandidatstuderende.

I 1992 blev kandidatuddannelsen evalueret af en finsk og en dansk professor, der afgav meget positive udtalelser,¹⁴ hvorefter Kulturministeriet gjorde uddannelsen permanent. Herved blev den samlede uddannelseslængde seks år for de, der tog en kandidatuddannelse oven på bibliotekaruddannelsen.

Det skete samtidig med, at der overalt i uddannelsessystemet blev gjort store anstrengelser for at forkorte de længerevarende uddannelser. Det var selvsagt ikke en holdbar situation, men den kom dog til at vare indtil den næste lov om Danmarks Biblioteksskole fik virkning fra 1998.

Grunduddannelsen var i loven fastsat til fire-års varighed, og det tilføjedes, at den, der har gennemført uddannelsen, betegnes bibliotekar D.B. Bibliotekar er ikke en beskyttet titel, så man fornemmer en lighed med betegnelsen, arkitekt MAA, til at skille særligt uddannede fra andre. Bestemmelsen fik stor betydning, så længe folkebiblioteksloven indeholdt en bestemmelse om, at lederen af et folkebibliotek skulle være uddannet bibliotekar.

1998-loven

Udviklingen stod ikke stille i de 13 år inden den næste lovrevision. Skolen fortsatte udviklingen med udbygget internationalt samarbejde, forskning og videreuddannelse af skolens lærere. For at give et alternativ til cand scient.bibl.-uddannelsen indgik skolen en aftale, hvorefter op til 15 bibliotekarer om året kunne optages på kandidatuddannelsen i kulturformidling på Odense Universitet. Denne ordning fortsatte nogle år efter 1998-lovens indførelse.

Forskningen fandt sted inden for den 20 procents ramme, der var blevet indført i 1985. Forskningen dækkede hele spektret af emner inden for biblioteks- og informationsvidenskab: informationsøgning, vidensorganisation, management, historiske og komparative studier samt kultur- og mediestudier.

En bibliometrisk undersøgelse af dansk informationsvidenskabelig forskning 1990-95¹⁵ baseret på data fra Institute of Scientific Information (ISI) databaserne, men dog kun omfattende de fire før-

ste kategorier, identificerede 47 BDI-forskere, og blandt de 11 mest produktive var fem ansat på skolen og to havde tidligere været det. 50 % af henvisningerne var skrevet af skolens ansatte. Det viste klart skolens dominerende placering i den danske biblioteks- og informationsvidenskabelige forskning.

En international undersøgelse¹⁶ i ISI's databaser identificerede nøgleforfattere i informationsvidenskab 1972-95. Der var selvsagt en dominans af engelske og amerikanske forskere, men flere af skolens ansatte blev nævnt. Peter Ingwersen var, som eneste danske og nordiske forsker, repræsenteret, selv om hans produktion alene ligger i perioden fra 1980 og fremover. Artiklen omtalte også Birger Hjørlands og Hanne Albrechtsens arbejder med domæneanalyse og Erland Munch-Petersens arbejde med skønlitterær sociologi blev tillige nævnt.

For at styrke forskningen yderligere etableredes to forskningscentre, et for infometriske studier og et for kulturpolitiske studier. Centrene arbejdede med metodeudvikling inden for deres områder og drev forskningsprojekter alene eller i samarbejde med danske eller udenlandske partnere.

Ph.d.-uddannelsen af skolens lærere skete i samarbejde med nordiske partnere under et fællesnordisk program og universiteterne i Åbo og Göteborg tildeler grader til 3 personer.

Lovens formålsparagraf lød: "Danmarks Biblioteksskole har som højere uddannelsesinstitution under Kulturministeriet til opgave at give videregående uddannelse og at drive forskning inden for biblioteks- og informationsvidenskab indtil det højeste videnskabelige niveau". Nu er formuleringen klar, der skal gives videregående uddannelse og drives forskning, og der er ikke længere tilknytning til biblioteksvæsenet, men til et videnskabsområde. Kulturminister Ebbe Lundgaard besøgte da også skolen i december 1997 for at ønske tillykke med, at skolen var blevet en universitetsinstitution. Her 40 år efter Bomholts udsagn om ligestillingen med andre højere læreanstalter, var der mere substans i ministerordene, men der var dog stadig ændringer, der manglede, inden ligestillingen var helt gennemført. I 1998 fratrådte Ole Harbo som rektor og efterfulgtes af Leif Lørring.

Den selvstændige universitetsinstitution, Danmarks Biblioteksskole

Loven fastslog, at biblioteksskolen selv skal træffe afgørelse om den forskning, der skal drives på skolen, altså forskningsfrihed uden mulighed for indblanding udefra. Den åbner mulighed for, at Kulturministeriet kan fastsætte regler for erhvervelsen af ph.d.-graden, og i bemærkningerne, at det skulle ske efter en vurdering af det faglige niveau. Denne vurdering blev foretaget i 1999 af to danske, en finsk og en svensk forsker, og den var meget positiv. Skolens udvikling vakte stor international interesse, og i år 2000 udgav det anerkendte tidsskrift *Journal of Documentation* et særnummer¹⁷ om skolen med bidrag fra seks af skolens medarbejdere, herunder en gennemgang af den historiske udvikling.

I 2001 fik skolen tildelt to såkaldte forskningsprofessorater. Året efter afholdtes det første ph.d.-kursus, og i 2004 forsvaredes den første egen ph.d.-afhandling. Programmet med at opgradere egne lærere til ph.d.-niveau fortsatte på en mere formaliseret måde, idet de lærere, der gennemgik forløbet over en fire-årig periode, tildeltes 50% forskningstid. I alt seks personer gennemgik et sådant forløb.

Endelig i 2006 tildelte skolen sin første doktorgrad.

I 2005 var det igen evalueringstid, og denne gang ved to amerikanske professorer, der vurderede skolen efter samme retningslinjer som den akkreditering, der finder sted på amerikanske universiteter, og også denne gang var evalueringen positiv.

Som andre statslige institutioner kom skolen ind under resultatkontraktssystemet, hvor det blev specificeret, hvilke mål der skulle nås inden for kontraktperioden. Det betød nye forskningsprogrammer og ændringer i bachelor- og masteruddannelserne.

Bacheloruddannelsen fik fokus på videndesign og vidensmedier og på kandidatuddannelsen undervistes bl.a. i informationsvidenskabsteori og -metode, informationsarkitektur, kommunikation i organisationer, informationsadfærd og systemdesign i organisationer, vidensstyring, praksisforskning og videnskabelse, sprogvidenskab samt interaktionsdesign og evaluering.¹⁸

Fra 2011 indførtes samme løn- og ansættelsesvilkår som på de øvrige højere læreanstalter. Samme år skiftede man navn, hvilket

blev fastslået i en lov af 28. december¹⁹, hvor navnet Danmarks Biblioteksskole udskiftedes med Det informationsvidenskabelige Akademi, og det overføres fra Kulturministeren til Ministeren for forskning, innovation og videregående uddannelse. Der var således lagt op til næste skridt, fusionen med Københavns Universitet.

Fusionen med universitetet

Lov om ændring af forskellige bestemmelser om sammenlægning og spaltning af uddannelsesinstitutioner m.v. og om ophævelse af ovennævnte lov²⁰ fik virkning fra 1. april 2013, så efter den korte tid som selvstændigt akademi blev det, og dermed Danmarks Biblioteksskole, en del af et større strukturforslag vedr. videregående uddannelser. Syv bekendtgørelser, der alle vedrørte Danmarks Biblioteksskole, forblev i kraft indtil de blev ophævet eller ændrer. De sidste ti år blev skolen og akademiet ledet af professor Per Hasle.

I forbindelse med fusionen med Københavns Universitet skiftedes navn til Institut for Informationsstudier, INF, og primo 2017 flyttede instituttet fra Birketinget til nye lokaler på Københavns Universitets Søndre Campus, og dermed er fusionen også gennemført i fysisk forstand. I 2017 blev der optaget 140 nye studerende og i 2018 100.

I sommeren 2018 lukkedes afdelingen i Aalborg, efter 45 års virke, på grund af for ringe tilmelding af nye studerende.

Instituttet har ca. 600 studerende og ca. 40 videnskabelige medarbejdere. Der er tre uddannelser knyttet til instituttet, en bacheloruddannelse med specialisering i information og it eller i arkiver, biblioteker og museer, en kandidatuddannelse med specialisering i informationsarkitektur og brugerstudier eller i kulturformidling samt en engelsksproget kandidatuddannelse i Information Architecture and User Studies.²¹

Instituttet har i 2018 otte forskningsgrupper, der dækker bredt inden for uddannelsesområdet. Der er fine lokaler, herunder et meget smukt og velfungerende bibliotek, der dog nu henhører under Det Kongelige Bibliotek

Afslutning

I det foregående er biblioteksskolens ”lange march” mod universitetsstatus beskrevet. Det er interessant at sammenligne med udviklingen af Handelshøjskolen i København (CBS), der er stiftet året før biblioteksskolen, nemlig i 1917. Der er mange paralleller m.h.t. diskussioner om teori og praksis i uddannelserne, modstand mod akademisering fra visse sider af miljøet, men Handelshøjskolen havde FUHU (Foreningen til unge handelsmænds uddannelse), der både økonomisk og politisk sædvanligvis støttede udviklingen. Handelshøjskolen fik således sin første professor allerede i 1936, men først i 1975, da højskolen kom ind under Direktoratet for de videregående uddannelser fik man samme betingelser som universiteterne²². Handelshøjskolen har, formentlig på grund af sin størrelse, bibeholdt sin selvstændighed, mens den i Århus er fusioneret med universitetet der.

I sine velmagtsdage havde Danmarks Biblioteksforening stor indflydelse på udviklingen på biblioteksskolen, især med årene med R. Lysholt Hansen som formand for både foreningen og Folketingets finansudvalg, men indflydelsen blev ofte vendt mod skolens ambitioner.

Akademiseringen af bibliotekaruddannelserne skete først i USA, hvor skolerne allerede før 1. verdenskrig var tilknyttet universiteter, nogle med bachelorniveau andre med masterniveau inden for faget.

I Europa var og er billedet mere broget. I enkelte lande fandtes slet ikke nogen bibliotekaruddannelse og nogle steder var uddannelsen knyttet til andre uddannelser, som for eksempel arkivistik. Selvstændige skoler på professionskoleniveau fandtes, ud over i Danmark, blandt andet i Tyskland, Norge og Sverige, mens uddannelserne i Island og Finland var en universitetsopgave. Atter andre steder var bibliotekaruddannelsen samlet på professionskoler sammen med andre kulturelle uddannelser. I Storbritanien gjorde man i 1970'erne alle university colleges til universiteter, og dermed blev bibliotekaruddannelserne en del af det universitære system. Udover dette var der andre steder en proces i gang med akademisering som mål. I Sverige arbejdede bibliotekshøjskolen i Borås sammen med universitetet i Göteborg, og der oprettedes bibliotekaruddannelser

ved blandt andet Lunds og Uppsalas universiteter. I Norge etableredes en ny bibliotekaruddannelse ved universitetet i Tromsø og bibliotekaruddannelsen i Oslo indgik i et samarbejde med journalistuddannelsen ved højskolen der. I Stuttgart sluttedes biblioteksskolen sammen med det tekniske universitet

Danmark blev det eneste land, hvor man etablerede en selvstændig universitetsinstitution for bibliotekarisk uddannelse og forskning. Dette skyldes formentlig flere forhold. For det første blev skolen lagt under Kulturministeriet, da dette etableredes i 1961 og blev der indtil regeringsdannelsen i 2011, hvor den blev overflyttet til Ministeriet for forskning, innovation og uddannelse. Under Kulturministeriet hørte de kunstneriske uddannelser, der alle var ret små institutioner. For det andet havde netop størrelsen betydning, fordi skolen var den største af sin art. Det har sikkert også haft betydning, at der var stor politisk bevågenhed omkring bibliotekerne, både folkebibliotekerne, der efter loven af 1964 fik et mægtigt opsving over hele landet og var noget, man kunne profilere sig på i lokalpolitik, og forskningsbibliotekerne, der var vokset med nye universitetsbiblioteker i Odense, Roskilde og Aalborg. Der var stor faglig stolthed og selvbevidsthed omkring udviklingen i væsenet.

Akademiseringen var nået, og de studerendes muligheder var klart forbedrede, men det har været et dybt dyk ned i hierarkiet, at gå fra at være en selvstændig institution med egen lov og en rektor, der havde direkte adgang til ministeren, med eget bibliotek, trykkeri, it-afdeling og kantine til et lille institut i et stort fakultet i et stort universitet, dog stadig med tilknyttet bibliotek. De aktiviteter, der ligger i forlængelse af undervisning og forskning, som udgivelse af tidsskrifter og bøger, afholdelse af konferencer og symposier, deltagelse i internationalt samarbejde, udveksling af lærere og studerende havde også bedre muligheder i eget regi. Samtidig med indlemmelsen i Københavns Universitet er der således en række fordele, der er gået tabt eller blevet forringet.

Overflytningen har medført mindre indflydelse, en meget mindre organisation, også mindre end det, der følger med stordriftsfordelene og tilpasningen til universitetets standarder som mindre kontorer og længere vej til den tekniske support. En del af grunden til

nedgangen i størrelse er, at bibliotekaruddannelsen ikke tiltrækker så mange studerende, og at beskæftigelsesmulighederne inden for de to traditionelle ansættelsesområder folke- og forskningsbiblioteker ikke er så gode, som de tidligere har været.

Overflytningen til Københavns Universitet var politisk bestemt, så der har ikke været mulighed for at drøfte eller undersøge alternativer som IT-universitetet, en noget mindre organisation eller Handelshøjskolen, et samfundsfagligt miljø.

Det er specielt interessant, at overflytningen er sket til det humanistiske fakultet, idet næsten hele akademiseringsprocessen er sket med basis i informationsvidenskaben, som hører hjemme under adfærdsvidenskaberne. Den del af den gamle biblioteksskole, der beskæftigede sig med kulturformidlingsfag, er således rigtigt placeret, men spørgsmålet er, om informationsvidenskaben vil kunne udvikles i de nu gældende rammer.

Skolens afdeling i Aalborg blev etableret på grund af folkebibliotekarmangelen, især i Jylland, men da de første bibliotekarer herfra var blevet færdiguddannede, var der arbejdsløshed blandt bibliotekarer. Det har været flere kulturministres ønske at nedlægge afdelingen igen, men det var ikke muligt, at skaffe et folketingsflertal herfor. Derfor blev reduktionerne i optagelsestallet foretaget proportionalt mellem skole og afdeling, hvilket ikke var optimalt. I 2018 blev så Aalborgafdelingen nedlagt, uden at det har ført til politisk intervention, og det endda i tider, hvor der foretages udflytninger af statslige arbejdspladser fra København til provinsen.

Biblioteksskolen havde forholdsvis lidt konkurrence. Dansk Teknisk Litteraturselskab (DTL), der blev oprettet i 1959 som en direkte konkurrent til skolen, drev i nogle år en dokumentalist- og dokumentationsassistentuddannelse, der var mere eller mindre parallelle med skolens forskningsbibliotekar- og biblioteksassistentuddannelser. Der var imidlertid ikke i længden basis for privatbaserede uddannelser på området, og efter en samarbejdsaftale mellem skolen og DTL opgav man disse egne uddannelser.

Der var i 70'erne forslag om såkaldt kortere videregående uddannelser, KVU, og her kom der forslag om at etablere sådanne ud-

dannelser på arkiv- og dokumentationsområdet. Forslaget blev dog aldrig ført ud i livet.

Kulturuddannelsen på Odense Universitet, som skolen samarbejdede med i nogle år, fortsætter på Syddansk Universitet, hvor der også findes en treårig uddannelse i bibliotekskundskab og videnskommunikation, og man kan forestille sig konkurrence herfra for de nyuddannede fra Københavns Universitet, men de har så til gengæld adgang til at konkurrere på hele det akademiske arbejdsmarked.

Læreruddannelsen, som fra begyndelsen var målsættende for bibliotekaruddannelsen, er totalt overhalet, idet alle ”bibliotekarer” uddannes på et universitet, mens lærerne er henvist til professionshøjskoler. Intentionen med akademiseringen har været, at gøre de uddannede bedre til at klare en mere omskiftelig verden, om det lykkes kan kun tiden vise.

Noter

1. Mogens Iversen: *Bibliotekaruddannelserne i Danmark 1918-1978*, København 1982, s. 16 ff.
2. Robert L. Hansen: *Festskrift til Biblioteksdirektor Th. Døssing, 1937*, s. 26
3. Robert L. Hansen i *Bogens Verden* 1943, s. 210 ff.
4. Mogens Iversen: *ibid.* s. 53
5. *Ibid.* s.54
6. *ibid.* s.66
7. *Ibid.* s. 67
8. *Ibid.* s. 76-77
9. *Ibid.* s. 77
10. *Ibid.* s. 119
11. *Bag ved Bøgernes Bjerg*, Danmarks Biblioteksskole, 1978
12. *Rapport fra arbejdsgruppen vedr. Danmarks Biblioteksskole*, Administrationsdepartementet, august 1980
13. *Danmarks Biblioteksskole, Betænkning 982*, København 1983
14. Ole Harbo: *Bibliotekaruddannelse i Danmark i 75 år 1918-1993*, København 1993
15. T.K. Mikkelsen og P. Ladefoged: *Bibliometrisk analyse af dansk LIS-forskning i perioden 1990-1995, foretaget on-line*, Studieopgave fra Danmarks Biblioteksskole, 1997

16. H.D. White and K.W. McCain: "An author co-citation analysis of information science, 1977-1995" I: *Journal of the American Society for Information Science*, 49(4), 1998, s. 327-355
17. *Journal of Documentation*, Vol.56 No 1, January 200
18. da.wikipedia.org/wiki/det_informationsvidenskabelige_Akademi
19. *Lov nr. 1373 af 28/12 2011 om ændring af forskellige uddannelseslove m.v.* §2
20. *Lov nr. 1236 af 18/12 2012 om ændring af forskellige lovbestemmelser om sammenlægning og spaltning af uddannelsesinstitutioner m.v. og om ophævelse af Det Informationsvidenskabelige Akademi*, §7 og 8.
21. [https:// informationsstudier.ku.dk/om-inf/](https://informationsstudier.ku.dk/om-inf/)
22. Kurt Jacobsen og Anders Ravn Sørensen: *CBS gennem 100 år*, Historika, 2017

Styrelsens beretning 2016–2017

Beretningen omfatter perioden 1. januar 2016
–31. december 2017

Publikationsvirksomhed

Bibliotekshistorie nr. 12 udkom ved årsskiftet 2016/17 ned 4 artikler, Svend Larsen: *Oskar Thyregod-en bibliotekarprofil*, Torsten Schlichtkull: *Andreas Friis' rumudsmykning i Infosalen i universitetsbiblioteksbygningen på Nørre Alle i København*, Ole Harbo: *De danske folkebiblioteker og folkebibliotekarer under Besættelsen* og Nan Dahlkild: *Biblioteket uden for biblioteket. Mobile biblioteker, særlige betjeningssteder og opsøgende biblioteksarbejde*. Endvidere findes styrelsens beretning for 2014–2015 samt oplysninger om selskabets publikationslegat. *Bibliotekshistorie* nr. 12 er redigeret af Steen Bille Larsen under medvirken af Hans Elbeshausen, Ole Harbo og Jørgen Svane-Mikkelsen.

Medlemsbladet *Bib-Hist* er udkommet med numrene 30 og 31 på papir, hvorefter det alene udkommer elektronisk. *Bib-Hist* redigeres af Bente Kaspersen og indeholder, ud over foreningsstoffet, kortere og længere bibliotekshistoriske artikler. Udover medlemsbladet udsendes der også særlige indkaldelser til medlemsmøder m.v., ligeledes elektronisk.

Selskabets hjemmeside, www.bibliotekshistoriskselskab.dk, vedligeholdes af Bente Kaspersen. Den har faste rubrikker: arrangementsskalender, medlemsservice, publikationer, *Bib-Hist*, styrelsen, links og vedtægter, så man her kan søge information om selskabets virke.

Selskabet er også på Facebook, og denne side redigeres af Steen Bille Larsen. Der er ca. 1200 følgere på Facebook.

Møder og arrangementer

2. februar 2016 var der medlemsmøde på KUB Nord, tidligere DNLB eller UB2, hvor bibliotekskonsulent Torsten Schlichtkrull fortalte om universitetsbibliotekets samlingshistorie baseret på hans bog om universitetsbiblioteket. Der var 28 deltagere på Nørre Alle.

18. maj afholdtes generalforsamling hos Trap Danmark i Hørsholm, hvor det faglige indslag var chefredaktør, professor Niels Elers Kochs foredrag om nyudgivelsen af Trap Danmark.

14. september holdt professor Niels Ole Finnemann, IVA, foredrag om arkivering af digitale medier fra start til nu.

23. november afholdtes julemødet på IVA om bibliotekaruddannelsernes udvikling gennem 100 år med lektor Laura Skouvig og tidl. rektor Ole Harbo som oplægsholdere.

24. april 2017 var der medlemsmøde med Svend Larsen, direktøren for det nye samlede Kongelige Bibliotek.

18. maj afholdtes generalforsamling i Bibliotekarforbundets Hus, hvor det faglige indslag var et arrangement i samarbejde med Bibliotekarforbundet: "Fra en underafdeling i Danmarks Biblioteksforening til en underafdeling i AC", hvor de to tidligere formænd Jan Østergaard Bertelsen og Elsebeth Tank og den nuværende Tine Jørgensen causerede over forbundets historie med Ole Harbo som ordstyrer. Der var ca. 50 deltagere.

9.-10. juni deltog 20 personer i selskabets studietur til Flensborg og Slesvig. Der var besøg på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg og på filialen i Ansgarshuset i Slesvig samt på Alter Friedhof med Istedløven og Gottorp Slot.

12. september var der besøg på Syddansk Universitetsbibliotek i Odense, hvor bibliotekschef Bertil Dorch bød velkommen og forskningsbibliotekar Jakob Holck fortalte om Herlufholmsamlingen og de skjulte fragmenter i de gamle bøger.

29. november afholdtes julemødet i Folketingets Bibliotek og Oplysningstjeneste, hvor den nye chef Niels Jensenius bød velkommen og den tidligere chef Hanne Rasmussen fortalte om bibliotekets historie og opgaver.

Medlemstal og kontingent

Medlemstallet har været faldende gennem de to år fra 185 til 151, så der er 124 personlige og 27 institutionelle medlemmer.

Kontingentet var uændret i 2016, 350 kr. for institutioner, 175 kr. for personlige medlemmer og 125 kr. for pensionister, studerende og ledige, men blev i 2017 justeret til kun to kategorier: 165 kr. for personlige medlemmer og 350 kr. for virksomheder og institutioner.

Styrelsen

På generalforsamlingen i 2016 genvalgte Steen Bille Larsen, Andrew Cranfield og Bente Kaspersen, men Nan Dahlkild nyvalgte. Claus Vesterager Petersen blev genvalgt som suppleant, mens Michel Steen Hansen nyvalgte. Inger Mathiesen og Inge Selfort genvalgte som revisorer og Ellen Warrer Bertelsen som revisorsuppleant.

Efterfølgende konstituerede styrelsen sig med formand Ole Harbo, næstformand Bente Kaspersen, kasserer Søren Carlsen og sekretær Hans Peter Rasmussen.

På generalforsamlingen i 2017 genvalgte Ole Harbo, Søren Carlsen og Hans Peter Rasmussen, mens Mette Colding Dahl, Det kongelige Bibliotek, nyvalgte. Claus Vesterager Petersen og Michel Steen Hansen genvalgte som suppleanter, og Inger Mathiesen og Inge Selfort genvalgte som revisorer og Ellen Warrer Bertelsen som revisorsuppleant.

Efterfølgende konstituerede styrelsen sig med formand Ole Harbo, næstformand Bente Kaspersen, kasserer Søren Carlsen og sekretær Hans Peter Rasmussen.

Publikationsstøtte

Bibliotekshistorisk Selskab har taget initiativ til udbredelse af forskning om bibliotekshistorie og besluttet at afsætte midler til et publikationslegat.

På møde i Selskabets styrelse, 4. oktober 2006, er flg. vedtægter besluttet:

Vedtægter for Dansk Bibliotekshistorisk Selskabs Publikationslegat

1. Publikationslegatet har til formål at fremme formidlingen af bibliotekshistoriske studier og forskning og yder støtte til:

- a. udarbejdelse af publikationer, først og fremmest trykkeudgifter
- b. tilskud til afholdelse af udstillinger, seminarer, kongresser m.m.

ad a: Da selskabets midler er af forholdsvis beskeden størrelse, vil det ikke være muligt at yde effektiv støtte til forskning i form af løn

ad b: Der ydes ikke tilskud til deltagelse i de nævnte aktiviteter

2. Legatet uddeles efter ansøgning, når bestyrelsen skønner, at selskabets økonomi tillader dette. Der kan uddeles flere legater pr. år. Af hensyn til ekspedition af imødekomne ansøgninger, skal disse indeholde oplysning om modtagerens adresse og personnummer. Hvis ansøgeren er en juridisk person, skal man i ansøgningen oplyse CVR-nummer.

Ansøgninger skal være vedlagt en sagkyndig udtalelse. Desuden skal vedlægges curriculum vitæ, eventuel publikationsliste samt eventuelle anbefalinger.

Afslag begrundes ikke.